

1960

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 1—2

ЈАНУАР—ФЕБРУАР

ГОДИНА XII

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Милинко БУРОВИЋ, Ђуро ЛОНЧАРЕВИЋ, Симо МИКАШИНОВИЋ,
Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА, Фрањо ТУЂМАН, Зденко
УЛЕПИЋ, Јефто ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА
„ВОЈНО ДЕЛО“
БЕОГРАД
1960

СА Д Р Ж А Ј

	Str.
✓ Потпуковник Илија Косановић: Основни фактори рата и њихова улога — — — — —	3
Генерал-потпуковник Рајко Танасковић: Неке особености савремене операције — — — — —	24
Генералмајор авијације Милија Станишић: Маневар тактичке авијације — — — — —	32
Пуковник Др Јаша Романо: О неким задацима ветеринарске службе у новим условима — — — — —	46
Капетан I класе Љубомир Петровић: Ратни потенцијал — — — — —	55
Пуковник Шефкет Хасандедић: О раду материјално-планског органа дивизије — — — — —	77

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Major Pol J. Miler: Pokretljivost pešadije — S. M. — — — — —	84
: O reorganizaciji narodne odbrane u Francuskoj — V. H. — — — — —	86
: Strategiski značaj Švajcarske u današnje doba — S. O. — — — — —	89
General Paolo Supino: Evolucija pojma rezerva — Seš.	91
— Bibliografija — — — — —	94

Потпуковник ИЛИЈА КОСАНОВИЋ

ОСНОВНИ ФАКТОРИ РАТА И ЊИХОВА УЛОГА*)

Да би се изградила правилна стратегија и тактика ратовања и потпуније схватила специфичност рата као друштвеног феномена, потребно је имати у виду не само чињеницу да је рат средство за остваривање одређених економско-политичких циљева и израз општих законитости и услова кретања класног друштва, него и *оне факторе* који у конкретно-историским условима мање или више непосредно дејствују у рату и условљавају његов ток и исход, специфичности и особености. Изражавајући општедруштвене законитости, рат, на основу тих фактора, има посебне законитости које се на специфичан начин испољавају у различитим историским епохама и у разним земљама, па и у сваком појединачном случају.

УСЛОВЉЕНОСТ ВОЈНЕ ДОКТРИНЕ

Фактори који дејствују у рату могу бити како непосредно друштвени тако и природни. Они су многобројни и разноврсни. Тако код разних писаца, и данас и у прошлости, налазимо не само различита схватања у погледу значаја појединих фактора него и у погледу њиховог броја и систематизације. Па ипак, ако их сагледамо у целини, водећи уједно рачуна о њиховој квантитативној и квалитативној одређености, постаје очигледно да се они могу свести на четири основна фактора: *људски, економско-технички, простор и време.*

Људски фактор, обухватајући читаво становништво једне земље и њене могућности да га целисходно ангажује у рату, не претставља само квантитет људи него и њихову морално-политичку, војностручну, техничку, културну, физичку и др. вредност. *Економско-технички* фактор обухвата како количину, разноврсност и квалитет наоружања и ратне технике, тако и економско-техничко стање земље, степен њеног развитка и њене потенцијалне могућности у погледу материјалног обезбеђења потреба рата, техничког напретка, усавршавања и умножавања наоружања и ратне технике. Под *простором* се не схвата само величина територије зарађених земаља него

*) Чланак је део поглавља *О рату и армији* из књиге *Историски материјализам* која ускоро излази из штампе.

и њен рељеф, геолошки састав и све друге карактеристике међу њима. Исто тако, *време* иступа као фактор трајања и као атмосферска појава. Ови фактори дејствују у сваком рату.

Не губећи из вида његове друштвене узроке и његову политичку садржину, рат у ужем смислу претставља борбу наоружаних људи у одређеном простору и времену. Победа или пораз у рату зависи како од квантитета и квалитета људства и наоружања (техничке опремљености армије, њеног морала и начина вођења рата, од стратегије и тактике, организације армије и снабдевености њене позадине, саобраћаја, војно-економског потенцијала и општих резерви у људству и материјалу), тако и од карактера простора и времена и њиховог искоришћавања. Ти фактори у оквиру одређених политичких захтева чине елементе на основу којих се изграђује стратегија и тактика ратовања. У том погледу рат и јесте специфичан облик остваривања одређених циљева политике, која чини његову друштвену садржину, како у целини тако и у појединим деловима (разним операцијама, биткама итд.). Стратегија, полазећи од циљева политике, претставља разрађен план припремања (и припрему) свих фактора земље који дејствују у рату, њихово коришћење и јачање у току рата и начин вођења рата у целини, дајући на тај начин тактици у војном погледу одређене задатке и оквире за остваривање политичких циљева путем разних средстава, облика и метода оружане борбе. Као што политика поставља задатке стратегији тако и стратегија, добијајући релативну самосталност, разрађује у војном погледу политичке циљеве и задатке рата и поставља их на одређен начин тактици (која је такође релативно самостална) ради њиховог остваривања и спровођења у живот. *Политика детерминише стратегију својим захтевима, а стратегија то исто чини у односу на тактику.* А с друге стране, стратегија повратно делује на политику, коригира њене захтеве и циљеве, као што и тактика то чини у односу на стратегију. Њихова неусклађеност и раскорак у захтевима и могућностима доводи по правилу до пораза у рату. Политика, стратегија и тактика претстављају дијалектичко јединство супротности општег, посебног и појединачног. Стратегија је у односу на политику нешто посебно, а у односу на тактику опште, тј. њен општи оквир у погледу задатака и начина вођења рата у целини.

Революционарне промене у развоју производних снага и у друштвено-економским и политичким односима, а самим тим и у карактеру наоружања и квалитету људства, захтевају одговарајуће промене и у организацији армије, у њеној стратегији и тактици, односно у начину вођења рата уопште. Уочавање потребе тих промена, њихово остваривање и спровођење у живот и чини војсковође способним, великим па и генијалним личностима. „Утицај генијалних војсковођа“, каже Енгелс, „ограничава се у најбољем случају на то да начин ратовања прилагоде новом оружју и новим борцима“.¹⁾ Појава ватреног оружја је битно утицала на промену борбеног поретка и начин вођења рата. Његово стално усавршавање и мењање људског састава армије

1) Ф. Енгелс, Антидилинг, стр. 198, изд. „Култура“, 1953.

у току Велике француске и других буржоаских револуција довело је најпре до увођења колона (уместо раније тзв. линиске тактике најмање армије), које омогућују бољу покретљивост, прегруписавање и вођење борбе на сваком земљишту и у већим размерама. Касније долази до комбинованог дејства колона и стрелаца, и најзад, до расутог стрељачког строја. Даље усавршавање наоружања и ратне технике (аутоматизација ватреног оружја и употреба авијације, а посебно појава атомског оружја), захтева не само груписање снага у одређено време и на одређеном месту него и још брже и целисходније њихово растурање, захтева растреситији и по фронту и по дубини борбени поредак, који на одређен начин и у одређеним условима захвата и читаву територију земље.

Победа буржоаских армија над феудално-најамним није била у прво време условљена толико бољим наоружањем колико напредним циљем рата и квалитативно новим људским саставом армије, што је омогућило нову организацију армије, нову стратегију и тактику вођења рата. Ова чињеница да само наоружање не обезбеђује победу у рату нашла је своју историску потврду и у оружаном судару старих, буржоаских армија са новим, револуционарним армијама пролетаријата (на пример, искуство Октобарске и наше Социјалистичке револуције). О том искуству треба водити рачуна и у савременим условима атомског наоружања, које такође само по себи не обезбеђује победу у рату, већ, напротив, може бити успешно паралисано новом тактиком и начином ратовања, бољим људским саставом и организацијом армије, спремношћу и припремом читавог становништва за вођење рата у условима употребе тога наоружања.

Развитак производних снага, усавршавање наоружања и друштвено-економски процеси који су у епохи империјализма све више повезали свет у једну целину створили су услове за претварање локалних ратова у светске, онемогућавајући све више, како је сјајно предвиђао још Енгелс, „сваки други рат осим светског рата с нечувеним страхотама и апсолутно неизвесним исходом“.²⁾ Ово Енгелсово упозороње, које се показало као тачно и потврдило у протекла два светска рата, има нарочиту вредност и актуелност у савременим условима. Очигледно је да ти услови захтевају данас „потпуни преврат у целокупном ратовању“. Они уједно чине и локалне ратове све мање могућним нарочито у оним сферама у којима се сукобљавају и укрштавају — често битни — интереси великих сила и блокова, њихови кључни, стратемиски планови. Опасност претварања сваког локалног рата у светски бескрајно је повећана. А светски рат у условима атомског наоружања био би више него икад раније рат „с нечувеним страхотама и апсолутно неизвесним исходом“ (Енгелс).

Рат, као и остале појаве у свету, поред општих има и своје посебне законитости, односно његове опште законитости се у различитим историским епохама испољавају као посебне, а ове добијају

²⁾ К. Маркс — Ф. Енгелс, Изабрана дела, т. I, стр. 106, изд. „Култура“, 1949.

специфичан облик у сваком конкретном случају. Успешно руковођење ратним дејствима зависи не само од познавања општих односно посебних законитости рата него, пре свега, и од њихове *стваралачке* примене у сваком конкретном рату, од познавања конкретно-историских услова датог рата у којима се и посебни закони претварају у специфичне, попримају специфичан карактер.

Појава атомског наоружања, као и даље усавршавање конвенционалног оружја и његово омасовљавање, умногоме мењају досад нам познату физиономију рата и ратних дејстава, као и место и значај појединих фактора рата. То је, наравно, поставило задатак пред све земље да своје војне доктрине прилагоде новонасталим променама у наоружању и да, у складу са општим карактером садашње епохе и сопствених друштвено-економских, политичких и других услова и могућности, изграде одговарајућу стратегију и тактику вођења рата, као и организацију армије и њено припремање за рат. Тако је овај задатак постао актуелан како за земље које поседују тако и за оне које не поседују атомско наоружање, јер ће евентуални будући рат у сваком случају бити атомски. У данашње време све земље и њихове армије морају бити *припремљене* за вођење рата у условима употребе атомског наоружања, иако постоји могућност да ће се рат у једном свом периоду или на неком одређеном подручју водити и само конвенционалним оружјем. Мењање и усавршавање начина ратовања захтева и сам развитак конвенционалног наоружања, као и његова масовна употреба у евентуалном рату. Атомско наоружање не може заменити и потиснути из употребе конвенционално. И земље које поседују атомско наоружање имаће у евентуалном рату основну масу конвенционалног наоружања и ратне технике. У садашњим условима ни те земље не располажу разноврсним и за борбена дејства неопходно потребним атомским наоружањем, нарочито за личну употребу (пушка, аутомат итд.). У том погледу је надмоћност конвенционалног оружја над атомским. Без њега и његове масовне употребе нема непосредне одбране територије ни њеног запоседања од стране противника. Зато ће се евентуални будући рат водити како атомским, тако и конвенционалним наоружањем и то овим последњим вероватно на ширем пространству и у већим размерама не само због тога што већина земаља не поседује атомско наоружање него што и оне земље које поседују то оружје не могу без конвенционалног оружја успешно водити рат.

Услед неравномерности економског и техничког развитка појединих земаља, њихових друштвено-економских, политичких, културних, природних и других особености, *не може постојати* јединствена општа, „светска“ војна доктрина, као ни стратегија и тактика. У сваком случају она није иста за развијене и неразвијене земље, за мале и велике, за оне које су ван блокова и оне које су у њима, итд. Она у крајњој линији зависи од друштвено-економског и политичког уређења, карактера и циља рата. Свака земља, као што има (и уколико има), например, сопствену доктрину друштвено-економског и поли-

тичког развитака, мора да има и своју посебну војну доктрину, која у оквиру општих услова одговара њеним конкретно-историским условима и могућностима успешног вођења рата. Војна доктрина, као и стратегија и тактика сваке земље, мора да одговара како општим условима дате епохе, друштвено-економским, политичким и војним односима снага, општем карактеру рата и наоружања, тако и конкретним условима дате земље, њеним друштвено-економским и политичким односима, њеним особинама и традицијама у националном, културном и другом погледу.

ВОЂЕЊЕ РАТА У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

Рат у условима атомског наоружања претставља велику опасност за људску цивилизацију и напредак човечанства. У њему победник не би био у много бољем положају од побеђеног. Али без обзира на такве гешке последице још у садашњим условима постоји опасност од рата. Због тога се људи — ако до њега дође и поред свих напора да се спречи таква катастрофа — не могу дефетистички препустити „судбини“ и још већој катастрофи која им прети од агресивних снага уколико се не припреме за вођење рата и у таквим условима. Треба бити свестан не само опасности од атомског рата него се и припремати за његово вођење. Народ који је расположен и спреман да брани своју слободу и независност знаће да се снађе и у таквом рату, имаће снаге и умешности да искористи своје предности (праведни карактер рата, одлучност и чврстину читавог становништва, подршку јавног мњења, своју територију и њене особености итд.) и да се одлучно, свим средствима и на све могуће начине супротстави сваком агресору, парализујући надмоћност његовог атомског наоружања и ратне технике путем опште борбе и одговарајуће стратегије и тактике ратовања. Агресор нема изгледа да у таквим условима однесе победу у војном погледу, а још мање да оствари друштвено-политички циљ рата (о чему говори и досадашње искуство, нарочито из протекла два светска рата). „Ако буде дошло до атомског рата“, истакао је друг Тито у свом говору новопроизведеним официрима Војне академије (1958), „једини спас ће у таквом рату бити да народ не губи вјеру у своје способности, већ да буде јединствен и монолитан, а да сваки војник буде способан да се сам снађе на сваком мјесту. Такав евентуални рат не би био фронталан, већ би захватио читаву земљу... Атомска бомба би падала на велике градове и индустријске центре, а наша одбрана биле би наше шуме, наша брда и прострaнства“.³⁾

Могућни будући рат имаће, дакле, другу физиономију и водиће се на другачији начин него што је то било у прошлости. Ради се о изградњи таквих начина ратовања који ће одговарати друштвено-економским и политичким променама у свету, атомском наоружању и степену развитака конвенционалног оружја и ратне технике. То је

³⁾ „Народна армија“, 2 октобар 1958.

данас веома сложен проблем који стоји пред државно-политичким и војним руководством армија и земаља. У погледу решавања тог проблема свака земља има своје специфичне предности и недостатке. Довољно је само упоредити земље које имају и оне које немају атомско наоружање да би се донекле сагледао војно-политички положај једних или других. Земље које данас поседују атомско наоружање очигледно нису, у савременим условима блоковске политике и њиховог места и улоге у тој политици, у нимало завидном положају. Реално је претпоставити да ће у евентуалном будућем рату земље које поседују атомско наоружање бити и главни противници. Отуд ће оне основну масу атомских средстава употребити против главних снага и на главним ратиштима. Осим тога, те земље, услед своје развијености (крупни градови и индустриски центри), претстављају рентабилније циљеве за атомско наоружање него релативно неразвијене земље. Зато у тим земљама и влада већи страх од атомског рата него у другим.

Земље које не поседују атомско наоружање и које, водећи антиблоковску политику, нису укључене у блокове који поседују то наоружање, а које су спремне да се боре за своју слободу и независност, не могу бити усамљене у евентуалном рату. Оне већ саме по себи претстављају огромну масу становништва и располажу довољним економско-материјалним и другим могућностима да се успешно супротставе агресору. А и као снаге отпора агресији имаће у таквом рату снажну подршку читавог напредног човечанства и јавног мњења. Њихови савезници биће све оне друштвене снаге које се на овај или онај начин буду бориле против агресора, па и у оквиру самих агресорских земљама. И не само то. У рату долази до изражаја други критериј распореда снага и избора савезника.

Савезници у миру нису увек и савезници у рату, већ могу бити, како показује досадашње искуство, чак и противници. Данашње војно-политичке блокове не треба схватити као чврсте целине и унутар њих све земље као апсолутно сигурне савезнике у евентуалном рату. Њих и данас у мањој и већој мери потресају унутрашњи сукоби који извиру из различитог места и положаја појединих земаља у тим блоковима. У њима се води оштра борба за економску и војно-политичку хегемонију једних земаља над другим исто онако као што се борба за превласт у ширим размерама одвија између самих блокова. Не улазећи у различитост друштвено-политичке садржине, узрока настајања и улоге појединих блокова и у размимоилажења и супротности између водећих земаља у тим блоковима и оних земаља које су се стицајем специфичних околности нашле у њима, очигледно је да постоје знатне разлике у гледиштима и поступцима и између водећих земаља у оквиру тих блокова, које у појединим питањима, како је то показала Суецка криза (1956), превазилазе разлике између гледишта појединих водећих земаља супротних блокова. Уопште узев, реално је претпоставити да ће антиагресорске снаге у евентуалном рату имати не само много савезника, него међу њима и такве

који ће поседовати и атомско наоружање. Али без обзира на те претпоставке рат се и у условима атомског наоружања може на одређен начин водити и конвенционалним оружјем. Погрешно је не само потцењивати опасност од атомског рата него и губити веру у могућност пружања успешног отпора агресору конвенционалним оружјем у условима таквог рата, позивајући се, рецимо, на пример Јапана који је водио агресивни, освајачки рат и који је (1945), изгубивши све изгледе да добије рат конвенционалним оружјем, остао без борбеног морала и подршке народа, јер су особине атомског наоружања и заштита од њега биле непознате. Потребно је не само водити упорну борбу за очување мира, за ликвидацију рата као средства политике и решавања спорних питања између народа и држава него бити у исто време и спреман да се евентуални агресор обузда и путем силе, путем оружаног отпора слободољубивих снага света. То је, поред осталих напора и мера, снажан фактор мира и не мала гаранција да се агресор неће лако усудити да отпочне један такав рат који би нанео огромну штету људској цивилизацији и човечанству.

Рачунајући на свеопшти отпор напредних снага и немајући подршку свога народа и јавног мњења, агресивне и реакционарне друштвене снаге теже својом „атомском“ пропагандом да унапред разоружају народе у њиховој борби за слободу и независност, да их лакше поробе и задрже у потчињености. Али ни атомско наоружање није непобедљиво. Његова надмоћност може бити паралисана не само истим наоружањем него и конвенционалним када се примени одговарајући начин ратовања. Оно није ни једини ни најважнији фактор победе у рату. Оно само налаже да се у другом светлу сагледа узајамно дејство, улога и место фактора рата, нарочито људског, који оживљује и даје стварну вредност свим осталим факторима.

Основни фактори рата, људски, економско-технички, простор и време, имаће у евентуалном рату, наравно, друкчији однос и улогу него раније. Али то ипак неће довести до промене њихових места у оквиру заједничког деловања. Они ће постати само много *јединственији* и у својој вредности много *зависнији* један од другог. Смањће се у доброј мери релација између појединих фактора у погледу њиховог значаја. Доћи ће до чвршћег јединства и прожимања појединих фактора, до њиховог теснијег узајамног дејства. Појачаће се улога не само економско-техничког фактора него и простора и времена. Али првенствена улога људског фактора као *једино активног* чиниоца који оживљава и целисходно искоришћава друге факторе у рату, остаје и даље на првом месту и истиче се још више. Свако прецењивање једних фактора а потцењивање других, особито улоге која припада самом човеку, доводиће много више него раније у питање правилност стратегије и тактике, а у вези са тим и успех у рату опште. Отуд, поред осталог, јављају се многе тешкоће и противречности које стратегија и тактика треба да реше како би се деловање свих фактора рата тако ускладило да сваки од њих у међусобном прожимању и допуњавању што потпуније дође до изражаја ради опште

победе над непријатељем. При томе у свакој земљи долазе до изражаја њене предности и слабости у погледу појединих фактора. Неоспорно је да до извесне мере постоји могућност да се слабост једног фактора надокнади предношћу другог, нарочито квантитативно-квалитативним особеностима људског фактора, док његову слабост у овом погледу веома мало могу надоместити други фактори.

Карактер савременог наоружања (његова већа покретљивост и аутоматизација, већи домет, веће разорно дејство итд.) и начин вођења рата мењају однос појединих видова борбених дејстава (одбрана и напад) и изазивају такве противречности као што је противречност између потребне густине људства и њоме условљене упорности одбране и нужности обезбеђења тог људства од евентуалног атомског напада итд. Они стварају и нови однос између устаљених фронтова и позадине, претварајући читаву територију земље у ратно поприште. Тиме се знатно мења како улога простора тако и времена. Време постаје веома важан фактор у савлађивању или одбрани простора који захвата читаву територију земље. Правилно коришћење не само простора него и времена има у условима савременог рата посебан значај. За савремени рат карактеристична је велика брзина борбених дејстава, већа могућност изненађења, непрекидност акције у односу на дан и ноћ и годишње доба, велика моћ разарања и уништавања. А све то захтева не само брзу концентрацију људства ради савлађивања отпора непријатеља него и његову брзу деконцентрацију у случају да му запрети масовно уништавање. Време ће у тим условима бити од битног значаја да се сачува или заузме одређени простор, да се уништи непријатељ и ослаби његов положај, сачувају и ојачају сопствене позиције итд.

Одбрана слободе и независности једне земље, како показује историско искуство наших и других народа, захтева такав начин вођења рата који, укључујући читаво становништво, омогућује човеку да коначни простор борбених дејстава својом покретљивошћу и еластичношћу учини бесконачним, да непрекидно и на разне начине уништава непријатеља на читавој територији. Таква тактика вођења рата условљава „губитак“ једне територије добитком друге и поновним захватањем прве која ни у периоду њеног „губитка“ није „празна“ већ је држи борбено расположено становништво. „Сваки наш губитак неке територије“, каже друг Тито, „мора у исто вријеме значити добитак нове, још веће и важније територије.“⁴⁾ У тој Титовој стратегији и тактици ратовања управо је садржана дубока мисао о начину превазилажења класичног облика губљења простора и о могућности претварања коначног простора у бесконачни простор борбених дејстава. Она је у пракси показала своју пуну вредност у процесу претварања не много велике територије наше земље у току Ослободилачког рата у велико и огромно ратиште у коме је технички (а често и бројно) надмоћнији непријатељ био у незавидном положају, налазио се под сталним ударом наших снага и није имао ни слободног простора ни

4) Ј. Б. Тито, *Изабрана дела*, т. I, стр. 113, изд. „Култура“, 1947.

слободног времена за нека своја „слободна“ дејства каква би му обебеживао устаљен фронт и сигурна позадина.

Примењујући такву стратегију и тактику ратовања који уклањају мање или више устаљене и увек јасно видљиве границе између фронта и позадине, између армије и народа, народ који брани слободу и независност своје земље и који на својој страни има високи борбени морал не може бити побеђен, опкољен или уништен, већ, напротив, непријатеља ставља у такав положај, исцрпљује и уништава његове снаге, доводи га у такву ситуацију да нема могућности да постигне какву већу победу ради моралног освежења. При таквој тактици људски фактор, такође, постаје такође бесконачан у својој коначности, постаје прави и пуни израз бесконачне и неисцрпне снаге народа који брани своју слободу и независност. Он уствари, и у стратегиском и у тактичком погледу, држи и брани читаву територију. Људски фактор то остварује путем непрекидног уништавања непријатеља и „претварања коначног простора у бесконачни“, тј. таквим начином борбених дејстава за који тактички „губитак“ једног простора нужно претпоставља не само захватање другог простора већ и даљу планску одбрану првог од стране посебно организованог и наоружаног становништва и његово поновно захватање од стране истих или других наших снага итд. То је непрекидни процес одбране, мењања и проширивања територије и систематског уништавања непријатеља све до потпуне његове ликвидације, ослобођења читаве територије и извршења стратегиског плана одбране земље уопште. Успеси наших народа у току рата и њихова у целини узевши војна супериорност, без обзира на техничку инфериорност, у односу на фашистичке агресоре (1941—1945) резултат су пре свега правилне оријентације наше Партије на свенародни рат и способности њеног „војно-политичког руководства да примењује и развија вештину револуционарног ратовања, односно специфичну стратегију и тактику нашег рата“.⁵⁾

Стечено искуство у нашем Народноослободилачком рату и стваралачка примена тог искуства у евентуалном будућем рату имаће велики значај за одбрану наше земље, њене слободе и независности. Оно је нарочито драгоцено у том погледу што евентуални рат, услед карактера наоружања и његове примене, претпоставља управо такав начин борбених дејстава који има много сличности и додирних тачака са нашом стратегијом и тактиком из прошлог рата. Он претпоставља дубоке нападне продоре, а самим тим и еластичну одбрану по читавој територији, вешто коришћење својих предности, односно слабости противника вешто коришћење наоружања, простора и времена, велику покретљивост и офанзивност у свим видовима борбених дејстава, високи борбени морал и масовну храброст, велику снажалјивост, самосталност и иницијативу сваког појединца, јединице и старешине, ангажовање читавог народа и свих материјалних средстава ради уништавања непријатеља, једном речју — посебну стра-

⁵⁾ Програм Савеза комуниста Југославије, стр. 105, изд. „Култура“, 1958.

тегију и тактику вођења рата. А то нису биле мале одлике нашег Ослободилачког рата. „У евентуалном будућем рату“, како истиче друг Тито, „неће бити крутих фронтова ни фронталних борби, биће више продора у дубину, више десантних операција и освајања разних стратемских положаја и објеката. И, разумије се, пошто ће тако дејствовати противник који буде наступао треба знати прилагодити се томе у одбрани. У томе ће искуства из нашег рата играти велику улогу. . . Разумије се, искуство из прошлог рата мора се комбиновати с перспективом будућег рата са савременим средствима, са друкчијом методом ратовања“.⁶⁾

Свенародни рат не могу водити све земље, већ само оне које воде борбу за праведне циљеве, за своју слободу и независност. Он је облик борбе народа и његове армије против поробљавања и угњетавања. Он претставља јединство интереса народа и циљева рата, јединство народа и армије. Он посебно добија у својој снази и упорности уколико претставља и победу над старим друштвеним системом, тј. уколико значи и облик социјалистичке револуције и дубљих друштвених промена.

Свенародни рат још успешније и свестраније могу водити оне земље у којима су радни људи ослобођени најамних односа и експлоатације, у којима је радни народ заинтересован не само за одбрану националне него и социјалне слободе, за одбрану свог *друштвено-економског и политичког система*. У том је, поред осталог, велика предност социјалистичких земаља у односу на капиталистичке, нарочито оних у којима су радни људи ослобођени и бирократско-етатистичких стега и у којима непосредно остварују друштвено самоуправљање. Бирократско-етатистичке деформације социјалистичких односа могу, наравно, донекле да умање ту предност, па чак при већој афирмацији да је и укину. Социјалистичке армије по правилу прерастају класични облик и све више постају *наоружани народ*.

Нема сумње да ће у евентуалном будућем рату наша техничка инфериорност из прошлог рата бити далеко мања или можда неће ни постојати, док ће наша супериорност бити далеко већа не само у целини и у погледу квалитета људства, његових моралних и других вредности него и у погледу његовог квантитета који се, с обзиром на наше околности и могућности (карактер друштвено-економског и политичког уређења, систем непосредне социјалистичке демократије и друштвеног самоуправљања, ликвидација најамних односа, морално-политичко јединство наших народа итд.), не може мерити према класичним нормама способности људи да носе оружје и да се боре против непријатеља. Тај квантитет ни у нашем прошлом рату, без обзира на специфичне околности у којима се водио, није био у ширем смислу у подређеном положају, тј. он је био супериорнији ако се има у виду не само људство које је било непосредно укључено у оперативне јединице него и оно које је на овај или онај начин активно помагало нашу борбу, које је стално попуњавало и увеличавало наше јединице,

6) Ј. Б. Тито, Изабрана дела, т. IX, стр. 300, изд. „Култура“, 1957.

снабдевало их храном и одећом, прихватало и обавештавало о кретању непријатеља, његовој снази, положајима и намерама, а и само вршило мање оружане и сличне акције, нарочито у градовима и индустријским центрима. Он ће наравно у евентуалном будућем рату превазићи те оквире. Њега ће свакако у правом смислу речи и у потпуно развијеном виду сачињавати читаво становништво и сви чланови наше социјалистичке заједнице (мушко и женско, старо и младо, па и, такође, деца, која су и у прошлом нашем рату својом храброшћу, довитљивошћу и одлучношћу показала да се и на њих мора рачунати у свенародном рату против поробљивача земље). Таква армија коју сачињава читав народ биће у стању да се у одбрани своје социјалистичке заједнице супротстави сваком агресору без обзира на његову бројност и карактер његовог наоружања и ратне технике. Она ће својим квантитетом и квалитетом омогућити посебну стратегију и тактику ратовања и целисходније коришћење осталих фактора који дејствују у рату.

УЛОГА ЉУДСКОГ И ЕКОНОМСКО-ТЕХНИЧКОГ ФАКТОРА

Разне земље и њихове војне доктрине заступају различита гледишта у погледу улоге и места појединих фактора који дејствују у рату. Често се прецењују, чак и апсолутизирају поједини фактори па и њихови поједини елементи. Те разлике у гледиштима условљене су пре свега друштвено-економским и политичким односима у појединим земљама, њиховим економско-техничким и морално-политичким стањем, политичким циљем и карактером рата, расположењем народних маса да се боре и учествују у рату, територијалним и другим могућностима и предностима дате земље. Тако неки теоретичари развијенијих капиталистичких земаља, нарочито оних које поседују атомско наоружање, често прецењују место и улогу материјално-техничког фактора, придају мање или више одлучујући значај техници. Други пак у неразвијеним земљама, али великим по територији и броју становништва, склони су да претерано истичу величину територије и бројност становништва. Бирокуратско-статистичке и друге негативне тенденције могу и у социјалистичким земљама потхрањивати таква и слична гледишта.

Масовност армије, која је карактеристична за ратове епохе капитализма, изазвала је оправдани страх у редовима буржоазије од наоружаног народа. Буржоазија је схватала да народ у ратним искушењима лакше открива праве циљеве рата у који га је она увукла и да услед тога може у критичним моментима окренути добивено оружје и против ње. Она се у то и у пракси уверила већ за време Париске комуне, а посебно у Првом светском рату и Октобарској револуцији. То је, као и нагли развитак ратне технике, утицало на њене војне теоретичаре да истакну теорију по којој тобоже са развикоком технике све више слаби улога човека у рату, тако да се масовност армије

може заменити масовношћу и бољим квалитетом технике. Али искуство ратова, нарочито Другог светског рата, показало је неодрживост таквих теорија и илузорност таквих нада; показало се да масовност технике тражи још већу масовност армије и повећава улогу човека, да рат са модерним наоружањем захтева још веће укључивање и оријентисање делатности читавог становништва за потребе рата. Показало се да се тих пропагандних теорија практично, у току вођења рата, његове припреме и изградње армије, не придржавају ни њихови поборници. Њих се они све мање придржавају и у области теорије, па чак и у области агитационе политичке делатности. Оне су се разоткриле као идеолошко средство агресора за слабљење отпора противника, за деморалисање и застрашивање народа у њиховој борби за слободу, а и за потхрањивање морала сопствене армије. Оне су се показале да су пре свега срачунате на то да се код народа који су економско-технички слабије развијени створи уверење и немогућност њиховог успешног супротстављања савременој ратној техници (данас особито атомском наоружању), у немогућност да бране своју слободу и националну независност.

Међутим, победа у рату није резултат дејства само овог или оног фактора. Ниједан фактор нема искључиву улогу. Материјално-технички није једини ни одлучујући фактор победе у рату. Победа је резултат свих фактора рата, резултат њиховог заједничког дејства у ком се они узајамно прожимају и усклађују на такав начин да узети као целина *превагну* над целином оних фактора којима располаже противничка страна. Да би се постигло такво њихово усклађено дејство, треба имати у виду не само јединство него и разлике у вредности појединих фактора. Та вредност није једнака и није непроменљива. Постоје битни и мање битни фактори победе у рату. Погрешно је не само апсолутизитирати поједине факторе него и не учавати релације у њиховој вредности. Занемаривање те разлике јесте својство метафизике и догматских схватања, напосе софистике и еклектике. Искуство ратова јасно показује да није иста улога њудског и материјално-техничког фактора или простора и времена. *Људски фактор је основни чинилац и најважнији фактор успеха у рату.* Он је примаран, док су други — секундарни. Људски фактор у *крајњој линији* одређује победу у целини, мада у појединим операцијама и бојевима привремено може превагнути техника или неки други фактор. Рат не почиње и не води ни техника, ни простор, ни време, него људи користећи се тим факторима. Људски фактор је онај субјективни и једино активни чинилац који оживљава и покреће друге факторе, води борбу против непријатеља, тежећи пре свега да уништи тај фактор код њега, тј. његово људство које непосредно учествује у рату. Други су фактори (материјално-технички, простор и време) неактивни, „мртви“ и без човека и његове активности не могу показати своју вредност у рату. Њихова улога није условљена само њиховим карактером и особеностима него пре свега целисходном делатношћу човека, његовим способностима и могућностима да њихове вредности доведе до изражаја у току рата.

Материјално-технички фактор има не мали значај за победу у рату. Неправилно је потцењивати његову улогу и вредност. Нема земље која не би желела да има што боље и савременије одређено наоружање и ратну технику. Наша друштвена заједница у том погледу одваја велика материјална средства опремајући за одбрану своју армију, чија ће бројност у евентуалном будућем рату бити „одређена искључиво бројем становништва које је способно да носи оружје“ (Енгелс) или да на овај или онај начин учествује у одбрани земље. То је важан фактор борбене готовости и спремности армије и земље за евентуалан рат и неразумно би било занемаривати његов значај. Али још би било неразумније и штетније потцењивати значај људског фактора, његове квалитете и способности. Техника не може заменити и смањити улогу човека и донети победу. Људи у крајњој линији решавају питање победе или пораза у рату. Историја наших и других народа свакако показује, како истиче друг Тито, „да се без технике не може, али само техничка способност још није довољна. Чињеница је да се и према највећој техници *може наћи тактика* која може да компензира техничку инфериорност“.⁷⁾ Осим тога са развитком технике расте не само масовност армије него и улога човека у рату, улога целокупног становништва зараћених земаља. Све више долази до изражаја како квантитет тако и квалитет армије и народа, њихово јединство и спремност да воде борбу за своју слободу и независност.

Армије у класичном смислу све су мање у стању да саме с успехом бране слободу народа и да воде рат у савременим условима. Оне могу бити језгро, окосница те одбране, али је *једино* народ у целини у стању да брани себе, своју слободу и независност. Зато се претежно на армију и њену техничку опремљеност ослањају углавном оне водеће друштвене снаге које немају чврст ослонац у народу, које поробљавају друге народе или се спремају за освајачке ратове. Али и те снаге већ увиђају слабост такве оријентације. Напредне друштвене снаге и оне земље које бране своју слободу и независност све више рачунају на свенародни облик армије и оружаних снага, на свенародни начин вођења рата и одбране земље. Непобедива је само она земаља у којој је појам армије *истоветан* са појмом народа. То показује искуство нашег Народноослободилачког рата, као и искуство ослободилачке борбе колонијалних народа. „У прошлости“, како каже друг Тито, „велике силе су успјевале да наметну своју вољу материјално слабијим народима слањем наоружаних експедиција од неколико стотина или хиљада људи, или напросто демонстрацијом неколико ратних бродова. Овакве експедиције обично би завршиле свој посао за неколико дана или недеља. Данас, велике силе не успијевају да покоре те исте народе ни послерије вишегодишњег ратовања са сто-

7) Ј. Б. Тито, Изабрана дела, т. V, стр. 137, изд. „Култура“, 1953.

тинама хиљада најмодерније наоружаних војника, мада је данас однос материјалних снага у сваком погледу много неповољнији за народе који се боре за своју слободу“.⁸⁾

Узроке таквог отпора тих народа треба, дакле, тражити у промени њиховог односа према слободи, у њиховој решености и способности да се боре за своју слободу и независност. Успех у рату зависи пре свега од припремљености и организованости народа за вођење рата, његовог морално-политичког јединства и вере у победу, спремности и одлучности да рат доведе до коначне победе над непријатељем. Уопште узев, како каже Лењин, „у сваком рату победа у крајњој линији зависи од одлучности и расположења маса које на бојном пољу пролевају крв“.⁹⁾ Савремени међународни услови и противречности у свету још увек нужно указују на потребу да наша друштвена заједница, као и друге земље које бране своју слободу и независност, мора да има не само снажну армију него и такву организацију одбране земље и начин ратовања који ће обезбедити „да цео народ буде у могућности да у сваком тренутку непоколебљиво чува нашу социјалистичку земљу“.¹⁰⁾ Извори наше снаге у евентуалном рату неће бити само у снази наше Армије него пре свега у њеном јединству са народом, у спремности и одлучности народа да брани своју слободу и независност. То би био свенародни рат равноправних и слободних чланова социјалистичке заједнице, тј. рат који искључује не само стварну капитулацију него и њен формално-правни појам.

Правилно схватање значаја људског фактора, нарочито могућности равноправне борбе несразмерно технички опремљених армија, захтева да се рат посматра као целина, као дијалектичко јединство разносврности и противречности свих фактора зараћених страна. То јединство настаје усклађивањем и узајамним допуњавањем сопствених фактора који онда као целина дејствују у судару са одговарајућим факторима противника. У том судару у склопу целине долази до изражаја њихова вредност, њихово мерење, преплитање, међусобно потирање и савлађивање. Фактори исте снаге и вредности (што не мора да значи и исте врсте) такорећи се потиру и неутралишу. Победа у крајњој линији припада оној страни која успе да сачува, оствари и умешно искористи предности у другим факторима или њиховим појединим странама који у току борбе нису неутралисани. И најмања предност, ако се на време уочи и правилно искористи, значајна је за победу. Кад би сви фактори и у свим својим димензијама били потпуно једнаки (што је апсолутно немогуће), или кад би се та једнакост остварила путем међусобног усклађивања и надопуњавања фактора на једној и на другој страни (што је такође само теориска могућност), наступило би стање потпуне равнотеже снага и до одлуке, тј.

⁸⁾ Говор председника Тита на Бандуншком универзитету, стр. 29, изд. „Култура“, 1958.

⁹⁾ В. И. Лењин, Дела, т. XXXI, стр. 115, изд. IV (на руском).

¹⁰⁾ Програм Савеза комуниста Југославије, стр. 186, изд. „Култура“, 1958.

до победе једне или друге стране, не би могло доћи. Победа је могућна тек онда када је то стање нарушено и остварено извесно преимућство на овој или на оној страни. Зато свака страна рачуна не само са сопственим факторима, њиховим предностима и слабостима него у истом погледу и са тим факторима на страни противника. Уствари нема апстрактних предности и слабости, оне су *увек конкретне* и могу се измерити, испитати и проверити само у борбеном судару и тзв. „одмеравању снага“. Притом треба имати у виду дијалектичку природу борбе: оно што је у једним условима предност у другом може бити њедостатак, и обратно. То се нарочито односи на оне факторе рата и њихове поједине стране које се при свом дејству не могу лако прилагодити различитим природно-географским условима и борбеним дејствима, као што је то, на пример, са ратном техником, која у извесним случајевима (проходност и карактер земљишта, ноћна дејства, годишње доба, атмосферски услови итд.) може да претставља већу слабост него предност. Људски фактор је у далеко повољнијем положају. Он је у својим дејствима далеко мање ограничен условима простора и времена. Он и технику прилагођава и искоришћава као средство за остваривање својих циљева. Успех у рату уствари зависи од умешног и целисходног коришћења сопствених предности, односно слабости противника, од паралисања његових предности и савлађивања сопствених слабости и недостатака. У склопу те сложености и динамичности борбених дејстава управо и долази до изражаја посебна улога щудског фактора, његово умеће и способности да на основи постојећих предности и слабости примени такав начин вођења рата који му обезбеђује превласт и победу над непријатељем.

Специфична улога щудског фактора у рату омогућава да се дубље схвати како његова предност у односу на друге факторе тако и могућност равноправне борбе технички несразмерно опремљених армија, да се схвати зашто релативно неразвијене земље могу успешно у рату да се супротставе високоразвијеним, па чак и великим и по територији и по броју становништва, док се у економским односима не могу успешно с њима такмичити, односити победе и успехе као у рату. У рату се остварује *квалитативно друкчији однос човека и материјалних средстава* (наоружања и остале ратне технике) него у економским односима, у размени материјалних добара између народа и држава. У економским односима иступају „мртве“ и од људи ступљене ствари. Њихова се вредност мери према друштвено потребној количини рада за њихову производњу, тј. до изражаја долази само мања или већа продуктивност рада. У економским односима щудски фактор не иступа у целокупној својој квантитативној и квалитативној одређености, него такорећи пасивно посматра шта бива са његовим производима у процесу робне размене у којој се посредно мере само његове производне способности, његова мања или већа продуктивност рада, док се његове прилике, политичке, моралне и друге вредности не узимају у обзир, јер не могу да утичу на вредност производа. Зато у тим односима побеђује она страна која има већу продуктивност рада, која је за исто време способна да произведе више материјалних

добра, док је друга — потчињена и експлоатисана. Међутим, у рату победа и успех не зависе само од продуктивности рада, од производње материјалних средстава, наоружања и ратне технике већ и од тога колико је човек спреман да ради победе уложи сву своју вољу, све своје интелектуалне и физичке способности, све снаге, па и укућност тих снага — сопствени живот.

Рат није сукоб „мртвих“ ствари него људи који су само наоружани „мртвим“ стварима. Те ствари покреће човек, а његова свест и воља претстављају тзв. „импондерабилни“ фактор рата, тј. фактор који се разликује од материјалних ствари и не може се мерити по тежини и слично. У „ратним односима“ не наступају као у економским „мртве“ и од људи отуђене ствари, него непосредно наоружани прстивници. Они не мере вредност материјалних средстава (као „мирољубиви“ трговци) према друштвено потребној количини рада за њихову производњу, него према њиховој употребној вредности у ратним дејствима, према њиховим тактичко-техничким и другим борбеним вредностима. У рату до изражаја долазе не само производне способности људи (изражене у квантитету и квалитету наоружања и ратне технике) него, пре свега, њихове морално-политичке и борбене вредности, њихове способности да остале факторе „пробуде из мртвих и претворе их из само могућних у стварне и делотворне употребне вредности“ (Маркс) које се огледају у степену уништавања људства и материјалних средстава противника, његових људских и економско-материјалних могућности уопште. Материјално-технички фактор (као и простор и време) претставља само мање или више реалну могућност победе у рату, која се претвара у стварност само у процесу активне делатности човека. Од способности и вредности човека, од његових политичких, моралних, војностручних и других квалитета зависи степен остваривања могућности осталих фактора, степен коришћења тактичко-техничких особина и предности наоружања и ратне технике да би се сломила борбена воља противника и уништио његов људски фактор. У овој свеобухватној улози човека у рату, која се битно разликује од његове улоге у економским односима између држава, лежи могућност успешне борбе и победе релативно неразвијених земаља над високоразвијеним, могућност равноправне борбе несразмерно технички опремљених армија.

Људски фактор схваћен у свом тогалитету и са свим својим атрибутима сачињава освају и одлучујући чинилац победе или пораза у рату. Други фактори и њихове поједине стране само у оквиру општег дејства и активности човека мање или више утичу на исход рата. Они само у одређеним условима, нарочито при једнакој вредности људског фактора, могу да одиграју одлучујућу улогу у току рата, појединих операција и бојева. Ти случајеви више долазе до изражаја код мањих јединица и бојева где игра случајности има већи значај за успех него код крупнијих јединица и битака. Вођење рата у целини и већих операција, као и израђивање стратегије и тактике морају се све више базирати на реалнијем односу улоге појединих фактора, на диференцираном схватању њихове вредности у ратним дејствима.

Схватање улоге и вредности људског фактора у току рата зависи пре свега од уопште друштвеног схватања улоге и вредности човека, његовог места и улоге у друштвено-економском и политичком животу. Оно није исто у капиталистичким и социјалистичким земљама. Оно се донекле разликује и у оквиру тих земаља. Оно није исто у капиталистичким земљама које поробљавају и експлоатишу друге земље и у онима које воде борбу за своју слободу и независност, као што није исто ни у социјалистичким земљама у којима се мање или више испољавају бирократско-етатистичке тенденције и у онима у којима радни људи непосредно остварују друштвено самоуправљање итд.

Вредност људског фактора у рату не састоји се само у његовом квантитету, у бројном стању људства (мада је бројно стање људства веома значајно и у доброј мери може надоместити слабости других фактора, па и борбени квалитет човека), него пре свега у његовим политичким, моралним, техничким, културним, физичким и другим својствима. Без сагледавања ове квалитативне вредности људског фактора није могуће схватити чињеницу зашто бројно мање, па чак и технички слабије опремљене, армије побеђују у том погледу надмоћније противнике. У нашем Ослободилачком рату, услед техничке инфериорности и других специфичних околности, одлучујућу улогу за победу није толико имао квантитет наших јединица (који је само у појединим бојевима и можда на крају рата био супериорнији од непријатељског), већ пре свега њихов квалитет и тесна веза са народом, квалитетом њихове стратегије и тактике ратовања.

Борбени морал претставља најконцентрисанији израз и мерило стварне вредности људства, његове одлучности, упорности и способности. Он је специфична манифестација опште-друштвеног морала.¹¹⁾

Морал је посебан облик друштвене свести који одређује норме понашања људи и оцењује на основи тих норми њихове односе према њима самима и између њих, према друштву и његовим класно-политичким и другим заједницама. Он није природнобиолошког него друштвеног порекла, није проста навика у понашању човека, него пре свега израз његовог друштвеног бића, израз економских и друштвених услова његовог живота. Мада не настаје без утицаја спознаје свести (која се обликује у области науке и филозофије) морал се не може свести на ту свест. У моралу се спознајна свест више такорећи

¹¹⁾ Борбени морал у правом смислу речи није ужи од друштвеног, његове класне структуре и садржаја. Он се као неки ужи облик морала донекле испољавао у најамним армијама које су претстављале „туђе тело“ у народу и за време ратова који нису толико задирали у животне интересе читавог становништва као данас. Али у савременим условима, када рат захвата све људске и материјалне снаге и могућности земље, борбени морал је све више по своме обиму и другим особинама адекватан израз општедруштвеног морала. То се нарочито односи на земље које рачунају на свенародни рат. Однос општег и посебног није истоветан са односом „шири“ и „ужи“. Општедруштвени морал се испољава у својим посебним, конкретним облицима не само у армији и рату него и у осталим областима друштвеног живота.

претвара у човекову свест, у његову самосвест, у његово унутрашње осећање друштвено нужних поступака као личних дужности. У њему се осећајно-вољна компонента човекове свести снажније испољава, више долази до изражаја него у спознајним облицима. Морал се очигледно као човеково субјективно осећање, као његово сопствено хтење, његова воља. Тако се друштвене моралне норме појављују као свесно, добровољно усвојене од стране појединаца. Као морални оцењују се само они индивидуални поступци у понашању људи које у датим условима друштво и његове основне заједнице усвајају. У томе се управо и показује да морална свест није индивидуалног већ друштвеног карактера. Морална свест је виша афирмација човека као друштвеног бића, његово осећајно-вољно и свесно усвајање друштвених обавеза, дужности и норми понашања као сопствених, као обавеза и норми које му нису споља наметнуте и за испуњавање којих одговара само пред собом, пред својом свешћу и савешћу.

Основни извори борбеног морала налазе се пре свега у друштвено-економским и политичким односима дате земље, у карактеру рата и његовом друштвено-политичком циљу. Осим тих основних извора, јединства друштвених и личних интереса људи, њихове уверености у оправданост рата и његовог циља, на изградњу борбеног морала, његово јачање и одржавање утичу и многи други чиниоци: патриотизам и слободољубивост, љубав према слободи и мржња према поробљивачима, обученост људства и припремљеност земље за рат (економско-техничка, политичка, идеолошка, физичка, психолошка итд.), карактер стратегије и тактике ратовања, ратно искуство и традиције, међусобни односи људи (другарство, узајамна помоћ, брига за људе итд.), утицај и способност старешина, утицај колектива и осећање припадности њему, систем идеолошко-политичког и моралног васпитања, утицај и став јавног мњења итд. У оквиру тих и других елемената, а на основи главних извора, изграђује се и развија борбени морал народа и армије, како у миру тако и у рату.

Унутрашњи односи у армији, нарочито између старешина и борацког састава веома су важан фактор изградње и јачања борбеног морала армије. Ти односи нису и не могу бити исти у свим армијама. Они су у суштини израз друштвених односа. У буржоаским и ранијим армијама ти односи су израз односа између експлоататора и експлоатисаних, израз господства и потчињености, док су у социјалистичким све више израз односа сарадње и узајамне помоћи ослобођених и равноправних произвођача. Превазилажење бирократско-статистичких тенденција у развоју социјализма одражава се на специфичан начин и у армији. Социјалистичка армија је саставни део народа, а у току рата читав народ, односно заједница свесних и равноправних заштитника своје земље. У њој влада нужна подела рада заснована на социјалистичким друштвеним односима, на хуманим односима међу људима. Зато у таквој армији постоји свесна дисциплина која све више извире из моралне свести њених припадника као грађана социјалистичке заједнице. Између њих, без обзира на

положај и функцију, постоје присни, другарски односи, узајамно поверење и поштовање. Такви односи и свесна дисциплина у армији социјалистичке земље претстављају нераздвојно јединство и извор јачања њеног борбеног морала. Истоветност интереса и циљева армије и народа чини тај морал општедруштвеним, претвара га у ствар читаве заједнице и њеног морала. Усвајајући објективну нужност и уставноправну обавезу одбране земље, њене слободе и независности као највиши израз моралне свести, као највиши захтев савести, као осећај највише части и достојанства, припадници наше Армије и „наши радни људи схватају да је одбрана социјалистичке домовине највиша дужност и част сваког грађанина“.¹²

Борбени морал армије и народа огледа се у њиховом позитивном односу према датом рату и његовом циљу, у свесном прихватању и извршавању задатака у интересу припреме и вођења рата, у одлучности и упорности да се у рату истраје до краја, до победе. *Борбени морал је, дакле, конкретан облик општедруштвене моралне свести, који настаје на основи друштвено-економских и политичких односа, карактера рата и његовог циља у оквиру националних особености и традиција земље и свесне уверености људи у оправданост дате оружане борбе, испољавајући се у њиховом позитивном односу и непоколебљивој решености, да и по цену највећих тешкоћа и жртава истрају до коначне победе над непријатељем.*

Борбени морал у одређеним условима може ефикасно да надокнади недостатак материјално-техничких средстава и да појача улогу осталих фактора који дејствују у рату. Морални фактор је у нашем рату за национално и социјално ослобођење одиграо пресудну улогу. Он је претстављао највиши степен концентрације свести и воље свих наших народа да се извојује победа над страним освајачем и домаћом буржоазијом која је служила окупатору. Такав морал који произилази из непосредне животне заинтересованости народа је не само јачао ударну снагу наших јединица него је у исто време и разорно деловао на морал непријатеља. Висока морална свест наших јединица и бораца побеђивала је и савлађивала такве физичке и психичке напоре којима је често било немогуће одредити границе. Уствари такав морал и ратно искуство наших јединица, њених бораца и руководилаца омогућавали су да се у току рата изгради и примени такав начин ратовања којим је побеђен материјално-технички далеко надмоћнији у одређеном смислу бројнији непријатељ.¹³) Стечено иску-

12) Програм Савеза комуниста Југославије, стр. 186, изд. „Култура“, 1958.

13) Земље које воде освајачки рат тешко изграђују и одржавају борбени морал својих армија. Али је то ипак могуће учинити без обзира на примењена средства и карактер тога морала. Борбени морал у таквим армијама осигурава се обично милитаристичком и шовинистичком пропагандом у току идеолошко-политичке припреме за рат, раширивањем ниских страсти, као што су властољубље и жудња за богатством на терет противничке стране. Свирепости, пљачка, окрутности што су их чиниле фашистичке армије за време Другог светског рата (које су се пре њега чиниле и чине у тзв. колонијалним ратовима) плански су биле организоване од стране империјалистичких потпаљивача рата с циљем

ство и борбени морал наше Армије и народа у Ослободилачком рату претстављају неисцрпан извор њихове снаге и у одбрани тековина тог рата и наше револуције. Тај се морал данас даље обогаћује и развија у условима социјалистичких друштвено-економских и политичких односа, у систему непосредне социјалистичке демократије, радничког и друштвеног самоуправљања. Он се заснива на чврстој уверености наших људи да наша земља и њена Армија могу водити само одбранбени и свенародни рат, тј. рат за своју слободу и независност.

Борбени морал Армије и народа у евентуалном рату, с обзиром на карактер наоружања и начин ратова, имаће далеко већи значај него у прошлости.

Појачано убојно и разорно дејство савременог оружја и растреситији борбени поредак, већа растојања између појединаца као и између јединица, већа изненађења и борбе у сусрету јединица, мањих група, појединаца итд. — захтевају већу самосталност, снажљивост, одлучност и упорност сваког појединца, његове високе моралне и борбене квалитете. У евентуалном будућем рату људски фактор, напосе његов борбени морал, имаће пресудну улогу.

Преимућство једне земље над другом у току рата није само у карактеру наоружања него пре свега у остварењу тог преимућства у узајамном дејству свих фактора рата. А у томе дејству преимућство у целини може имати и она страна која га нема у погледу наоружања, а можда ни у погледу бројног стања људства. Створени однос снага у рату и борбеним дејствима не треба ценити само према квантитету људства и наоружања, па ни према квалитету само наоружања, него пре свега у њиховом јединству са квалитетом људства, са квалитетом бораца и њихових старешина. Преимућство у појединим факторима остаје безвредно ако се оно не оствари и у њиховом јединству и узајамном дејству. Нека страна може имати преимућство готово у свим факторима и њиховим елементима али ако га нема у целини трпи пораз од формално слабијег противника који га је у том погледу надвисио. Важно је остварити преимућство у целини и то на одлучујућем месту и у одлучујуће време. Способност појединих војсковођа и стварна вредност људског фактора управо се и огледају у том да се што идеалније усклади дејство свих фактора рата и њихових елемената по свим димензијама и да се у том јединству оствари нови, *виши квалитет*, како у целини тако и у вредности појединих фактора. У том светлу треба сагледавати однос снага зарађених страна, улогу и место појединих фактора као и могућност победе у рату.

На крају овог излагања треба рећи и то да могућност вођења рата у условима атомског наоружања никако не значи и његову оправданост, не значи да је рат целисходно средство политике и остваривања

јачања разбојничког „морала“ њихових армија. А то, уосталом, није био неважан узрок њихове пропасти и опадања њиховог борбеног морала после првих крупнијих неуспеха, нарочито после општег пораза и капитулације.

њених циљева. Целисходност рата (чак и онда када се нема у виду његов карактер) не оцењује се према могућностима његовог вођења или према могућности војне победе у њему, већ према степену остваривања његових друштвено-политичких циљева. Те две стране рата могу бити и потпуно у опречности. Војна победа у рату мада обезбеђује остваривање његовог друштвено-политичког циља ипак није истоветна са њим. Војна победа (која би у савременим условима уствари била „Пирова победа“) не значи увек и стварну победу у рату. Она, напротив, може значити и пораз ако се њоме не оствари друштвено-политички циљ рата. Осим тога досадашње искуство, нарочито из прошла два светска рата, јасно показује да су агресори и земље које су водиле освајачке и неправедне ратове губиле ове не само у погледу остваривања друштвено-политичких циљева него готово и у војном погледу. Само је праведни, одбранбени и ослободилачки рат, тј. рат против поробљивача и угњетача, оправдан и целисходан, јер се води на линији људског напретка и против агресора.

Нецелисходност рата, као средства политике, постала је данас још очигледнија. Нестали су и они минимални изгледи да се путем рата могу остваривати друштвено-политички циљеви и решавати спорна међународна питања. У том смислу и класична формула „да је рат средство политике и остваривања њених циљева“ захтева да се сагледава у другој светлости. Рат је уствари у садашњим међународним односима још само средство безумне и плитке политике агресивних и реакционарних друштвених снага. Стварна политика и напредак човечанства претпостављају његову ликвидацију и на садашњој етапи друштвеног развитка пуну афирмацију мирољубиве и активне коезистенције између земаља и држава без обзира на њихво друштвено уређење.

НЕКЕ ОСОБЕНОСТИ САВРЕМЕНЕ ОПЕРАЦИЈЕ

У новијој теорији операције посебну пажњу привлаче дискусије о томе да ли су и у чему наступиле битније промене у физиономији операције из Другог светског рата. Ако јесу, у чему се огледају и које би основне карактеристике поседовала савремена операција? Да би се дао потпун одговор само на ово једно питање, била би потребна целовита и комплетна студија свих проблема припреме, организације и извођења једне операције и то не само са аспекта офанзивних и дефанзивних облика дејства, него и са становишта разних здружених састава који могу да изводе операцију. Све то обухватити у једном кратком чланку није могућно, па ћу се зато у овом напису задржати само на неким општим теориским питањима операције, посебно одбранбене, не улазећи притом у детаље свих њених специфичности које су условљене посебним карактеристикама одговарајућих ратишта и конкретним материјалним могућностима појединих земаља.

Треба, пре свега, напоменути да су суштина и циљ операције остали исти, али да су наступиле озбиљније промене у њеној организацији, начину извођења и средствима која стоје на располагању за њено остварење. Нападна операција, по правилу, биће, у већем или мањем степену, комбинована, у њеној ће основи лежати удружена дејства јединица копнене војске, авијације, ваздушнодесантних трупа, уз употребу нуклеарног оружја и других средстава масовног уништавања. На то указују не само искуства Другог светског рата, већ и постојеће материјалне и техничке могућности већине земаља.

У прошлом рату циљ нападне операције оствариван је, углавном, ангажовањем копнених снага уз мању или већу подршку ваздухопловства, док је читава ствар са ваздушним десантима остала на нивоу мање или више успешних покушаја да се уклопе у састав јединствене операције. Због свега тога успех операције био је скопчан са великим губицима, с обзиром на то да је било потребно обезбедити вишеструку надмоћност у људству и наоружању и то на релативно малом простору. У таквим околностима бранилац, ако је располагао адекватним наоружањем и другом борбеном техником, па чак и у мањем броју, могао је нападачу да нанесе веома тешке губитке и да оперативну иницијативу преузме у своје руке. Било би, наравно, потпуно нереално ако би се из овога извукао закључак да у евентуалном

будућем рату нападна операција неће, такође, бити скопчана са великим, па чак и још већим губицима. Међутим, у основи нападне операције, и не само нападне, неће лежати онакво масирање живе силе и борбене технике (изражене у броју оружја и оруђа), какво је било, рецимо, у Другом светском рату. У савременим условима гаранција успеха нападне операције биће садржана, поред осталог, у модерним средствима масовног уништавања, (за ону страну која њима буде располагала), и у посебним, оригиналним оперативно-тактичким поступцима (нарочито за ону страну која таквим средствима не располаже). У Другом светском рату једна нападна операција је дуго трајала, што је браниоцу омогућавало предузимање ефикасних оперативних противмера, а извођена је на релативно малим дубинама, с обзиром да се крајњи циљ могао достићи само после извршеног пробоја фронта и постићи само достизањем крајње његове тачке јединицама копнене војске, које су наступале с фронта. Међутим, савремен рат захтева, а модерна борбена средства омогућују, да се у нападној операцији стави под једновремени удар читава дубина одбранбене зоне или фронта, без обзира на њихове димензије. Ваздушни десанти имају у томе прворазредну улогу и значај. Због тога поједине армије предвиђају, а код неких су већ и створене, крупне ваздушнодесантне формације.

Сви су изгледи да ће савремена операција бити знатно дубља и да ће краће трајати од оне из Другог светског рата. Дубина једне армијске операције може износити и до 500 км, а да не мора трајати више од 7 до 10 дана. Као што видимо, ове норме битно се разликују од ранијих. За велике армије, модерно наоружане и опремљене, оне су посве реалне ако се имају у виду њихове предности у нуклеарном наоружању, крупним ваздушнодесантним формацијама, оклопним и мото-механизованим јединицама.

Није без основа предвиђање да ће нападна операција имати знатно мањи број оперативних пауза, да ће оне трајати краће време, а то значи да операција добија много већи замах и континуитет. Познато је да се под оперативном паузом подразумева привремен прекид између појединих узастопних етапа операција у циљу прегруписавања снага, концентрације резерви и II ешелона, привлачења позадине и прикупљања материјалних средстава за наредну етапу, или пак следећу операцију. У томе ће бити суштина оперативних пауза и код савремене операције, али ће вероватно, нова борбена средства, ваздушни десанти, крупне брзо-покретне формације и еластична и гипка организација и формација јединица омогућити, ако не потпуну ликвидацију оперативних пауза у једној нападној операцији, а оно бар, њихово смањивање и скраћивање. Из тога може да уследи логичан закључак да ће у савременим условима, у нападној операцији, ређе наступати оперативне кризе, што никако не значи да их уопште неће бити. Њихове појаве, поред осталог, могу бити изазване употребом нуклеарног оружја од стране браниоца по осетљивим елементима борбеног поретка нападача, као што су други ешелони, оперативне резерве, крупне ваздушнодесантне формације и др. Исто тако до оперативне кризе може доћи ако се нападна операција изводи на земљи-

шту које искључује или смањује могућност ефикасне употребе оклопних и мотомеханизованих јединица, као и у условима кад нападач има против себе браниоца који комбинованим дејствима с фронта и из позадине ставља, такође, под једновремен удар читав борбени поредак нападача.

Преовлађује схватање да ће командовање у операцији базирати на већој децентрализацији, али се истовремено указује на потребу израде солидног плана почетка и развоја операције. Нарочито је важно уочити повећан значај организације, и извршења оперативног садејства између снага копнене војске на правцима главног удара, авијације, ваздушних десаната и нуклеарних дејстава, тј. атомске подршке операције, и оних снага које на било који начин дејствују у непријатељевој позадини. У нападној операцији, такође, брише се класична подела на етапе и, изузев припремне, све друге етапе сливају се у једну. Нико, наравно, не претпоставља да се у планирању операције неће предвиђати, тј. планирати постизање узастопних циљева. Разлика се јавља у томе што се временски интервали у остварењу појединих циљева неће мерити само данима него најчешће часовима, и што отпада низ мера које су предузимане у Другом светском рату да би се прешло из једне етапе операције у другу. Тако, на пример, да би се у савременој операцији приступило остварењу наредног — узастопног циља операције, неће вероватно, бити потребно прекидати је по неколико дана, да би се извршило ново груписање снага, било прегруписавањем по фронту или, пак, довлачењем свежих снага из дубине. У новим условима отпашће свако веће прегруписавање снага по фронту из простог разлога што за таквим маневрима неће бити велике потребе, с обзиром на повећану дубину оперативног поретка здружених јединица и на околност да ће резерве и II ешелони стизати и по четири пута брже на решавајућу тачку него што је то био случај раније, упркос чињеници да ће елементи борбеног поретка, у почетном распореду, бити на двоструко већем отстојању од оног из Другог светског рата. Отпашће, такође, потреба да се, у циљу преласка на извршење наредног задатка и ангажовања снага из дубине за развијање успеха, предузима обимније планирање употребе тих јединица. Раније се на то трошило много времена, операција је губила континуитет, што је све ишло на руку браниоца. Сада се, међутим, читав тај процес планирања своди, мање-више, на издавање јединицама директиве за дужи период дејства у којој ће у основи бити предвиђени њихови задаци и приближно време употребе. Континуелно праћење оперативно-тактичке ситуације од стране свих команданата, без обзира на место њихових јединица у борбеном поретку, и тренутно реаговање на промене ситуације, замениће обимна, а самим тим и спора планирања.

Што се тиче одбранбене операције, циљ и основни садржај остају такође непромењени. Међутим, модерна борбена средства, карактер савремене нападне операције и захтеви савременог рата уопште, условљавају озбиљније промене у организацији и методама из-

вођења одбранбених операција. Промене су знатно веће него код нападне операције, али овде ћемо се задржати само на најкарактеристичнијим.

Ваља напоменути да ће се одбранбене операције у евентуалном будућем рату изводити, начелно, на двоструко ширим фронтovima и дубинама него што је то био случај у Другом светском рату. Самим тим се за око 50% смањује општа оперативна густина изражена у броју дивизија на километар фронта. Ово, наравно, никако не значи да је смањена и густина ватре, већ напротив, ситуација је таква да је густина ватре знатно повећана, и то онолико пута колико је већа ватрена моћ савремене дивизије од оне из Другог светског рата. Из праксе прошлог рата знамо да су јединице у одбранбеној операцији (што се тиче ширине фронта) поседале додељену зону за одбрану у континуелном борбеном поретку, где су се суседне јединице физички такорећи додиривале, осим оних које су браниле делове фронта на планинском и брдовитом земљишту. О неким већим међупросторима није било ни говора, а најосетљивијим тачкам у систему одбране смањани су спојеви јединица. Значи, оно земљиште које се налазило у границама додељеног фронта здружене јединице било је у целини поседнуто, тако да се до реалне оперативне густине могло доћи ако се целокупна ширина фронта поделила бројем дивизија распоређених на главном одбранбеном појасу. У савременим условима долазиће до смањења оперативне густине у првом реду због постојања међупростора између јединица, и зато је могућно да се, начелно, дупло мањим бројем дивизија запоседне и успешно брани она ширина фронта за коју је раније требало ангажовати двоструко већи број. Што се тиче густине ватре треба имати у виду да ће до осетног повећања доћи само и искључиво на оним деловима фронта који су потпуно поседнути јединицама, а не и у међупросторима, који се, зависно од величине, само контролишу патролама, запречавају, или поседају слабијим снагама. Због тога је и повећање густине ватре једне оперативне јединице, например, корпуса, у односу на целокупну ширину фронта коју поседа и брани, сасвим релативно.

Кад се говори о потреби повећаних отстојања и растојања јединица у новим условима, а самим тим о ширим фронтovima и већим дубинама, обично се за аргументацију узима ефект нуклеарног оружја, које само по себи искључује веће гомилање трупа и материјала на малом простору. Иако је ово сасвим тачно, треба имати у виду још један момент који омогућује да се управо у одбранбеним операцијама може ићи на знатно шире fronteve и дубље борбене поретке, без обзира на то да ли ће нападач употребити нуклеарно оружје. Наиме, јединице копнене војске данас су у могућности да за релативно кратко време са великих дубина пренесу своја дејства на решавајућа места, било од фронта у позадину одбранбене зоне или, пак, од задње границе према фронту. Реч је о мото-механизованим формацијама или о јединицама без мототехнике, али које су тако организоване и формиране да су подесне за брзе покрете и по беспутном терену. На тај начин одбранбена операција постаје довољно еластична, активна и врло

динамична. Истовремено она се успешно супротставља поражавајућим ударима савремених борбених средстава нападача која су, као што је познато, изразито офанзивног карактера. Уколико и бранилац буде располагао атомским средствима и другим оружјем за масовно уништавање, тим пре може обезбедити адекватне противмере.

У Другом светском рату једна одбранбена операција армије, укључујући и припремни период, трајала је и до месец дана. Сада, међутим, предвиђа се да њена припрема и извођење трају знатно краће, око 15 дана. Ово се објашњава, пре свега, скраћивањем припремног периода, већом и перманентном мобилношћу оперативних јединица и тежњом да се што брже пређе у противофанзиву.

За разлику од нападне операције, код одбранбене се јасно оцртавају поједине етапе, па према томе нормално је претпоставити да ће се одбранбена операција планирати по етапама. По теорији изграђеној на искуствима из Другог светског рата, одбранбена операција планирала се по припремном и периоду извођења. Конвенционална борбена средства и класична организација и формација јединица дозвољавали су овакво мање-више упрошћено планирање одбранбене операције. Међутим, савремена средства масовног уништавања и квалитативно нова организациска структура јединица и њихов формациски састав, захтевају друга решења овог проблема. Иако и даље општи циљ сваке одбранбене операције, независно од начина дејства појединих здружених јединица, остаје: да се одбије непријатељ који напада, да му се нанесу што већи губици и створе услови за преузимање оперативне иницијативе — ипак се јасно истичу различити циљеви у појединим етапама операције. Ако се прихвати теза да се савремена борбена дејства уопште карактеришу брзим променама ситуације, честим изменама облика дејства и наглим преласцима из једне форме борбе у другу, онда је логично да ће се све то најрељефније одразити баш у одбранбеним операцијама. Тако, например, није без основе претпоставка да ће у одбранбеној операцији, у одређеном временском периоду, са одговарајућим груписањем снага, бити потребно до извесне линије изводити одбрану више покретног карактера, да би се избегли почетни, по правилу најјачи, удари нападача; да ће касније — у другој етапи — операција примити више отсудан карактер, са циљем стварања услова за прелазак у офанзиву, и тсл. Посебно питање је борба против крупних ваздушних десаната, која може бити наметнута у свим етапама, а у становитим ситуацијама то може да претставља и посебну етапу одбранбене операције. И раније смо, наравно, имали случајева да се из једне врсте одбране прелазило у другу, али то су у оперативним оквирима најчешће биле нове операције и прелази нису били тако оштри и кратки као сада.

За разлику од нападне операције, одбранбена се карактерише чешћим избијањем оперативних криза које могу наступити нарочито у следећим околностима: при наглим променама у односима снага на штету браниоца, које могу бити проузроковане увођењем нових борбених средстава од стране нападача; услед поремећеног оперативног

садејства елемената борбеног поретка; приликом промена, тј. у моменту преласка из једног облика дејства у други; кад је прекинут „ланац“ снабдевања; при нестабилној позадини и др. Иако ће отклањање последица криза у савременој одбранбеној операцији бити тешко, то никако не значи да је и немогућно. Јер, треба имати у виду да криза не траје један тренутак, већ да има дужи или краћи процес настајања, трајања и кулминацију. Криза се, поред других мера, може отклонити и променом циља операције. Успешно противоклопно, противпешадиско и хемиско запречавање, као и употреба специјалних брзопокретних здружених одреда у међупросторима поседнутих положаја и појасева, координирана дејства с фронта и из позадине, све то обезбеђује да се у одбранбеној операцији постигне максимална равнотежа између растурања снага и јачине одбране у целини, смањује могућност појаве криза и повољно утиче на њихово отклањање од стране браниоца.

У одбранбеној операцији повећан значај има оперативно предвиђање. Због тога у њеном планирању неће, вероватно, бити потребно одређивање детаља појединих етапа јер то не би било сасвим реално. Но, разуме се, основне етапе сваке операције морају да буду испланиране на читавој дубини, и по времену трајања, без чега би било немогућно извршити сасређивање напора на месту где се то жели.

Врло је вероватно да ће се одбранбена операција као и раније организовати по појасевима, али да ће тежиште, по правилу, бити на другом одбранбеном појасу са основним груписањем снага по правцима. То се може објаснити, углавном, следећим разлозима: краткоћом времена за фортификациску организацију првог појаса, с обзиром на брзину и изненадност почетног удара нападача; атомску припрему по првом појасу могућно је извршити атомском артиљеријом чиме се обезбеђује већа тачност погађања, што није случај при нападу на други појас, где је потребно дејствовати првенствено авијацијом код које је тачност погађања ипак мања, или, пак, вршити премештање артиљерије што по неким прорачунима износи 3—4 часа; за фортификациску организацију другог појаса има више времена и ефикасније се користе тешке инжињерске машине. У вези с тим за организовање првог појаса предвиђа се око 25 до 30% снага и средстава.

У одбранбеној операцији, такође, специјалне резерве, у које се убрајају противоклопни одреди, оклопне резерве и др., распоређују се у такве рејоне који обезбеђују брз маневар и нуде најефикаснију заштиту од напада атомским средствима, што значи да треба избећи, кад год је то могућно, распоређивање тих резерви по правцима где се предвиђа главни удар нападача, али је зато потребно обезбедити што повољније маневарске услове за ове елементе борбеног поретка.

Данас се у теорији појављују углавном три основна вида одбранбене операције и одбране уопште: *стална*, што по класичном схватању одговара, отприлике, позициској (отсутној) одбрани, *задржавајућа*, што би одговарало маневарској, и *покретна*, која би требало

да претставља у неку руку компромисно решење између прва два вида. Овој последњој, покретној одбрани, предвиђа се и највећа будућност, јер управо нови услови императивно захтевају да се оперативне јединице, и не само оне, по правилу, оријентишу на такав вид одбране у чијој основи лежи дубоко постројавање борбеног поретка, јаки II ешелони и оперативне резерве, и предузимање крупнијих противудара.

С обзиром да покретна операција, а и покретна одбрана уопште, изгледа, највише одговара карактеру евентуалног будућег рата, изнећемо неке њене основне карактеристике.

Прво, главне оперативне снаге увек су спремне за извршење маневра на најугроженије правце, што браниоцу омогућује не само оперативну равнотежу на фронту, него и стварање повољнијег односа снага у најкритичнијим моментима у току извођења операције на читавој дубини одбранбене зоне.

Друго, покретна операција омогућује браниоцу преузимање иницијативе, што значи да у релативно кратком времену може из одбране да пређе у противофанзиву и без привлачења нових снага било из дубине или, пак, скидањем са других фронтова.

Треће, у динамици покретне операције постоје веома повољни услови да се у дубини одбранбене зоне изманеврују јаке снаге нападача, и да се он присили на превремено увођење у борбу других ешелона.

Четврто, покретна операција омогућује нападачу да се увуче у „празан“ простор. Одговарајуће мере оперативног маскирања и борбеног обезбеђења могу нападача навести да врши нападе на објекте слабо или уопште непосредне од стране браниоцевих трупа.

Поред тих и других позитивних одлика које карактеришу покретну одбранбену операцију, треба имати у виду и неке негативне особине.

Најосетљивији објекти код овакве операције су II ешелони и оперативне резерве браниоца, с обзиром да су они најрентабилнији циљеви за напад атомским средствима на читавој дубини одбранбене зоне или фронта. То, с друге стране, тражи њихову врло сигурну заштиту из ваздуха како ловачком авијацијом тако и противавионском артиљеријом, јер услед краткоће времена рејони другог ешелона и резерви неће бити увек организовани (изграђени) у фортификацијском погледу, што те јединице чини врло осетљивим на атомски напад.

С обзиром на разноврстан карактер дејства трупа у покретној операцији и њихов размештај на знатној површини, веома се компликује командовање јединицама. Релативно слаб састав I ешелона захтева додељивање респективних ваздухопловних снага за обезбеђење успешних дејстава јединица првог ешелона, што се може штетно одразити на успех дејства авијације, чија је основна улога у оваквој операцији да осигура борбена дејства другог — основног ешелона.

Из свега досада изнетог постаје очигледно да се класичне поставке и теориске норме не могу прихватити за савремену операцију, па самим тим и истраживање нових поступака улази у први план за све, а нарочито оне кадрове који се баве теоријом операције. Посебно би била интересантна и корисна практична искуства постигнута на изради и провођењу задатака у оперативно-стратегиским оквирима као и њихово теориско уопштавање, с обзиром да се за време мира само на тој основи може доћи до целисходне теорије.

Генералмајор авијације
МИЛИЈА СТАНИШИЋ

МАНЕВАР ТАКТИЧКЕ АВИЈАЦИЈЕ

Целокупан досадашњи развитак авијације и њена борбена примена показује да она поседује одређена својства која је чине изразито маневарским делом оружаних снага. Брзина авиона, снага његовог ватреног удара и велики радијус дејства омогућују авијацији да успешно и брзо дејствује на широком пространству, пребациујући по потреби дејства са једног правца (објекта) на други, широко примењујући разноврсне и динамичне маневре.

Циљ је маневра тактичке авијације да се најповољнијим груписањем и покретом снага нанесе удар противнику на најважнијем правцу војишта и у одлучујућем моменту, или да се постигне што већи степен властите безбедности. Од правилног и благовремено изведеног маневра у највећој мери зависи успех авијације.

Код свих ваздухопловстава, великих и малих, усвојена су два основна начина маневра авијацијом: *маневар летом* и *маневар пребазирањем*.¹⁾

Многобројни фактори условљавају могућности и начин маневра тактичке авијације. Међу њима се по значају нарочито истичу: базирање, тактички радијус авиона и командовање авијацијом.

Основна питања маневра тактичке авијације и нови путеви у решавању основних проблема из ове области могу се сагледати у светлости насталих потреба и захтева, на основу искустава Другог светског рата и послератног развоја ратне технике и наоружања.

ИСКУСТВА ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Искуства из области употребе и маневра ваздухопловстава малих земаља оскудна су и непотпуна јер су она, као и оружане снаге тих земаља у целини, свега за неколико дана растрбјена и

---

¹⁾ Маневар летом је такав маневар при којем авијацијске јединице, без промене базирања, дејствују у више праваца, преносећи дејство са једног објекта на други. Његово основно преимућство састоји се у брзини којом се може извести.

Код маневра пребазирањем авијацијске јединице пребазирају се са једног аеродрома на други у циљу стварања повољнијих услова за дејство.

уништена изненадним и одлучним ударцима агресора. Зато, кад је реч о тим искуствима, може се и треба у првом реду говорити о погрешним концепцијама са којима се ступило у рат.

Познаго је да су у то време опште слабости доктрина малих земаља — које су добрим делом биле под снажним утицајем доктрине Француске — извирале из неправилног сагледавања основних карактеристика претстојећег рата.

Не уочавајући суштину, значај и могућности немачке доктрине муњевитог рата, а посебно не сагледавајући улогу и начин дејства немачког ваздухопловства, главне стратемске снаге тих земаља биле су истурене и распоређене ближе државним границама, те су и њихове ваздухопловне снаге биле непосредно пред почетак ратних дејстава мање-више кордонски распоређене у приграничном појасу. Таквим распоредом снага у одбрани ишло се, уствари, на руку немачком агресору коме није било тешко подврћи уништавајућем удару тако подметнуте јединице.

Безбедност авијације малих земаља — као, уосталом, и Француске и СССР — била је још више угрожена помањкањем озбиљнијег инжињерског обезбеђења аеродрома и јачих противавионских снага за њихову одбрану.

Поред тога, позадинско-техничке јединице ваздухопловства тих земаља нису биле довољно припремљене нити опремљене за извођење брзих маневара што се морало негативно одразити на маневарску моћ тадашње ловачке и јуришне авијације које су имале релативно мали радијус дејства.

Све у свему: маневарске способности авијације ових земаља нису битно дошле, нити су могле доћи, до изражаја јер није било правилно решено питање њене употребе и безбедности. Зато та искуства данас могу послужити само као крупан негативан пример — истина, веома поучан.

Насупрот, томе, ратна искуства из области маневра тактичке авијације главних ратујућих земаља веома су богата и разноврсна. У даљем излагању изнећу само она најважнија, која су у најужој вези са питањем које се у чланку расправља.

— Маневар авијације намењене за садејство са КоВ и РМ био је у пуној мери усклађен са маневром копнених и поморских снага (нарочито на Источном фронту). Командовање које је руководило операцијом, заједно са ваздухопловним командовањем, настојало је да кроз читаво време извођења борбених дејстава обезбеди јединство и континуитет ова два маневра у интересу остварења општег циља операције. Тиме се обезбеђивала повезаност дејстава КоВ и авијације при чему су подршка и заштита копнених (поморских) снага могле да буду извршене у потребно време и за најважније циљеве.

— Маневарски карактер рата и доста мали тактички радијус ловачких и јуришних авиона захтевали су брзо и често пребазирање авијације. У току само једне операције требало је извршити по неколико узастопних пребазирања. То је било могућно само под условом да позадинско-техничке ваздухопловне јединице буду моторизо-

ване и опремљене властитим аутотранспортном и инжињеријом. Са таквим јединицама Немци су ушли у рат, а Савезници су их формирали у току рата.

Општи услови за избор и уређење тадашњих аеродрома били су доста повољни. Зато је и у нападу и у одбрани било могућно изградити велики број аеродрома, распоређених по фронту и дубини, који су обезбеђивали повољно груписање авијацијских снага на оном делу фронта где је то било потребно.

Захваљујући свему томе, авијација је најчешће могла благовремено да врши пребазирање — заједничким премештањем летачких и позадинских јединица — било да се што погодније распореди у односу на место употребе било да постигне већи степен властите безбедности.

— Нападач је у циљу стварања потребне надмоћности, по правилу, вршио груписање главних снага авијације на најважнијим правцима на рачун мање важних делова фронта, јер није имао довољно снага да задовољи потребе и главног и помоћних праваца. Уколико се, пак, развојем борбених дејстава указала потреба за снажнијом подршком јединица КоВ на помоћном правцу, авијација је морала бити способна и спремна да се већим делом својих снага брзо преоријентише и ангажује на том правцу. У току извођења операције нападач је у првој етапи изводио маневар авијацијских снага претежно применом маневра летом, а у каснијим етапама све је више долазио до изражаја маневар пребазирањем. Таквим начином груписања и маневра, авијација нападача је интензивним офанзивним и дефанзивним дејствима стварала услове за успешно увођење снага КоВ у напад и за њихову ефикасну подршку и заштиту.

— Бранилац је груписао целокупну авијацију на тежишту одбране. Но, и поред тога, општи положај браниоаче авијације и услови за остварење маневра били су веома сложени, зато што је нападач надмоћношћу својих снага и интензивним офанзивним дејствима обезбеђивао оперативну превласт у ваздуху. У таквој ситуацији бранилац је за обезбеђење свог маневра морао располагати што разноврснијом аеродромском мрежом (радни, резервни и лажни аеродроми), како би маневром унутар рејона базирања постигао што већу безбедност и да би, на другој страни, лакше савлађивао тешкоће властитог базирања при померању линије фронта. Поред тога, у условима непријатељске превласти у ваздуху није било довољно груписати све снаге на тежишту одбране већ је употребу авијације требало свести на најмањи број најважнијих задатака — првенствено на подршку активних радњи браниоца. У таквим условима бранилац је био у могућности да у појединим важнијим моментима операције изведе такав маневар својим основним снагама који му је омогућавао изборење тактичке превласти у ваздуху.

— Начин командовања авијацијом при садејству са КоВ имао је одлучујући утицај на извођење маневра авијацијских јединица. Иако је на почетку рата у решавању овог питања код појединих ар-

мија било покушаја претеране децентрализације²⁾, ратна пракса убрзо је показала да се маневарска моћ и снага ватреног удара тактичке авијације најефикасније могу искористити усвајањем централизованог начина командовања прилагођеног потребама остварења садејства.³⁾

Да би се употреба авијације што више приближила потребама остварења садејства, тј. да би се што боље реализовале њене маневарске могућности, код свих ратујућих армија постојали су посебни органи за садејство, било привременог или сталног карактера.

Централизацијом командовања на степену фронт — ваздушна армија било је омогућено да се маневар авијације изводи у захвату читаве зоне дејства фронта и да се њена дејства сасреде на главном правцу и за решавање одлучујућих задатака операције.

На основу изнетих искустава може се констатовати да је маневар тактичке авијације у Другом светском рату у највећој мери био условљен, на једној страни, потребама КоВ (РМ), а на другој, тактичким радијусом авиона, могућностима базирања и начином командовања — и да је маневар пребазирањем (нарочито на Источном фронту) имао приоритетан значај. Исто тако може се закључити да је проблем маневра тактичке авијације успешно решаван код оних армија које су ускупно и паралелно регулисале (решавале) све оне појединачне факторе који су значајније утицали на његове могућности и начин остварења.

НОВИ ФАКТОРИ У ПОСЛЕРАТНОМ РАЗВОЈУ

Сва ова ратна искуства о којима је било речи неоспорно имају велики значај, јер су поникла из веома богате праксе у којој су потврдила своју животност и вредност. Међутим, она у данашње време ипак имају само релативну вредност јер је у послератном периоду дошло до веома крупних промена у ваздухопловном наоружању, поред промене општих и посебних услова вођења рата.

²⁾ У афричкој кампањи 1940-41 Италија је имала надмоћност у авионима преко 3:1. Али, ваздухопловство је употребљено децентрализовано: придато је појединим армијама и корпусима КоВ. У борби са њима Британци су своје мале снаге употребили централизовано и успели су да смелим офанзивним дејствима извојују победу над надмоћнијим противником.

Слична грешка учињена је и у совјетским оружаним снагама 1941: појединим армијама КоВ додељиване су здружене јединице авијације. Међутим, ратна пракса је убрзо показала сву штетност таквог цепкања снага па се убрзо приступило формирању ваздушних армија.

³⁾ Начин решења централизованог командовања авијацијом код свих армија није био нити је могао бити истоветан због разлика у доктрини, организацији оружаних снага, величини и врстама авијације, као и у начину материјално-техничког обезбеђења. Међутим, и поред разлике у конкретним организационим решењима, и Совјети и Англо-Американци изишли су из рата са доста сличним погледима на суштински део овог питања. Наиме, рат је показао да је фронт (група армија) оно тело које је могло најцелисходније да употреби снаге ваздушне армије (на Западу „тактичка ваздухопловна снага“) које су биле променљивог састава. Зато је и командовање ваздушном армијом било централизовано у рукама команде фронта, која јој је и постављала основне задатке.

Брз развој млазне авијације, уз примену атомске бомбе, проузроковао је појаву многих нових фактора који битно утичу на карактер маневра тактичке авијације и на начин његовог остварења. Који су то фактори? У чему је њихов садржај и значај?

Млазна тактичка авијација има знатно већи радијус дејства од клипне борбене авијације Другог светског рата. То јој омогућује да сасреди своја дејства са ширег пространства без пребазирања, наносећи ударе противнику на већој дубини и на више праваца. Већ је искуство Корејског рата показало да је млазна ловачка и ловачко-бомбардерска авијација могла дејствовати и са већих удаљења од линије фронта. Притешњени изненадним и негативним развојем ситуације првих дана сукоба, Американци су морали у почетку дејствовати овом авијацијом са аеродрома који су били удаљени око 300 км од фронта (јапанска острва). Иако се у таквим условима није могла дуже задржавати над бојиштем, она је ипак била у стању да сасређује своја дејства над главним зонама извођења операције.

Појавом и развојем лаке бомбардерске млазне авијације — која код великих армија улази у састав тактичког ваздухопловства — још више се повећавају радијус дејства, еластичност употребе и маневарска моћ тактичке авијације.

Наступила је и битна разлика у погледу начина концентрације снага авијације у циљу уништења појединих објеката. Код извођења таквог напада класичним наоружањем треба концентрисати велике снаге. Код атомског напада то није потребно јер је само у једној атомској бомби сконцентрисана огромна рушилачка енергија. Зато се може сматрати да удар „А“ бомбе појединачног авиона претставља, уствари, сасређен напад који су раније изводиле формације од више стотина јуришника или бомбардера. У вези с тим све је очигледније да је применом атомских удара могућно брже и лакше сасређивати авијациске снаге на тежишту борбе, без обзира што при томе морају примењивати обимне и сасвим нове мере борбеног обезбеђења. Томе треба додати и чињеницу да атомски напади авијације омогућују ефикасно уништење (а не само неутралисање) највећег дела крупних и значајних објеката на војишној просторији за кратко време — што ће имати много већег утицаја на остварење маневра копнених снага него што је био случај у прошлости.

Нагли скок у развоју електронике утицао је и утиче на повећање борбених и маневарских способности авијације. Употребом радара за осматрање, идентификовање и навођење омогућено је откривање циљева на великој удаљености и непрекидно управљање ловачким снагама у пресретању и вођењу ваздушне борбе. Радари за бомбардовање, за вођење навигације и за навођење на земаљске циљеве омогућују да се дејство авијације сасређује у сложеним метеоусловима и кад се циљ не види. Упоредо с тим успешно су се и веома брзо развиле и усавршиле радио-релејне везе са вишеканалним високофреквентним уређајима, као и везе „земља-авион“, што је знатно повећало брзину и сигурност командовања јединицама на већим пространствима.

Усавршавање и бројни пораст транспортних авиона, као и појава хеликоптера, такође позитивно утичу на повећање маневарских способности авијације. У условима будућег рата, где би све врсте површинског транспорта биле изложене снажним дејствима из ваздуха, удео ваздушног транспорта у ваздухопловно-техничком обезбеђењу авијацијских јединица био би далеко обимнији и значајнији, нарочито у снабдевању критичним материјалом. Упоредо с тим транспортна авијација је и најпогодније транспортно средство за обезбеђење и убрзање пребазирања летачких јединица. И један и други разлог утицали су да је код већине ваздухопловстава усвојено гледиште да је учешће транспортне авијације у обезбеђењу маневра авијације њен приоритетан задатак.

Упоредо са свим овим факторима који се позитивно одражавају на маневарске могућности авијације, истиче се и један негативан и веома крупан. То је начин базирања млазне авијације.

Савремена млазна авијација захтева аеродроме с дугом полетно-слетном стазом (ПСС) од вештачког застора и скоро је у потпуности од њих зависна. Поред тога, на аеродрому је неопходно имати већи број објеката и уређаја за њено опслуживање, одржавање и занављање, као и за безбедност људства и материјала. Изградња тако крупних објеката је дуготрајна и скупа и добрим делом зависна од орографских прилика и геолошког створа земљишта.

Овакви аеродроми постају све привлачнији циљеви, за противника јер су врло осетљиви од напада из ваздуха. Избацивањем из строја стаза за полетање могу се за одређени период онемогућити или у највећој мери ограничити дејства авијације чак и под условом да су сви авиони на том аеродрому остали неоштећени.

Нема сумње да ће се утицај свих тих нових фактора — и позитивних и негативних — видно испољити на могућност и начин остварења маневра авијације у условима евентуалног будућег рата.

БАЗИРАЊЕ, ТАКТИЧКИ РАДИЈУС И МАНЕВАР

Услови и начин базирања били су и јесу пресудан фактор за њену борбену употребу.

Аеродроми са вештачким застором дају данас основно обележје целокупном базирању млазне авијације и тиме врше утицај и на њен маневар.

Пошто су услови избора и изградње тих аеродрома много сложенији од оних у Другом светском рату, а сама изградња знатно дужа и скупља, то је разумљиво што се из таквих објективних околности рађа читав низ проблема и негативних последица које утичу на борбену способност авијације, а посебно на њен маневар.

Прва и најважнија карактеристика и негативна последица већности млазне тактичке авијације за ПСС са вештачким застором јесте недовољна развијеност аеродромске мреже, што је данас, у мањем или већем степену карактеристично за све земље.

Под утицајем сазнања о великој опасности која прети авијацији на земљи од могућних атомских напада, улажу се огромни напори да се аеродромска мрежа тактичке авијације што више развије. Међутим, и поред максимално уложених напора већина земаља, из наведених разлога, до данас није постигла такву растреситост летачких јединица да би снаге око једног пука базирале на једном аеродрому — а то је према данашњим гледиштима неопходно за атомске услове. (У циљу обезбеђења повољних услова за дејство требало би ићи још и даље и имати и по неколико резервних аеродрома у оквиру већег аеродромског чвора.)

Поред тога, са сигурношћу се може тврдити да ће аеродромска мрежа још од самог почетка избијања сукоба и на једној и на другој страни бити знатно смањена услед напада на аеродроме атомским и класичним убојним средствима. Реално је претпоставити да ће се највећи број аеродрома млазне авијације налазити међу оним циљевима који ће први бити подвргнути атомским ударима противника.

Друга битна карактеристика и негативна последица везаности млазне авијације за ПСС са вештачким застором јесте немогућност да аеродромска мрежа у ратним условима благовремено (укорак) прати померање линије фронта. Са овим проблемом сусрешће се и нападач и бранилац.

Нападач ће најчешће бити у могућности да груписање и распоред тактичке авијације непосредно пред напад изведе у мање-више повољним условима. Међутим, брзим почетним померањем линије фронта унапред — што је логично претпоставити за нападача у савременим условима — наступају за њега озбиљне тешкоће у заштити и подршци првих борбених ешелона од стране ловачке и ловачко-бомбардерске авијације⁴). За савлађивање ових тешкоћа, које произилазе из „непокретности“ аеродромске мреже, нападач има следеће крупније могућности: прво, да још у првим часовима рата снагама ваздушног десанта заузме најистуреније аеродроме браниоца и, друго, да снагама механизоване инжињерије изгради на заузетој територији импровизована летишта за онај део својих авијацијских снага који са њих може да дејствује. Но, и један и други начин само ублажавају оштрину проблема и нису у стању да га у потпуности реше.

Код браниоца се проблем померања аеродромске мреже заједно са померањем линије фронта (уназад) такође поставља у оштрој форми, кад се има у виду могућност брзих продора нападачевог првог стратегиског ешелона. Међутим, за разлику од нападача, бранилац је у могућности да овај проблем у основи реши у мирнодопским условима — правилним постављањем и развојем властите аеродромске мреже.

---

⁴) Величина ових тешкоћа је релативна и различита код разних армија. У основи је условљена са два фактора: тактичким радијусом ових врста авијације и дубином почетних операција. Такве тешкоће се не појављују у дејствима бомбардерских снага тактичке авијације чији тактички радијус премањује хиљаду километара.

Да би аеродромска мрежа браниоца могла да обезбеди дејства сопствене авијације — а посебно да би удовољила потребама померања линије фронта уназад — примарно је да она не би смела да буде кордонски постављена и исувише истурена према државној граници. Уколико би се то догодило бранилац би, највероватније, на самом почетку рата остао без тих аеродрома, што би имало тешких реперкусија за даљу употребу његове авијације. Зато се пред браниоца у савременим условима поставља императив да му аеродромска мрежа буде што дубља и по могућности развијена у више појасева. Такав начин базирања повећава безбедност авијације и омогућује јој да се у првим данима рата брже и лакше прилагоди потребама померања линије фронта уназад.⁵⁾

Све ове тешкоће око изградње аеродромске мреже — и код нападача и код браниоца — у првом реду се негативно одражавају на могућности маневра пребазирањем. Очигледно је да би он у данашњим условима из објективних разлога много мање био примењиван него у Другом светском рату. Зато се може констатовати да овај начин маневра тактичке авијације на данашњем ступњу развоја ваздухопловне технике губи у значају у односу на његову ранију примену. У вези с тим намеће се питање: каква је данас вредност (могућност) другог начина маневра тактичке авијације — маневра летом?

Главни фактор који опредељује могућност маневра летом јесте тактички радијус авиона. Тактички радијус млазних авиона — који је за око двапут већи од радијуса дејства борбених клипних авиона — условио је и омогућио да овај начин маневра све више добија у значају.

Повећаним тактичким радијусом млазне авијације у првом реду знатно се савлађују и отклањају негативне последице дубљег базирања. Исто тако се омогућује и у условима веће растреситости авијацијских јединица (атомски услови) њихово сасређивање на најважнијим правцима (објектима), уколико су притом обезбеђени разноврсни, вишеструки и стабилни канали везе. Из свих тих разлога тактички радијус млазне авијације јавља се данас као главни фактор који доприноси очувању маневарске моћи авијације.

Имајући у виду, на једној страни, смањене могућности маневра пребазирањем, а на другој предности које пружа повећани тактички радијус млазне авијације, може се закључити да у данашњим условима маневар летом добија приоритетан значај. С том чињеницом треба рачунати у планирању било које операције. Од тога се мора полазити и у решавању основних проблема припреме тактичке авијације за рат.

Упоредо са изменама до којих је дошло у могућностима и међусобном односу појединих начина маневра тактичке авијације, наступају и крупније измене у начину обезбеђења њеног маневра од стране ваздухопловних позадинско-техничких јединица.

⁵⁾ Реално је претпоставити да ће неке земље (у одбрани) и поред максимално развијене мреже по дубини бити одређеним развојем ситуације на фронту присиљене да своје авијацијске снаге пребазирају на територију савезника.

Све је очигледније да у данашњим условима повећаних могућности дејства из ваздуха — атомским и класичним оружјем — не би било могућно такав маневар изводити заједничким пребазирањем летачких и позадинско-техничких јединица, како је то рађено у последњем рату, јер се' данашње гломазне позадинске и техничке јединице и установе не би могле безбедно и на време премештати. Зато је природно што су нови услови и захтеви тражили и друкчија решења.

Све више преовлађује и усваја се гледиште да сви аеродроми млазне авијације морају бити унапред поседнути и оспособљени за прихват и опслуживање оних врста авијације које би их могле користити. Таквом решењу мораће се прилагодити и целокупан систем ваздухопловно-техничког обезбеђења и груписања материјалних резерви. Истина, овакав начин материјално-техничког обезбеђења није једноставно спровести због низа материјалних, кадровских, транспортних и других тешкоћа. Али, и поред постојећих тешкоћа — које се код појединих земаља јављају у разном обиму и рефлектују се на разне начине — сигурно је да се тим новим путем мора ићи што даље како би се што више приближило таквом стању да је на сваком аеродрому могућно снабдевати и одржавати све типове авиона. Тиме би се постигла максимална еластичност целокупне ваздухопловне организације и обезбедиле веће маневарске могућности тактичке авијације.

Све што је напред речено о базирању, узето у целини, указује да оно ствара низ проблема и тешкоћа за употребу млазне авијације и да ограничава и умањује њене маневарске могућности. Заправо, може се рећи да је данашњи начин базирања тактичке авијације њена највећа слабост, која све више долази до изражаја уколико се упоређује са борбеним могућностима ракетног оружја. Да би се отклониле негативне последице таквог стања улажу се велики напори да се млазна авијација ослободи зависности од аеродрома какви данас постоје. Сва та настојања и решења крећу се, углавном, у два правца: у правцу стварања авиона који би другачије полетао и слетао и, на другој страни, у изградњи једноставнијих аеродрома.

Остварењем концепције авиона за вертикално полетање и слетање овај проблем би се радикално решио. То би био нов квалитативан скок у развоју тактичке авијације и у њеним маневарским способностима, који би, највероватније, отворио нове перспективе њене употребе. Међутим, тај је задатак толико технички сложен да се читав подухват још увек налази у фази експериментисања и уопште је неизвесна могућност изградње таквих авиона. Због тога се данас, упоредо са продужењем експериментисања на том пољу, ради на истраживању могућности изградње једноставних, т.зв. оперативних аеродрома где се према досадашњим резултатима нарочито истиче успех у изградњи летишта са импровизованом стабилизацијом тла, са којих могу полетати лакши типови ловаца и ловаца-бомбардера. За изградњу таквих (и сличних) аеродрома нарочито су заинтересоване мале земље, које морају тежити максималној растреситости авија-

циских јединица, јер би на тај начин њихове ваздухопловне снаге биле мање угрожене од напада из ваздуха и имале би веће могућности за остварење потребних маневара.

КОМАНДОВАЊЕ И МАНЕВАР

Командовање омогућује најцелисходнију употребу снаге и средстава, одређује циљеве и поставља задатке, ствара замисли за извођење маневра и реализује их.

Уколико је карактер дејстава видовских и родовских јединица динамичнији утолико је утицај и значај командовања на извођење маневра свеобухватнији, интензивнији и већи. Тако је код употребе авијације командовање онај одлучујући фактор од којег у великој мери зависи да ли ће се и у ком степену остварити њене маневарске могућности.

Утицај командовања на извођење маневра авијације испољава се у два основна вида: прво, у начину решења питања командовања тактичком авијацијом при садејству са КоВ; друго, у способности и умешности ваздухопловних команди у руковођењу борбеним дејствима.

О питању командовања авијацијом намењеном за садејство са КоВ вођене су дуге дискусије у којима су нарочито карактеристична два екстремна гледишта. На једној страни, поједини руководиоци и теоретичари из редова копнених снага заступали су гледишта да авијација која подржава КоВ треба да буде у органском саставу оперативних армија, јер би у том случају садејство било много успешније. На другој страни, међу ваздухопловним руководиоцима и теоретичарима био је знатан број оних који су заступали гледиште о потреби строге централизације у командовању тактичком авијацијом, желећи да се на тај начин што више сачува и обезбеди маневарска и ударна моћ авијације. Ни једно од њих није усвојено због тога што су у основи била и остала дефектна. Основна слабост првог је у томе што би се његовим усвајањем снаге авијације депале и умртвила њена гипкост и офанзивност: зоне дејства армије исувише су тесне и плитке да би авијација максимално развила своје борбене могућности. На сличан начин је једнострано и друго гледиште: оно не сагледава и не признаје неопходност децентрализације (еластичности) у оквиру централизованог командовања која је потребна за успешно остварење садејства.

Из Другог светског рата изишло се са усвојеним решењима да се централизованим командовањем на нивоу фронт — ваздушна армија најцелисходније решава питање употребе главних снага авијације за потребе и интерес операције у целини, а да се нижим командним степенима копнене војске додељује део снага за подршку, тамо и тада кад се само таквим начином командовања може обезбедити ефикасно садејство.

Имајући у виду буран развитак ратне технике и наоружања у послератном периоду, поставља се питање: да ли ће измене које су већ досад извршене у наоружању армија довести до промене основних поставки у организацији и начину командовања тактичком авијацијом при садејству са КоВ?

Ако би се изоловано посматрао и ценио само напредак који је на том пољу постигнут у послератном развоју авијације — овде нас у првом реду интересује повећање домета и ударне моћи — могло би се доћи до закључка да наступа време и да се указује потреба да се централизација командовања тактичком авијацијом подигне степен више (ратиште). Таква би оцена била у пуном складу са познатом поставком војне теорије која указује и подвлачи да је озбиљнији пораст домета или ударне моћи појединог оружја законито доводио до веће централизације у његовој употреби. Међутим, методолошки би било сасвим погрешно посматрати утицај послератног развитака авијације на командовање издвојено од утицаја који на то испољавају промене до којих је у исто време дошло и код копнених снага. То би нас неминовно довело до једностраних и погрешних закључака.

У процесу општег развитака ратне технике дошло је до крупних промена у наоружању и опреми јединица КоВ. Поседовањем ракетног оружја, повезано са потпунијом моторизацијом пешадиских снага, повећаним бројем оклопних и ваздушнодесантних јединица, њихова је борбена моћ многоструко ојачала. Посебно је дошло до знатног повећања замаха операције. Ако се, просечно, узме да је дубина и ширина зоне операције порасла око двапут тада се поређењем може утврдити да је то повећање приближно једнако већ постигнутом продужењу радијуса дејства тактичке авијације.

Одатле се може извући закључак да ће фронт (група армија) и даље остати најпогодније тело у чијим ће се границама најцелисходније реализовати борбена снага и маневарска моћ основних снага тактичке авијације намењене за садејство са КоВ. Из тог разлога, на данашњем ступњу развитака ратне технике не би било целисходно да се централизација командовања тактичком авијацијом подигне степен више.

Овом констатацијом не би се исцрпео одговор на постављено питање. Потребно је ићи даље и видети да ли ће данашња гледишта великих сила о начину употребе тактичке авијације уносити извесне корекције у начину командовања.

Најбитније измене до којих је дошло по овом питању субмиране су у гледишту да је борба за превласт у ваздуху прворазредан и најважнији задатак при садејству и да ће се дејства авијације преносити на већу дубину, нападајући првенствено покретне циљеве.

За вођење борбе за превласт у ваздуху, за успешну ПВО трупе, као и за ефикасније обезбеђење ваздушних десаната неопходно је централизовано командовање свим снагама авијације које учествују у тим крупним задацима. Зато је сасвим логично претпоставити и твр-

дита да ће у првим данима рата код већих ваздухопловстава бити најзначајна централизација у командовању и остварењу маневра снагама бомбардерске и ловачке, а делом и ловачко-бомбардерске (јурисне) авијације.

Оне, пак, снаге које буду предвиђене за задатак тешње (непосредније) подршке — а које ће бити далеко мање него у Другом светском рату због пораста разорне моћи и домета наоружања КоВ — мораће се још више подредити утицају општевојног команданта због веће рашчлањености борбених поредака копнених јединица и због чешћих и брзих промена ситуације на фронту.

Проблеми командовања авијацијом малих земаља још су сложенији и осетљивији. И поред улагања огромних материјалних, финансиских и политичких напора оне најчешће нису у стању да створе и одржавају довољно јако ваздухопловство. Зато се код њих намеће императиван захтев за општријом применом начела економије снага. Оно мора бити руководеће како код одређивања намене тако и при планирању ратне употребе и припреми и примени маневра.

Код оних малих земаља које би у ратном сукобу имале само један фронт према противнику, проблем организације командовања авијацијом није толико сложен нити нарочито специфичан. Решење се намеће само собом: снаге намењене за подршку КоВ морају бити оперативно потчињене команди која руководи операцијом. На тај начин би главне снаге авијације дејствовале на тежишту напора оружаних снага своје земље. У таквој ситуацији маневар копнених и авијацијских снага не би било особито тешко усклађивати.

Сложенија је и тежа ситуација оних малих земаља чије би оружане снаге дејствовале на два (или више) фронта.

Релативно мало пространство већег броја тих земаља, на једној, и тактички радијус дејства авијације, на другој страни, нуде могућност да се са погодном постављеном аеродромском мрежом успешно дејствује на свим фронтима без већег пребазирања. Ова значајна чињеница ишла би у прилог гледишту да је у таквим условима најприхватљивије решење да се целокупном авијацијом командује на принципу строге централизације, пребацујући по потреби дејства с једног фронта на други, концентришући основне снаге на најважнијем правцу. Међутим, посматрајући проблем са становишта ефикасности дејства — а он се тако, пре свега, и мора разматрати — долази се до закључка да би командовање на строго централизован начин у најмању руку било проблематично. У том случају организација садејства морала би се изводити на највишем нивоу (међувидовском). Такав начин није био прикладан и ефикасан ни у прошлом рату. Још мање би то могао бити у рату који ће, највероватније, имати далеко изразитија маневарска својства, где ће се, у првим данима рата, јављати чешћа и разноврснија изненађења и где би се много теже одржавале везе између виших и нижих команди.

Исто тако не би се могло одржати и оправдати гледиште да би у случају постојања више фронтава снаге авијације требало доделити армијама на појединим правцима, где би оне мање-више самостално

дејствовале. Тиме би се, уствари, цепала органска целина и снага авијације. На тај начин би јој се у односу на противничку авијацију створили веома неповољни услови за дејство, који би озбиљно довели у питање могућност извршења њених основних задатака у садејству. Једном речју, у том случају би се умртвила маневарска и ударна моћ авијације. Видели смо до каквих је негативних последица доводио сличан поступак код великих ваздухопловстава у последњем рату. Сигурно је да би оне код малих биле још и много теже.

Очигледно је да се и код малих земаља решење овог проблема мора тражити у средини између ова два екстремна гледишта, тежећи да се до максимално могућних граница сачува и обезбеди, с једне стране, маневарска снага авијације, и са друге, што тешње садејство са јединицама које треба да подржава.

Да би начин командовања авијацијом мале земље — који ће код појединих земаља бити различит јер ће се заснивати на специфичним потребама конкретне ратне праксе — истовремено омогућио њену максималну маневарску моћ и ефикасно садејство са КоВ, неопходно је обезбедити следеће: прво, да читав систем командовања и веза у ваздухопловству буде тако постављен и припремљен да његов највиши командни степен са моментом избијања рата има непрекидан и тачан увид у целокупну ситуацију у ваздуху и на земљи, и да је у стању да према развоју ситуације брзо концентрише авијациске снаге на најважнијем правцу, првенствено применом маневра летом, и да је у могућности да на време изврши нову расподелу снага или њихову преоријентацију на друге задатке; друго, да се копнене и ваздухопловне команде које ће у рату садејствовати још у доба мира чврсто повежу и на основу заједничког плана припреме и увежбају одговарајуће органе и техничка средства садејства; и, треће, да се пре почетка ратних дејстава изврше такве организациске и материјалне припреме које ће омогућити да се маневар авијације изводи без једновременог премештања позадинско-техничких јединица.

И, на крају, потребно је истаћи да се маневарска моћ авијације неће моћи реализовати само правилним решењем питања начина и организације командовања, већ да ће то у доброј мери зависити и од способности и умешности ваздухопловних команди да начин употребе и маневра својих јединица прилагоде потребама ситуације.

Сигурно је да ће услови за извршење маневра авијацијских снага бити далеко сложенији од оних у прошлости. Већа динамичност борбе, чешће смењивање видова борбених дејстава, појава изненадних продора и бреша, већа могућност извођења брзе концентрације и деконцентрације снага, потребе да иста авијацијска јединица једновремено подржава дејства КоВ на више праваца и дању и ноћу, осетљивост аеродромске мреже и мењање базирања, итд. и т.сл. — све ће то у својој ускупној повезаности постављати нове и строже захтеве у погледу способности ваздухопловних команди, њихове брзине, гипкости и непрекидности у раду, како би се искористиле за дејство повољне ситуације и спречиле или ублажиле критичне.

Таквим потребама и неодложним захтевима одговориће само она команда која непрекидно располаже свежим подацима о могућностима и намерама противника и о стању борбене спремности властитих јединица; која је оспособљена да брзо и правилно припрема, доноси и спроводи одлуке за извршење борбених дејстава; која посвећује највећу могућну бригу организацији и успостављању сигурних система веза и КМ; и која, најзад, располаже јединицама које су већ у мирно доба борбено оспособљене да дејствују и маневрују у тако сложеним условима.

Из целокупног разматрања произилази да је маневар један од битних фактора употребе тактичке авијације. Од правилног и благовремено изведеног маневра у највећој мери ће зависити реализација њених борбених могућности. Код малих ваздухопловстава маневар авијације добија још изразитију улогу јер им објективна стварност намеће захтев да мањим снагама извршавају већи број крупнијих задатака. Сигурно је да ће правилна припрема и целисходна примена маневра знатно допринети да и мала ваздухопловства у оквиру својих оружаних снага одиграју важну и корисну улогу.

Пуковник Др ЈАША РОМАНО

О НЕКИМ ЗАДАЦИМА ВЕТЕРИНАРСКЕ СЛУЖБЕ У НОВИМ УСЛОВИМА

Савремено наоружање поставило је пред све службе позадине захтев да своју организацију и систем рада прилагоде новим условима било ради сопствене заштите, било ради што бољег и правилнијег извршавања задатака у евентуалном будућем рату.

И пред ветеринарску службу у целини (војну и цивилну) постављају се захтеви за извршење одговарајућих измена у њеној организацији и задацима.

Ваља одмах нагласити да се у евентуалном будућем рату за ветеринарску службу не предвиђају неки нови задаци који нису постојали и у Другом светском рату, али садржај тих задатака постаје много комплекснији, што ће тражити веће измене и допуне у начину и облицима њиховог спровођења. Сем тога, мења се и степен важности појединих задатака, тако да ће извесни задаци који су били првостепеног значаја у евентуалном будућем рату добити другостепени значај, и обратно.

Основни задаци који би се поставили пред ветеринарску службу у савременим условима су:

— очување и повећање сточног фонда и подизање производње стоке што претставља важан саставни део економске снаге ратујуће земље;

— спровођење превентивних мера ради заштите коња у саставу борбених јединица;

— превенирање сточних заразних болести на целој државној територији;

— експертиза намирница анималног порекла;

— лечење рањених и оболелих грла.

Ови задаци постојали су и у условима конвенционалног рата. Разлика је у томе што ће лечење рањених и оболелих коња претстављати у оквирима војне ветеринарске службе у условима савременог рата задатак другостепеног значаја, док ће задаци у вези са очувањем сточног фонда, превенирањем сточних заразних болести и експертизом намирница анималног порекла претстављати основне задатке војне ветеринарске службе. Осим тога наведени задаци спроводили су се раније искључиво у оквиру борбених јединица, тј.

фронта и њихово извршење спадало је у надлежност војне ветеринарске службе, док ће се у савременим условима ратовања извршење истих задатака постављати на далеко широј основи да би се обезбедила и збринула свеукупна стока у земљи, а спадаће у надлежност ветеринарске службе у целини, тј. војне и цивилне, како на фронту тако и у позадини.

Анализе и оцене искустава прошлих светских ратова потврђују да је судбина рата, поред осталог, условљена и економским чиниоцима, економским потенцијалом земље, јер су савремени ратови дуготрајни и исцрпљујући и траже огромне материјалне резерве. То је и разлог што у свету сваким даном расте интересовање за ратну економску проблематику и с тим у вези предузима се низ мера у свим земљама ради максималне мобилизације снага и средстава, целокупне њихове привреде, и то још у периоду мира. Непријатељска дејства биће великим делом усмерена на позадину (становништво, економски потенцијал земље уопште па према томе и на сточни фонд) са циљем да се она економски исцрпе и на тај начин онемогући потхрањивање оружаних снага.

С обзиром да сточни фонд чини важан део економске базе земље, од велике је важности улога ветеринарске службе у чију надлежност спада заштита и подизање сточног фонда, односно сточне производње. Овај задатак захтева од ветеринара да изађу из сфера чисте превентиве и терапије које су, судећи по досадашњим ратовима, биле ограничене искључиво на сам фронт, на одржавање радне способности коња у саставу борбених јединица, док је рад ветеринара у позадини био скучен и није се много разликовао од рада у мирнодопским условима. Међутим, због могућности примене савременог наоружања у евентуалном рату битно се мењају делокруг и начин рада ветеринара како у току припрема за рат, тако и у току рата. Непријатељ ће својим дејствима захватати готово истом јачином и фронт и позадину што ће имати осетних последица, поред осталог, и на рад ветеринарске службе, тј. на сточни фонд који претставља извор хране и сировина, као и радну снагу за потребе армије и становништва. С тим у вези, пред ветеринарску службу поставља се низ сложених и одговорних задатака који имају за циљ очување здравља људи и стоке, као и потенцијала сточног фонда од чега ће зависити и могућност обезбеђења потребних резерви за рат. Овај задатак захтева од припадника ветеринарске службе да својим стручним деловањем утичу у првом реду на повећање сточног фонда, његове рентабилности, као и на правилно искоришћавање сточних сировина. На том сектору ветеринарска служба има широко поље рада, у првом реду у мирнодопском периоду, чиме ће истовремено видно утицати и на подизање животног стандарда становништва. Овај се задатак може извршити спровођењем низа мера које су у вези са селекцијом стоке, правилном исхраном и заштитом од сточних зараза, као и проналажењем нових метода за најкорисније искоришћавање сточних сировина.

Посебан значај за армију, кад се говори о сточном фонду, има коњарство. Без обзира на увођење моторизације, коњ ће и у будућем рату задржати своју улогу, иако у мањој мери него у ранијим ратовима. Правилност ове констатације потврђују искуства из Другог светског рата, где је коњ, и поред масовне примене моторизације, нашао своје место и улогу, јер мотор није могао, а неће ни у перспективи моћи, потпуно да замени коња на одговарајућем земљишту и у одговарајућим специфичним условима. Навешћемо само неке примере: нацистичка Немачка отпочела је рат с врло малим бројем коња, али је била приморана да их у току рата све више уводи у своје јединице, тако да је при крају располагала са око 3 милиона коња. Познат је и случај Савезничких армија при надирању кроз јужну и средњу Италију, које су због карактера земљишта биле присиљене да на брзину мобилишу око 15.000 коња. И локални ратови после Другог светског рата (Бурма, Кореја, Алжир) говоре у прилог чињеници да се на одговарајућем земљишту мотор морао заменити коњима.

Из овога можемо закључити да ће се и у евентуалном будућем рату у извесним случајевима коњ користити као транспортно средство и да ће се комбиновати употреба мотора и коња. Наиме, коњ ће се користити свуда где се мотор не буде могао користити, као на слабо комуникативном, мочварном и планинском земљишту, а бесумње до пуне примене коња доћи ће у партизанском рату. Из података у часописима види се да неке армије Запада предвиђају и у својим моторизованим јединицама могућност употребе коња у случајевима када се моторизација не може користити. У ту сврху коњи се транспортују камионима и у датом случају пребацују на фронт, како то предвиђају у Француској, Италији, Швајцарској и Западној Немачкој.

Међутим, транспорт наоружања у случајевима када се за његов пренос предвиђа коњ, тражи првенствено таквог снажног и отпорног коња који ће моћи да одређене терете и на дужој релацији без већих напора носи, тј. који ће потпуно задовољити потребе армије на одговарајућем земљишту и у одговарајућим условима. Овај захтев поставља и модерна пољопривреда, па се, према томе, захтеви у односу на квалитет коња које поставља армија не разликују од захтева модерне пољопривреде. Међутим, постоји схватање извесних пољопривредних стручњака да у ери модерне пољопривреде коњ губи своју улогу као радна снага. При том се заборавља да је и у условима модерне пољопривреде потребно да се одређени радови обаве коњима. То потврђује и пракса неких земаља које су до максимума увеле моторизацију у пољопривреду али су, ипак, задржале извешан број коња.

Ако се не би схватила улога коњарства у пољопривреди и за потребе одбране земље и ако би се занемариле мере које су у вези са унапређењем коњарства, дошло би до још већег опадања квалитета коња. Социјалистичка пољопривредна добра и комуне не смеју гледати на коњарство само кроз уске оквире властитих потреба, већ је неопходно да уложе више труда на унапређењу квалитетног коњар-

ства, тј. да се боре за доследно спровођење мера које су у вези са унапређењем коњарства, а које су уредбама из ранијих година биле регулисане, као што су: лиценцирање, кастрација неспособних пастува, рејонизација коњарства итд.

Од велике је важности, не само за потребе одбране земље већ и за пољопривреду, узгој одговарајућих пасмина и категорија коња, с обзиром на физиолошке, екстеријерне и друге карактеристике које су својствене појединим расама и од којих зависи њихова употребна вредност на одговарајућем терену и у одговарајућим климатским и прехранбеним условима. Код нас о том питању начелно не одударају захтеви пољопривреде у појединим крајевима наше земље и армије. Међутим, посматрајући разне расе и типове коња које се узгајају у појединим крајевима види се да се недовољно водило рачуна о узгоју оних раса које ће најбоље одговарати потребама, па је, на пример, чест случај да се у врлетним, брдовитим крајевима узгаја тешки хладнокрвњак који по својим екстеријерним, физиолошким и другим карактеристикама не одговара за тамошње потребе, а нити за ратне потребе.

Пуним ангажовањем свих заинтересованих фактора а, пре свега, органа ветеринарске службе може се битно утицати на побољшање стања коњарства. У том смислу треба користити многобројне и разноврсне облике рада, као што су:

— активно укључивање у сточарску производњу утичући рачним стручним мерама на побољшање квалитета коња и њихов рентабилитет;

— проучавање стања коњарства на појединим секторима земље ради правилног усмеравања система рејонизације коња;

— активно укључивање у рад на лиценцирању мушких приплодних грла, као и кастрацији неспособних;

— испитивање могућности спровођења вештачког осемењавања и на сектору коњарства, као што је то успешно спроведено код друге стоке. На тај начин знатно би се смањио број приплодних пастува, а тиме и трошкови око узгоја квалитетног коња, јер узгој једног пастува стаје заједницу 700.000 до 1.000.000 динара, а његово издржавање око 300.000 динара годишње;

— строго вођење рачуна да се не дозволи клање и извоз квалитетних, у првом реду брдских коња;

— просвећивање узгајивача стоке и подизање њихове сточарске културе.

У тесној вези са радом на унапређењу сточарства је и задатак који се односи на превенирање сточних заразних болести. Познато је да су заразне болести биле редован пратилац свих ратова у историји па их, према томе, ваља очекивати и у евентуалном будућем рату. Проблем постаје још сложенији, с обзиром на то да се мора рачунати на могућност примене биолошких агенаса од стране непријатеља ради уништавања сточног фонда. У вези с тим проблемом ветеринарска служба добија више задатака, од којих највећи број треба да буде решен још у периоду мира, као што су: систематско угушивање посто-

јећих жаришта сточних заразних болести; спровођење одговарајућих мера ради реорганизације постојећег система превенирања сточних зараза; оспособљавање потребног броја ветеринара епизоотиолога који су главни носиоци рада на превенирању сточних заразних болести; проширивање мреже ветеринарских установа, лабораторија и института, као и проналажење бољих решења за материјално обезбеђење планских задатака који су у вези са превенирањем и сузбијањем сточних зараза.

Од начина, као и обима спроведених мера у миру зависиле у првом реду резултати и успех рада на подизању сточног фонда и сточне производње уопште, а с друге стране, и способност службе да у рату предузима ефикасне мере ради превенирања и сузбијања сточних зараза. Јасно је да задатке који су у тесној вези са заштитом и даљим подизањем сточног фонда не може сама ветеринарска служба потпуно да изврши уколико се у њихово решавање не укључе и сви пољопривредни стручњаци, у првом реду сточари, као и целокупно пољопривредно становништво. За успешан рад на тим задацима врло је важно подизање опште и сточарске културе пољопривредног становништва, као и то да се оно путем обуке упозна са најосновнијим мерама које треба предузимати да би се заштитила стока од зараза, а и благовремено откривала. Само у том случају ветеринарска служба имаће у пољ приредном становништву одличног сарадника у извршавању њених задатака на унапређењу сточарства и превенирању сточних заразних болести.

С обзиром да је задатак превенирања и угушивања сточних зараза комплексан, то се за његово извршење тражи да ветеринарска служба спроведе низ мера од којих ће у крајњој линији зависити успешно извршавање и њених осталих мирнодопских и ратних задатака. Од приоритетног је значаја оспособљавање потребног броја стручног кадра одговарајућих специјалности, нарочито вирусолога, као и детектора биолошких агенаса. Ветеринари епизоотиолози имају широко поље рада и у мирнодопском периоду, док ће њихова улога доћи до пуног изражаја у току рата, а нарочито уколико дође до примене биолошких агенаса од стране непријатеља. Од њиховог рада зависи да ли ће се нека заразна болест на време открити и сузбити, или ће успети да десеткује сточни фонд. Тај рад тесно је повезан са радом одговарајућих ветеринарских института, лабораторија, дијагностичких кабинета, а нарочито стручно-научних института који треба основно тежиште свога рада да усретсреде на научна истраживања по разним секторима, као што су: разна заразна обољења која у мирнодопском периоду, с обзиром да се врло ретко јављају, не претстављају проблем, али која би се у евентуалном будућем рату могла појавити или бити убачена од стране непријатеља; заразне болести које су идентичне код стоке и људи (зоонозе), као и проналажење одговарајућих вакцина да би се имунизирала стока, имајући у виду и она заразна обољења која би непријатељ могао убацивати; усавршавање епизоотских метода за детекцију биолошких агенаса и проучавање вештачког начина њихо-

вог ширења; проналажење најефикаснијих метода противбиолошке заштите, као и оспособљавање ветеринарског кадра и њихово усавршавање за низ специјалности у вези са наведеним задацима.

Организација и спровођење поменутих задатака спада у надлежност ветеринарске службе у целини, војне и цивилне, и не може се поставити одређена граница између задатака које би требало да извршавају једна и друга служба. Најбоље решење је тесна сарадња обе службе, у првом реду о питању профила појединих ветеринарских установа на цивилном сектору, као и њихове локације. Од велике је важности да установе буду тако оспособљене како би се могле у датом моменту, према потреби, пребацивати с једне територије на другу, као и да нове ветеринарске установе, које се предвиђају у перспективи, својом локацијом одговарају мирнодопским и ратним захтевима. Надаље, ветеринарска служба треба у мирнодопском периоду да оспособи потребан број стручњака — специјалиста који могу ауторитативно решавати сву проблематику у вези са превенирањем сточних заразних болести и да изради план стручне организације рада у вези са спровођењем активне имунизације стоке и противбиолошке заштите имајући притом у виду чињеницу да је за ратне потребе важно пронаћи најједноставније, најефикасније и најбрже методе за детекцију, превенирање и сузбијање сточних зараза. Резултати тога рада истовремено ће имати широку примену и у мирнодопском периоду, док ће у рату у великом проценту смањити код стоке губитке од заразних болести.

Један од врло важних и одговорних задатака ветеринарске службе у савременом рату је експертиза намирница анималног порекла, јер од ње зависи одржавање кондиције и здравља људства у армији, као и становништва у целини. Овај задатак обухвата контролу стоке, квалитета и исправност намирница анималног порекла и у савременим условима добија посебан значај с обзиром на опасности од контаминације намирница услед примене АБХ оружја, односно РБХ агенаса. РБХ агенси претстављају специфичну опасност, како у односу на стоку за клање тако и намирнице анималног порекла, и конзумација тих артикала контаминираних наведеним агенсима доводи до врло тешких, а у највећем броју случајева и до смртоносних последица. Стога ће при експертизи намирница анималног порекла бити потребно да се примене нове, специфичне методе које су врло сложене. С друге стране, од ветеринарских органа, као одговорних стручњака, захтеваће се да при прегледу стоке за клање и намирница изврше брзу и ефикасну детекцију тих агенаса, да доносе брза и тачна решења о употребљивости намирница, као и о могућностима спровођења њихове деконтаминације. Јасно је да се за извршење тог деликатног задатка од ветеринарских органа тражи одговарајућа стручност, односно специјалност. Улога ветеринарских органа у рату, у односу на тај задатак, биће и са економске стране од великог значаја, с обзиром да од њих зависи да ли ће се веће или мање количине намирница анималног порекла моћи после извесних процеса користити или ће се уништити, а што није свеједно када се узме у обзир да ће потребе

Армије и становништва у намирницама бити огромне и да ће постојати оскудица у њима. Ови проблеми још нису довољно проучени, па је потребно посветити пуну пажњу проналажењу најбољег и најбржег начина за детекцију и деконтаминацију намирница, имајући у виду и чињеницу да су оне подложне врло брзом кварењу, и да се стога неће моћи дуго чекати на резултате испитивања.

Један од задатака ветеринарске службе у рату јесте лечење рањене и оболеле стоке и то не само оне на фронту него и у позадини. При разматрању тог задатка мора се имати у виду да ће број повређене и оболеле стоке, а нарочито број специфичних повреда и обољења, у евентуалном будућем рату бити далеко већи него у прошлим ратовима и да ће се тражити специфичан начин лечења и тријажирања. Специфичне повреде и обољења изазвани дејствима АБХ оружја, пре свега, захтеваће од ветеринарских органа одговарајућу стручност. Чињеница је, да се у садашњим условима располаже довољним бројем ветеринарског кадра, али стручни профил знатног његовог дела не омогућава потпуно примену одговарајућих савремених терапеутских захвата код специфичних повреда и обољења стоке, које треба очекивати у евентуалном будућем рату. Узрок лежи у томе што постојећи наставни програми ветеринарских факултета не обухватају и тематику из тог сектора, већ се и даље примењује класичан систем обуке који је у погледу лечења и тријажирања рањене и оболеле стоке преживео, а нарочито кад су у питању специфичне повреде и обољења изазвани РБХ агенсима. Намеће се потреба да се у наставне програме унесу одговарајуће измене и допуне како би будући ветеринари стекли основна знања из следећих категорија ветеринарске медицине:

— хируршке дијагностике, тријаже и технике лечења повреда и обољења изазваних РБХ агенсима, а нарочито по питању тријажирања и лечења опекотина и радијационих повреда и обољења;

— заштите и лечења стоке од заразних обољења имајући у виду могућности њене контаминације биолошким агенсима од стране непријатеља.

У истом правцу треба усмеравати и постдипломско усавршавање као и специјализацију ветеринара. Наставни програм ветеринарских факултета треба да омогући будућем ветеринару стицање знања из оквира основног минимума хируршке дијагностике и лечења специјалних повреда, као и овладавање јединственом ратном ветеринарском медицинском тактиком, јер од тога зависи колики ће проценат повређених и оболелих грла стоке лечењем бити враћен борбеним јединицама, односно пољопривреди, као и колико дуго ће трајати само лечење.

Постоје мишљења да ће лечење рањених и оболелих коња у евентуалном будућем рату бити споредног значаја, односно, да се у највећем броју случајева, а нарочито кад се предвиђа дуже лечење, неће ни спроводити. То мишљење било би реално уколико би се претпостављало да ће будући рат бити краткотрајан, у ком би случају постојећи потенцијал коња могао подмирити потребе. Међутим, данас

не може бити ни говора о неком краткотрајном, него о дуготрајном и исцрпљујућем рату у којем ће, што се буде више продужавао, сваким даном расти потреба за коњима, с обзиром на њихову улогу у транспорту и у пољопривреди. Сем тога, и губици коња биће далеко већи него у досадашњим ратовима. Чињеница је, да резерве у коњима нису толике да би се губици у борбеним јединицама могли занављати у току дужег периода. По искуствима из досадашњих ратова било је у оквиру корпуса дневно око 1% губитака коња, а свакако да у будућем рату морамо очекивати већи процент. Према томе, резерве у коњима биће врло брзо исцрпене уколико се не би нашли неки нови извори попуне. Један од главних извора, бесумње, претстављају ветеринарске установе за лечење које ће прихватити рањене и оболеле коње, лечити их и враћати у борбене јединице. Према томе, лечење рањених и оболелих коња претстављаће, дакле, важан задатак ветеринарске службе, али организација и систем лечења који се примењивао на пример у Другом светском рату неће одговарати новим условима. Стога је потребно пронаћи другу организацију лечења. Јасно је да лечење рањених и оболелих коња у оквиру борбених јединица, нарочито када су у питању тежи случајеви који ће тражити и дуже лечење, не долази у обзир, јер услови под којима ће се водити борбена дејства не дозвољавају да се јединице оптерећују. У њима се неће спроводити лечење ни приближно у оном опсегу који се примењивао у току прошлог рата. То не значи да ће у будућем рату могућности лечења бити ограничене, јер постоје и друга решења ван борбених јединица која траже и другу организацију у систему спровођења лечења. То нам потврђују и искуства из НОР-а, нарочито почев од 1943 год. У оквиру партизанских јединица, уколико су постојали ветеринарски органи, лечили су се само лакше повређени и оболели коњи и то искључиво покретни, док су сви остали предавани на даље лечење органима народне власти, или командама места и подручја које су имале своје ветеринарске установе. Ова искуства могу се искористити и у евентуалном будућем рату, тим више што постоји врло разграната мрежа ветеринарских установа — ветеринарских станица за лечење. У оквиру борбених јединица указала би се у тежим случајевима само најосновнија помоћ, а спроводило лечење искључиво покретних лакше повређених и оболелих коња. Остали коњи предавали би се на лечење најближим војно-територијалним и цивилним ветеринарским установама и то опет само они случајеви који су прогностички повољни за лечење. Према томе, у оквиру јединица лечење рањене и оболеле стокe претставља другостепен задатак ветеринарске службе, док ће њен основни задатак бити спровођење превентивних и заштитних мера, а у оквиру ветеринарске службе у целини не умањује важност лечења рањених и оболелих коња јер ће то и у будућем рату бити један од њених зачајних задатака.

Пошто се основно тежиште рада око лечења рањених и оболелих коња предвиђа у цивилним ветеринарским установама — ветеринарским станицама, то ће бити потребно водити рачуна о оспособљавању тог ветеринарског кадра. Њему треба омогућити да овлада нужним

минимумом из ратне ветеринарске хирургије, као и јединственом ратном ветеринарском доктрином. То ће се код дипломираних ветеринара постићи путем курсева за време служења резервног рока и стажом у ветеринарским школским центрима при служењу војног рока, а код будућих ветеринара, који се још налазе на студијама, одговарајућом допуном наставног програма ветеринарских факултета.

Поменуто је да ће се у оквиру јединица лечити лакше повређени и покретни коњи, а да ће остале преузети на лечење територијалне и цивилне ветеринарске установе. С тим у вези поставља се питање спровођења евакуације коња у наведене установе. Она ће се вршити на краћим релацијама и то делом ангажовањем трупне и територијалне ветеринарске службе, делом месног становништва. Према томе, у условима савременог рата евакуација у класичном смислу неће се спроводити, тј. ређе ће бити случај да се изводи „по оси“ у дубину позадине, већ ће најчешће бити примењиван систем евакуације „у страну“.

Разматрајући само неке од задатака из оквира ветеринарске службе може се закључити да њихово извршење у рату зависи од многобројних и свестраних припрема које се спроводе још у време мира. Међутим, ваља истаћи да те припреме истовремено активирају и ветеринарску службу у раду на извршавању њених мирнодопских задатака, који су врло обимни. Јасно је да припреме за одбрану земље као и извршавање задатака у току рата не могу бити потпуни уколико се не ангажује ветеринарска служба у целини, односно без тесне сарадње цивилне и војне ветеринарске службе. Свакако, та сарадња треба да постоји и са осталим службама као што су интендантска, АБХ, санитарска, цивилна заштита итд. Под сарадњом цивилне и војне ветеринарске службе не мисли се на потребу постојања неке јединствене војне организације и у оквиру цивилне ветеринарске службе, него искључиво на усклађивање рада војне и цивилне ветеринарске службе ради јединственог и успешног извршавања, како њихових мирнодопских задатака тако и задатака које би наметнуо евентуални будући рат. Свака од тих служби има свој сектор рада. Војна ветеринарска служба треба да је главни покретач активности свих државних и друштвених органа у вези са припремама ветеринарске службе земље у целини за рад у ратним условима и да даје цивилној ветеринарској служби оријентацију и сугестије по питању уздизања ветеринарског кадра, формирања и локације ветеринарских установа, као и материјалног обезбеђења претстојећих задатака.

Цивилна ветеринарска служба у вези са припремама за рат не добија неке нове задатке који већ не постоје у мирнодопском периоду, али у оквиру тих задатака тражи се систематски рад усмерен на активирање службе у целини које ће јој омогућити да се у датом моменту брзо пребаци на ратни колосек. Нарочиту пажњу цивилна ветеринарска служба треба да посвети подизању и усавршавању потребног броја ветеринара разних стручних профила као и ветеринарских установа које ће бити оспособљене за рад у ратним условима.

РАТНИ ПОТЕНЦИЈАЛ

У периоду између два светска рата у војно-стручној и ратно-привредној литератури одомаћио се нов термин и појам — ратни потенцијал,¹⁾ са више варијанти као што су ратни економски потенцијал, индустриски потенцијал, војни потенцијал, привредни потенцијал, морално-политички потенцијал и сл. Њихова употреба је уобичајена приликом процене укупне снаге и моћи једне земље или коалиције држава у условима рата или мира. У сличном односу недовољне одређености налазе се и ефективи. Пошто између њих постоји узајамна веза, потребно је најпре извршити диференцијацију и систематизацију. Ефективи претстављају непосредно расположиво покриће ратних потреба које постоји у миру или за време рата (обим и квалитет стајаће војске, постојеће фабрике оружја и муниције, бродоградилница, ратне резерве опреме и материјала и сл.). Потенцијал означава посредно и непосредно покриће ратних потреба (економски предуслови; обим и структура становништва; врсте, величина и локација индустријских капацитета; саобраћајна мрежа и транспортна средства и др.), што значи да осим ефектива обухвата низ других компонената.²⁾

Развитак војне мисли после Другог светског рата посебно карактеришу пажњу и напор у циљу осветљавања ратног потенцијала као специфичне и комплексне категорије научних дисциплина и области које су у посредној и непосредној вези са њом (економика, политика, стратегија, географија, математика, демографија, социологија и др.). У том погледу настало је неколико радова у Немачкој, Француској, Великој Британији, САД, Белгији, Пољској и СССР који заслужују одговарајућу пажњу.³⁾ Обим и намена овог рада не допу-

1) Етимолошки води порекло од латинске речи *potentia-ae*, што значи сила, снага, политичка моћ, утицај, врховна власт, превласт.

2) Иако је отпочео пре четири деценије, афирмишући ратни потенцијал као нову и веома значајну категорију савремене војне мисли, која у пуној мери одражава карактер и физиономију свеобухватног (тоталног, универзалног) рата на достигнутом ступњу развитка производних снага и продукционих односа, процес детерминације још није завршен и поред многобројних радова из ове области.

3) Детаљније о томе види у следећим радовима:

— *Das deutsche Institut für Wirtschaftsforschung: »Die deutsche Industrie im Kriege 1939—1945«*, izdanje Duncker und Humblot, Berlin, 1954 godina.

штају могућност илустрације ставова њихових аутора, с обзиром на хетерогено гледање на тај проблем, што се великим делом може објаснити различитим друштвено-економским, војно-политичким и осталим условима у свакој појединој земљи. Ради тога, одређивање садржине појма ратног потенцијала претставља и данас питање о коме се расправља. До сада није створена целовита и заокружена теорија ратног потенцијала, из које би могла резултирати адекватна дефиниција. Штавише, и сам избор термина веома је неуједначен. Међутим, ту су уствари у питању варијанте и модулитети једне те исте основне категорије — ратног потенцијала.

Проблем расветљавања садржине ратног потенцијала постављен је на дневни ред у епохи кад су ратови престали да буду само судар и огледање оружаних снага, кад је за победу у рату потребно максимално ангажовање свих моралних и материјалних снага и извора ратујућих земаља. С обзиром на хетерогене ставове у прилажењу овом проблему, као и на чињеницу да је реч о веома сложеној и значајној категорији ратне привреде као науке и савремене војне мисли уопште, неопходна је извесна термилошка систематизација и прецизније дефинисање појма. Ратни потенцијал, у смислу категорије у војној науци, настао је као неминовна последица свеобухватног (тоталног и универзалног) рата. *Ратни потенцијал сачињава укупност мерљивих и немерљивих фактора базе и надградње који одређују снагу и способност државе или коалиције земаља у оружаној борби. Ову способност и снагу не даје једноставан збир, већ дијалектичко јединство тих фактора.*

Свака земља, према својим условима, могућностима и изворима, активира на различит начин и у неједнаком степену основне факторе и елементе ратног потенцијала. Примаран задатак националне или коалиционе стратегије у рату састоји се у целисходном, пропорционалном и хармоничном активирању свих или већег дела фактора и елемената ратног потенцијала, у најбоље могућном прилагођавању датих и постојећих средстава одређеном циљу. Избор фактора и еле-

— Paul Wiel: »Krieg und Wirtschaft«, izdanje Walter de Gruyter & Co, Berlin, — 1938 godina.

— M. Werner: „Оружана снага великих сила“, Немачка — 1950.

— Потпуковник Виљемс, професор Ратне школе белгиске војске: „Ратни потенцијал с једне и друге стране гвоздене завесе“, у часопису „L'armée La Nation“, број 1/1954.

— Др А. Е. Сокол, шеф Одељења за азиске и словенске студије на Станфорд универзитету — Калифорнија: »The Soviets' Potential« у »Military Review«, volume XXXIII, Number 9, децембар 1953.

— Пуковник Albert N. Hickey: »Economic Potential for War«, у »Military Review«, за септембра 1951 године.

— Пуковник Берџе: »Potentiels« у француском часопису »Revue de defence nationale« јул 1954 године.

— Nouveau petit Larousse, Paris — 1953.

— Велика совјетска енциклопедија, Москва — 1955, том XXXIV, на руском.

— Hans Rode: »Deutsch-französische Machfaktoren«, — 1932.

мената који се активирају и степен њиховог интензитета зависи од низа околности, као што су друштвено-економско уређење, физиономија рата, карактеристике противника, величина и интензитет ратног удара и др.

ПРИВРЕДА КАО РАТНО СРЕДСТВО

У оквиру ратног потенцијала привреда заузима веома истакнуто место. Нарочито због напретка технике и индустриске примене научних достигнућа, она је постала средство силе првог реда, средство рата. У стварању опште физиономије оружаних снага,⁴⁾ у обликовању савременог рата,⁵⁾ техника је одиграла нивелишућу улогу. Међутим, с обзиром на то да је човек основни покретач рата, жива сила задржала је све до данас своју пуну вредност, иако је интензитет пораста материјалних средстава употребљивих у ратне сврхе био далеко снажнији, него што је то случај са квантитативним нарастањем армија током друштвено-историског развитка. Некад је на једног војника долазило 5—50 кг ратног материјала (мач, штит, копље, лук и стрела, ~~шклоп~~ и сл.), док данас, у просеку, на једног војника у рату долазе десетине хиљада килограма оружја, муниције, возног парка и осталог веома разноврсног ратног материјала.

У свим ратовима 17 и 18 столећа издаци за ратни материјал износили су једва 11—15% укупних ратних издатака, док је преко 80% апсорбовало издржавање персоналног састава оружаних снага.⁶⁾ Међутим, данас је обрнут случај. Материјални расходи армије су преко четири и више пута већи од личних расхода још за време мира,⁷⁾ док у ратним условима када се троше огромне количине ратног материјала, овај однос постаје далеко оштрији. Преокрет до кога је дошло у том погледу, настао је као неминовна последица развитка

4) Многи видови, родови и службе оружаних снага настали су као непосредна последица развитка технике. То се може закључити чак и из самих назива: ваздухопловство, морнарица, механизована или моторизована пешадија, инжињерија, веза, аутомобилске јединице, хеликоптерске јединице, тенковске јединице, самоходна артиљерија, артиљериско-техничка служба и сл. Просечно смањење бројног стања дивизије са 20.000 на око 10.000 војника, формирање тактичких група као нових форми организације оружане силе и сл. произишли су као последица бурног развитка ратне технике.

5) Велика динамика, снажан интензитет и огромно територијално простирање ратних операција настали су као последица увођења мотора са унутрашњим сагоревањем у армију (аутомобил, тенк, авион, брод, ракета) и опремања оружаних снага оруђима са изванредно великом разорном моћи (барут, кумулативно пуњење, нуклеарна средства и сл.).

6) Kai Scheng Chen: »Aufgaben, Grenzen und Durchführungen der Wehrwirtschaft«, Wilhelm Goldman Verlag, Leipzig — 1938.

7) На пример, предрачун ДСНО за 1957 г. износио је 158,500.000.000 динара. Ова сума била је распоређена на следећи начин:

лични расходи	30,000.000.000 динара
оперативни расходи	2,820.000.000 динара
материјални расходи	122,680.000.000 динара
расходи за војну привреду	3,000.000.000 динара.

материјалне базе друштва и њеног утицаја на карактер и физиономију савременог рата. Уколико је нека земља на вишем ступњу привредног, а нарочито индустриског развика, ова тенденција је још изразитија.

Интеграција привреде и рата условила је нове категорије у процесу диференцијације општег стања снаге и моћи посматране државе или коалиције земаља. Поседовање или могућност довоза таквих сировина и материјала као што су угаљ, челик, нафта, алуминијум, уран, плутонијум, и сл. пружа, у односу на оног ко у њима оскудева, надмоћност која у условима савременог, свеобухватног, механизованог и дуготрајног рата може добити одлучујући значај. Зависност од спољних извора (увоз, помоћ и сл.) најчешће чини једну државу спутаном силом, а другу приморава у политичком погледу на изванредан правац. Напротив, економска снага омогућује свакој земљи заузимање одређеног, принципијелног става и спровођење конзеквентне спољне и унутрашње политике.

Резерве људских и материјалних снага претстављају основу ратног потенцијала сваке земље. Међутим, треба нагласити ово: може се утврдити могућно максимално бројно стање оперативне армије сваке земље (у просеку 10—15% од укупног бројног стања становништва), могу се проценити производне способности сваке државе или коалиције сила, јер о томе постоји читав низ веродостојних података и метода за њихово израчунавање, али, способност супротстављања тешкоћама може се само наслути.

Ратно-привредна снага земље или коалиције држава мери се отпорношћу њене најслабије тачке. Ако при некој хемиској синтези један елемент постоји само у ограниченој мери, онда се укупна количина финалног артикла равна према њему. Тако на пример, за време Првог светског рата у Немачкој је „производња барута одређивала производњу муниције“.⁸⁾

Све врсте и типови моторних возила зависни су од производње котрљајућих лежајева. У току Другог светског рата Немачка је имала само једну такву фабрику, у Ерфурту. Дананоћним бомбардовањем тог за Немце виталног капацитета Савезници су у великој мери паралисали рад свих осталих творница које су биле укључене у циклус производње моторних возила. Да би отклонили ову слабу тачку свог ратног потенцијала, Немци су сопственим капиталом изградили фабрику исте врсте на територији Швајцарске, у близини немачке границе. Међутим, и поред тога што је Швајцарска уживала статус неутралне земље, летеће тврђаве САД тукле су и ту фабрику. Тек изградњом подземне творнице котрљајућих лежајева у Немачкој могао је несметано да се одвија процес ратне производње моторних возила за потребе оружаних снага Трећег Рајха.⁹⁾ Зналачки одабрано

⁸⁾ »Reichsarchiv«, sveska IX. Citirano prema: Paul Wiel »Krieg und Wirtschaft«, Berlin — 1938.

⁹⁾ Извештај англоамеричке комисије о учинку стратемске авијације у току Другог светског рата на економски потенцијал Немачке и окупираних земаља Европе.

елиминисање само једног капацитета условило је застој производње ове целокупне индустријске гране. Без познавања слабих тачака ратне производње оцена о стању привредне снаге неке земље или коалиције држава је нереална, а израчунавање мерљивих фактора њеног ратног потенцијала постаје обична игра бројева.

Ратни потенцијал земље или коалиције држава је утолико већи, уколико при избијању рата има више привредних и других снага и средстава које се могу одмах употребити и уколико је краће време потребно за мобилизацију свих важних економских и других извора. Надмоћност се изражава степеном првог, растућег дела кривуље потенцијала.

Могућан развој кривуље потенцијала одлучно утиче на исход рата у целини, као и на поједине његове периоде. Све док не наступе обимнија разарања производних капацитета, док не дође до губитака, односно окупације појединих подручја и не измени се војно-политичка структура рата (приступање или отпадање савезника, односно повећање или смањење непријатељске коалиције), може се рачунати са релативно сталним или изломљеним порастом кривуље. У ратно-привредним претпоставкама може се замислити бескрајно много кривуља потенцијала. Међутим, јасније се могу уочити четири основне варијанте:

1. Нагли пораст у периоду мобилизације привреде, а затим лагано опадање.
2. Спорији пораст у току мобилизације и рата, а затим лагано опадање.
3. Бржи пораст за време мобилизације привреде, а затим нагло опадање.
4. Спорији пораст у периоду мобилизације и рата, а затим нагло опадање.

У примеру под 1 имамо пред собом снажну привреду, која је за случај рата солидно припремљена, брзо се подешава и споро исцрпљује. Пример 2 илуструје такође објективно снажану привреду која је, међутим, слабо припремљена за ратну производњу. У примеру под 3 имамо слабију, али добро припремљену привреду која се може брзо превести на колосек ратне производње, али која се брзо и исцрпљује. Пример 4 приказује слабију привреду која није добро припремљена за производњу ратних артикала. Она се споро подешава и брзо исцрпљује.

Привредне могућности и војна снага земље уско су повезани, нарочито откако је дошло до потпуне интеграције привреде и рата. Данас је то чињеница првог реда са којом се мора увек рачунати приликом оцене карактера и физиономије будућег рата.

Веома је значајно кретање потенцијала једне земље или коалиције држава за време рата. Опште узевши, у периоду мобилизације привреде и за време рата (период тзв. привредне мобилизације и период уходане ратне привреде) треба рачунати са порастом (гледано у целини), чији интензитет у управној сразмери одражава снагу на-

ције или коалиције. Кулминациска тачка потенцијала достиже се у периоду највећег привредног и моралног напрезања. Затим настаје, са већим или мањим поремећајима, опадање кривуље потенцијала, као последица привредног исцрпљења, пошто ратовање претставља специфичан облик материјалне потрошње који апсорбује не само највећи део народног дохотка, већ и знатан део акумулираног друштвеног богатства. Вероватан ток кривуље потенцијала може се предострожношћу повољније подесити за случај рата.¹⁰⁾ У том смислу може се говорити о дубини наоружања, насупротив ширини наоружања, која се испољава из саме оружане силе, односно волумена ефектива.

Количина и време су две основне компоненте кривуље потенцијала које су од подједнаког значаја у процени привредне снаге одређене земље или коалиције држава. У току протеклих ратова доминирао је квантитативан фактор. Међутим, у условима савременог рата дошло је до унутрашњих структуралних промена у корист фактора време, тако да је успостављена пропорција у односу 50 : 50. Основни задатак ратне привреде јесте приближавање потенцијала ефективима. Уколико је то прилагођавање брже, утолико је већа војна снага земље. Притом је квалитет често мање важан од брзине прилагођавања.

ОСНОВНИ ФАКТОРИ РАТНОГ ПОТЕНЦИЈАЛА

Студија ратног потенцијала може се вршити применом метода макро анализе или методом микро анализе. Прва пружа општу слику фактора, оцртава глобални профил потенцијала, док друга врши даље рашчлањивање фактора ратног потенцијала на елементе. Макро анализа упућује на постојање шест основних фактора. То су: демографски фактор — жива сила, економски фактор, географски фактор, војни фактор, фактор време (које одређеној земљи или коалицији држава стоји на располагању ради развијања њене моћи) и морално-политички фактор. Активирање одговарајућих фактора и елемената ратног потенцијала претставља основни стратешки проблем ратоводства сваке земље или коалиције држава. Анализа примарних фактора и већег дела елемената ратног потенцијала упућује нас ближе у методологију процењивања снаге, могућности и способности сваке земље или коалиције држава у претпостављеним ратним условима.

Демографски фактор. Човек је основни покретач рата и његово примарно средство. Ради тога демографски фактор претставља доминантну и изворну компоненту ратног потенцијала. Ратовање или ратна производња не могу се замислити без активног присуства живе силе и њене сврсисходне делатности. Најсавршенији инструмент рата је човечији разум, јер још нема ничега што би му било равно на тех-

¹⁰⁾ Генерал Томас: „Ширина и дубина наоружања“, Немачка — 1937 године.

ничком пољу, без обзира на изванредне резултате и достигнућа науке. Човек је планер ратних операција и њихов реализатор. Међутим, и поред свега тога, право место живе силе у ратном потенцијалу није третирано на исти начин у многобројним земљама савременог света. Према томе да ли дају примат човеку или техници, ратне доктрине је могућно диференцирати, тако да данас постоје протагонисти теорије демографског потенцијала, теорије индустриског потенцијала, теорије научно-технолошког потенцијала и теорије о јединству живе силе и ратне технике.

Укупно бројно стање становништва једне земље или коалиције држава условљава величину њених оружаних снага, која се обично може кретати у размерама 10—15% од укупног броја становника.¹¹⁾ Обим активног становништва условљава и одређује квантитативне показатеље оперативне и производне армије и њихову унутрашњу пропорцију. Анализа структуралног састава старосне пирамиде, нарочито годишта од 16—65 година старости (пре свега са мушке стране пирамиде) пружа драгоцене податке приликом планирања и процене живе силе и њене улоге у рату. Географски размештај становништва постао је такође један од веома значајних показатеља ратних могућности. У ери балистичких и диригованих пројектила, снабдених атомском бојевом главом, којима се са сваке тачке може скоро неометано тући свака друга тачка на земљиној површини, није свеједно да ли се претежан део становништва једне земље или коалиције држава налази у неколико великих градова или је пак у расутом стању. Велика Британија, у којој се 80% становништва налази сконцентрисано у 10 градова, далеко је осетљивија у том погледу него, на пример, Југославија у којој се око 75% становништва налази у великом броју „микро“-насеља, чији положај и величина знатно али и нехотице погодују одбрани у условима ратовања нуклеарним средствима. У свету данас постоје 64 града са преко 1,000.00 становника.¹²⁾

Као по иронији материјалног развитка друштва и његовог утицаја на карактер и физиономију савременог рата, најразвијеније земље — које производе и поседују оружје масовног уништавања — претстављају у исто време и најрентабилније циљеве за та иста оружја, баш због концентрације живе силе и производне технике по великим градовима и индустријским центрима. Треба само потсетити на то да главни градови нуклеарних сила имају следећи број станов-

¹¹⁾ Од око 80,000.000 становника Немачка је, на пример, у периоду Другог светског рата успела мобилисати војника: 1941 године — 7,400,000, 1942 — 9,400.000, 1943 — 11,200.000 и 1944 — 12,400.000. (Подаци према »Die deutsche Industrie im Kriege 1939—1945«, издање Duncker und Humblot, Berlin — 1954 године, глава трећа.)

Однос броја војника према броју становника био је до сада највећи у Немачкој, ради тога што је ова земља масовно користила страну радну снагу ради материјалног потхрањивања ратних операција. Иначе, у свим осталим ратујућим земљама овај однос је далеко блажи.

¹²⁾ Савезни завод за статистику: „Статистички календар ФНРЈ за 1958 годину“, Београд — 1958, страна 139.

ника: Њујорк 14,066.000, Лондон 8,270.000, Москва 4,487,000 и Париз 2,850.000.

Стопа прираштаја становништва једне земље даје веома убедљиву слику о томе да ли расте и јача демографски потенцијал или пак опада. Популациони закони и њихове манифестације претстављају, поред осталог барометар виталности сваке нације. Стопа прираштаја у ФНРЈ, на пример, врло је висока. У послератном раздобљу она је износила око 1,6% или око 300.000 становника годишње,¹³⁾ што значи да су демографске могућности Југославије велике. По висини стопе природног прираштаја од 1,6% Југославија се у 1953 години налазила на другом месту међу европским земљама; једино испред ње била је Пољска са годишњим прираштајем од 2,03%. Холандија је заузимала треће место са 1,41%, а затим следе Румунија — 1,22%, Португалија — 1,21%, Бугарска — 1,06% и Норвешка са 1,02% природног прираштаја становништва годишње. Изразито ниске стопе природног прираштаја показале су те године Француска са 0,58% и Аустрија са 0,28%¹⁴⁾. Ови показатељи недвосмислено илуструју одређене конзеквенце демографског фактора у ратном потенцијалу посматраних земаља.

Здравствене прилике и физичка кондиција народа, школске квалификације и степен образовања, животни стандард, апсолутан и релативан удео странаца у земљи и други елементи демографског фактора одлучно утичу на снагу и способност одређене земље у оружаног борби.

Економски фактор. Богатство природних извора у животним намирницама и средствима за рад претставља материјалну основу моћи сваке земље или коалиције држава. Насупрот томе, већа или мања дефицитарност у овој области повећава осетљивост и повредљивост државе у оружаном сукобу. Блокада Велике Британије за време Другог светског рата, која је провођена од стране немачких подморница, између осталог, била је срачуната на то да изазове глад на Острву, с обзиром на чињеницу да ова земља нема довољно ораница, услед специфичног развитка сировинске базе за текстилну индустрију у периоду тзв. индустриске револуције, тако да су непрегледна прострaнства Енглеске, Велса, Шкотске и других покрајина била покривена пашњацима и парковима. Увоз пшенице из Канаде, Аустралије и других земаља био је, међутим, највећим делом елеминисан у доба рата. Отпали су традиционални снабдевачи млеком, бутером и другим прехранбеним производима (Холандија, Белгија и Шведска). У таквој ситуацији Велика Британија се морала оријентисати на проналажење сопствених извора ради ублажавања дефицита на пољопривредном сектору. Пашњаци су претворени у оранице, а производња пољопривредних машина нагло расте у току рата, без обзира

¹³⁾ Др Јаков Сиротковић: „Друштвено планирање у Југославији“, Београд — 1958, страна 66.

¹⁴⁾ United Nations — Statistical Office: »Demographic Yearbook 1955«, New York — 1955, страна XII + 781; 40.

на приоритет производње оружја и муниције. Битка за производњу пшенице постала је исто тако важна као и битка за повећање производње наоружања. У односу на стање пре Другог светског рата, производња трактора се повећала за 2,3 пута, а плугова за 2,5 пута.¹⁵⁾ Велика акција засејавања и обраде некадашњих пашњака и веома познатих паркова била је усмерена на то да се делимично елиминише ова слаба тачка ратног потенцијала Велике Британије у снабдевању житарицама, коју су Немци добро учили.

Економска, па самим тим и војна снага, темељи се данас на подземним металним и неметалним богатствима. Технологија савремених ратних средстава не може се замислити без великих количина угља, гвожђа, челика, нафте, бакра, цинка, калаја, алуминијума, урана и других познатих и мање познатих метала и минерала. Тако, на пример, за производњу 1.000 комада челичних кошуљица граната топа средњег калибра потребно је:¹⁶⁾

Угља — — — — — — —	17 тона
кокса — — — — — — —	6,5 тона
железне руде — — — — — — —	16 тона
креча — — — — — — —	7 тона
лома (старог возжђа) — — — — — — —	6,5 тона
разних примеса — — — — — — —	1 тона
енергије у виду угља — — — — — — —	3,6 тоне
Укупно	57,6 тона.

Ради производње 1.000 комада челичних кошуљица потребно је скоро 58 тона сировина. Међутим, тиме је завршен само један део израде артиљериског зрна. Када се узме у обзир да тежина 1.000 комада ових кошуљица износи свега око 5 тона, то значи да је за њихову производњу утрошена више него 11 пута већа количина основних сировина.

Ради потхрањивања операција у Европи, Савезницима је било потребно пребацити у току 1943—1945 године 48.000.000 тона ратног материјала из САД. Само листа АТС садржала је 300.000 артикала, почевши од опруге па до тенка.¹⁷⁾

Или, на пример, за производњу једног борбеног авиона у САД било је потребно око 2,5 тоне алуминијума, 700 кгр челика, 170 кгр бакра и по 30—35 кгр никла, хрома, молибдена, цинка и магнезијума. Ради финалне израде авиона укупно је било потребно око 46 врста сировина. Када се зна да је само 5 зараћених земаља (САД, Велика Британија, Немачка, СССР и Јапан) произвело у току Другог свет-

¹⁵⁾ »History of the Second World War, Statistical digest of the War«, prepared in the Central Statistical Office, London — 1951 године, страна 158 и 159, тabelle 138 и 139.

¹⁶⁾ Пуковник Миленко Опачић: „Основи индустријске мобилизације“, Београд — 1953 година.

¹⁷⁾ Потпуковник Рандолф Ли: „48.000.000 тона за Ајзенхауера“, издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Мала војна библиотека, Београд — 1953 година.

ског рата 686.501 авион,¹⁸⁾ онда није тешко створити слику о величини сировинске базе која је била потребна да би се изградило само ово борбено средство.

Индустрија по свом значају у условима савременог рата нашла се у првом плану за непосредно обезбеђење оружаних снага. Рат се води трошењем и уништавањем огромних количина неколико стотина хиљада веома разноврсних убојних и других артикала, који су дело индустријске производње. За опремање и одржавање фиктивне оперативне армије од 1,000.000 војника модерном ратном опремом, потребан је индустријски сектор од 8,160 фабрика и производна армија од преко 8,000.000 радника.¹⁹⁾ Број и капацитет фабрика по гранама или баланским групама ратних производа, а нарочито однос тешке и лаке индустрије, величина војног сектора индустрије (број, врсте и капацитет арсенала, односно творница и завода оружја и муниције, број и капацитет бродоградилшта и др.), број и капацитет фабрика које се планирају ради преоријентације са мирнодопског на ратни асортиман, уходаност технолошког поступка пресађене производње из матичних у изабрана предузећа, итд., пружају веома драгоцене податке за оцену ратних могућности сваке земље. На достигнутом степену развитка нападних борбених средстава није свеједно да ли за важније артикле постоји само једна већа или више мањих фабрика, као и то да ли њихова локација одговара у већој или мањој мери општем карактеру евентуалног будућег рата и основним концепцијама ратних планова националних или коалиционих оружаних снага.

Један од веома значајних показатеља индустријских могућности сваке земље јесте годишњи пораст њене индустријске производње. У годинама после Другог светског рата он је у ФНРЈ просечно износио 9%, а у западно-европским земљама само 3% годишње. У трци са временом индустријски потенцијал неких земаља расте много брже него других, те ранг листа светске производње трпи сталне промене. Тако, на пример, царска Русија се у току Првог светског рата налазила међу последњима у Европи, док се СССР данас налази на другом месту у свету, одмах иза САД, у погледу физичког обима индустријске производње и производње по глави становника. Порастом од 9% годишње Југославија се налази на првом месту у свету на плану релативног пораста, односно индекса индустријске производње. Од 1953 до 1958 године производња у ФНРЈ је повећана за 88%. Други у свету је СССР са 70%, а трећи Јапан са 60%.

Научно-истраживачка основа је у периоду Другог светског рата достигла веома завидно место у ранг-листи елемената ратног потенцијала. Чињеница да у току савременог рата који је дуготрајан

18) Генерал Л. М. Шасен: „Историја Другог светског рата 1939—1945“, издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Београд — 1955, страна 619.

19) Овај прорачун апстрахује постојање материјалних резерви и помоћ савезника. Он је дат у тзв. чистом облику, тј. као покриће ратних пртребва одговарајућим капацитетима.

долази до квалитативне промене ратног материјала, јер се почетне операције воде једним врстама и типовима наоружања, а завршне сасвим другим, условила је неминовност постојања веома разгранате мреже научно истраживачких установа: лабораторија, института, завода опитних центара и сл. Тзв. техничко изненађење, у условима савременог рата добило је веома значајну улогу. У том погледу кумулативно пуњење, радар, пројектили (V-1 и V-2), авион са реактивним мотором, атомска бомба, и сл., пружају адекватне илустрације. Баснословне суме новчаних средстава, које се данас издвајају и троше у ту сврху (у Француској, на пример, 100 милијарди франака ради производње прве нуклеарне бомбе), недвосмислено показују велик значај научно-истраживачке основе за јачање ратног потенцијала и техничку премоћ уопште.

Осим материјалних предуслова, организације фундаменталног, примењеног и оперативног истраживања, способности научно-истраживачке основе да развија постојеће и благовремено осваја нове моделе и др., сврсисходно подизање техничке интелигенције претставља веома важну компоненту научноистраживачког фактора у ратном потенцијалу. У том смислу нарочито карактеристичне и поучне дискусије вођене су у САД поводом објављивања података о школовању техничких и других стручњака у СССР и обелодањавања резултата у освајању интерпланетарног простора. Том приликом је истакнуто да садашњи начин припремања кадрова у САД није задовољавајући и да не следи потребе које технички прогрес поставља пред формирање профила висококвалификованих кадрова. Масовна база техничке интелигенције претставља у том погледу изванредно значајан показатељ. Она омогућује, између осталог, реализацију врхунских достигнућа ратне технике.

Моторизација оружаних снага условила је пораст значаја саобраћајних услова и могућности, како са гледишта оперативне армије (превоз и концентрација снага, дотур ратног материјала и др.), тако и са гледишта производне армије (превоз сировина, полуфабриката и готових производа). Савремена сувоземна борбена средства, опремљена мотором са унутрашњим сагоревањем (камион, транспортер, тенк и сл.), захтевају одговарајући квалитет и правце протезања путне мреже. Железнички саобраћај, којим се досад обављао највећи део промета, како за време мира тако и у ратним условима, најостеливији је на борбена дејства. За његово одржавање и обезбеђење потребне су знатне снаге и средства па је вероватна претпоставка о релативном опадању његове улоге у условима будућег рата. Осетљивост водених комуникација услед подморничког рата достигла је кулминацију у условима Другог светског рата. Тако је само Велика Британија изгубила 11,799 милиона тона бродовља од 3 септембра 1939 до 30 септембра 1945 године.²⁰⁾ Ваздушни транспорт се нарочито афирмисао у току Другог светског рата, затим у периоду постојања тзв. „Берлинског ваздушног моста“, као и за време рата у Кореји.

²⁰⁾ Statistical Digest of the War, London — 1951.

Његова ефикасност се огледа у брзом савлађивању са знатним теретом великих географских пространстава без спуштања. Међутим, он је зависан од одговарајућих аеродромских уређаја, нарочито тешки авиони — бомбардери и транспортери (писте, хангари, ремонтне радионице, радио-служба, метеоролошка служба, радар и сл.), затим од висококвалитетног горива које је услед неравномерног размештаја природних извора дефицитарно за многе земље и др. Хеликоптерске јединице нашле су данас широку примену у оружаним снагама. Последњи маневри војске САД у области Панамског канала 1958 године, потврдили су да је ово борбено средство масовно и дефинитивно ушло у формацију и наоружање савремених армија.

У потхрањивању операција транспорт има велик значај. Без њега се не би могла замислити реализација крупних оперативно-стратешких замисли. То потврђују и искуства Другог светског рата. Тако, на пример, само на једном од фронтова Совјетске армије у периоду операција од 1 јуна до 21 јула 1944 године доведено је железницом 45.500 вагона разног материјала, док су аутомобилске јединице тог фронта превезле у току 1944 године 56,000.000 тона материјала.

Огромне удаљености, често рачунате у хиљадама километара, које су за време Другог светског рата делиле дубоке позадинске релације од линија фронта, захтевале су и условљавале да се железнички транспорт налази на путу по неколико десетина дана. Превози поморским комуникацијама САД и Велике Британије били су у истом периоду огромни. Увоз Велике Британије од септембра 1939 до априла 1945 године износио је 250 милиона тона, а извоз — од јануара 1940 до децембра 1945 године — 80 милиона тона. Спољнотрговинска размена САД била је још већа, пошто су од децембра 1941 до септембра 1945 године извезле 272 милиона тона, а увезле — 110 милиона тона. Ради извршења ових привредних превозења препловило је преко Атлантског океана 75.000 трговачких бродова, што месечно износи преко 1.000 бродова. Додамо ли овој цифри тзв. оперативни транспорт, који је само у периоду 1943—1945 године износио 48,000.000 тона, тада ће се добити грандиозна слика деликатне улоге транспорта у рату.

И на основу финансиских показатеља могу се вршити поређења ратног потенцијала разних земаља. Величина друштвеног богатства, друштвеног производа и народног дохотка одражава привредну моћ нације, стање платног биланса карактерише степен зависности националне привреде од спољних извора, годишњи предрачун расхода оружаних снага илуструје степен војних ефектива,²¹⁾ а волумен новчаног оптицаја одражава интензитет и обим робног промета. У ратним условима расте значај девиза и златне резерве ради међународних финансиских трансакција неопходних за успешно вођење рата.

²¹⁾ Према изјави совјетског премијера Хрушчова приликом посете Сједињеним Америчким Државама септембра 1959 године, САД данас троше на наоружање око 40 милијарди долара годишње, док је у ту исту сврху СССР одвајао 25 милијарди долара током протеклих година.

Пољопривреда сачињава веома значајан фактор ратног потенцијала, како због сировина које пружа индустрији, тако и због артикала исхране за становништво и армију. Врсте, количина и географски размештај култура престављају значајне показатеље у том смислу. Принос по хектару и по глави становника омогућује доношење одговарајућих закључака ради процене економских могућности земље.

У ратним условима проблем снабдевања животним намирницама оружаних снага и становништва, као и тешкоће у производњи услед недостатка пољопривредних сировина за индустрију — кад пољопривредни сектор губи физиолошки најспособнију радну снагу услед војне мобилизације, кад се смањује употреба вештачких ђубрива и пољопривредних машина — веома је тежак и компликован. Свака земља га решава зависно од конкретне ситуације. Највеће тешкоће, међутим, наступају у оним државама, чији је биланс животних намирница већ у предратним годинама негативан. У таквој ситуацији налазила се Велика Британија за време Другог светског рата, кад је и поред пораста производње животних намирница за неколико десетина процената у доба рата, морала са удаљених прекоморских тржишта (Канада, САД и др.) увозити преко 50% неопходних прехранбених артикала, и то у условима жестоког подморничког напада од стране Немачке. Веома је интересантно проучити како је СССР у условима Отаџбинског рата успео прехранити целокупно своје становништво и поред тога што се под немачком окупацијом налазило око 50% обрадивих површина (путем залиха, проширења сетвених површина на Истоку, механизацијом и интензификацијом пољопривредне производње и сл.).

Материјалне резерве претстављају веома важну компоненту припрема привреде за рат. За израду одржавање и опслуживање савремена борбених средстава траже се огромне количине разноврсног материјала које ниједна земља не може у потпуности обезбедити сопственом производњом, јер често не располаже одговарајућим изворима сировина. У том погледу материјалне резерве стратешких и критичних материјала, артикала исхране и осталих готових производа, треба да ублаже проблем дефицитарности, елиминишући једну од слабих тачака ратног потенцијала одређене земље или коалиције држава. Припремајући се за Други светски рат, Немачка је прикупљала огромне количине стратешких резерви приоритетних ратних артикала и материјала, као што су авионски бензин, гориво за аутомобиле и тенкове, природни каучук, железна руда, алуминијум, магнезијум, бакар, молибден, кобалт, итд. Нагомилане залихе до краја 1939 године могле су осигурати ратне потребе за више месеци (каучук — 2, алуминијум — 19, кобалт — 30 месеци.²²⁾ Такве залихе сировина и полуфабриката (у 1943 години нагомилане су сировине у вредности 7,5 милијарди РМ, а полуфабриката за 12 милијарди РМ, што

²²⁾ „Успеси Немачке“, на руском, Москва — 1956 године, страна 27, табела 4.

је обезбеђивало производњу за 8—10 месеци) омогућиле су Немачкој да одржи релативно стабилан ниво производње чак и у најтежем периоду, на прелазу из 1944 у 1945 годину.

Захваљујући оцени карактера и физиономије будућег рата (веома неповољни услови за производњу) дошло је до еволуције у општој политици материјалних залиха и резерви. Док је у ранијим ратовима тежиште било на обезбеђењу сировина и материјала, у савременим условима унутрашња структура резерви помера се у корист финалних артикала.

Обим и структура спољне трговине пружају такође веома интересантне показатеље ради процене ратног потенцијала. Листа увозних артикала јасно показује степен дефицитарности и критичности појединих сировина, материјала и готових производа за одређену земљу. Анализа по земљама из којих се увози илуструје зависност националне привреде од размене са другим земљама.

Економску помоћ евентуалних савезника треба сматрати, у основи, другоразредним елементом националног ратног потенцијала, јер су то инострана средства, мада у извесним случајевима, она може одиграти значајну, чак прворазредну улогу. Поседовање колонија, доминиона и окупираних подручја претставља такође елемент другог реда, иако не треба потценити корист коју су, на пример, Немци имали од окупираних земаља Европе у току Другог светског рата, јер су у питању богатства чија је сума била двоструко већа од предратног годишњег националног дохотка Немачке. Само на територији Француске, Чехословачке и Белгије за Немачку су радиле 44 фабрике авиона, 17 завода и фабрика за производњу мотора, као и многе друге фабрике за производњу тенкова и другог материјала. Међу њима су посебно место заузимали високоразвијени и специјализовани капацитети за ратне испоруке, као што су Рено, Шнајдер, Шкода и ФН. Шкодини заводи могли су снабдевати око 45 немачких дивизија свим потребним убојним материјалом. У Француској је у прве две године рата произведено за Немачку око 5.000 локомотива, 250.000 вагона и 1,200.000 аутомобила.²³⁾ Ратна производња Канаде такође је утицала на повећање ратног потенцијала Велике Британије у току Другог светског рата.

Проширена друштвена репродукција и њене последице у области базе и надградње претстављају основни извор ратног потенцијала сваке земље.

Географски фактор. Географски положај земље, клима, топографски склоп земљишта и величина државе троструко се одражавају на ратни потенцијал. Прво, ови елементи условљавају привредан развој земље, њену економску структуру и животне услове становништва. Поднебље нарочито утиче на врсте култура пољопривредне производње, затим на саобраћај и везе а до извесног степена и на индустриску производњу. За ратни потенцијал су од нарочитог

²³⁾ Сборник материјалов по историји военог искуства Великой Отечественной Войни, том IV, страна 370.

значаја насељене или обрадиве површине или, пак, оне територије на којима се налазе извори метала и минерала, јер ти делови државне територије активно учествују у националној производњи. Друго, географски фактори испољавају свој утицај у ратним условима и на тај начин што пружају извесне погодности: простор утиче на време трајања и интензитет противничког удара, савлађивање простора од стране непријатеља јавља се као облик изнуравања његових трупа и сл., односно отежавају ситуацију у погледу одржавања саобраћаја и веза са осталим светом, успоравају трговину, снабдевање, промет људи и материјала уопште. Треће, географски фактори условљавају организацију и опрему оружане силе. Природно је да континенталне земље неће имати ратну морнарицу као вид оружане снаге. С друге стране, организација и формација јединица, например, у шумовитој Финској биће сасвим другојачија од јединица у некој другој земљи западне Европе која је веома проходна и испресецана многобројним комуникацијама. Шумовити, брдовити или мочварни терени захтевају наоружање прилагођено карактеру таквог земљишта. Крас или пустињски песак такође условљавају сасвим другојачије наоружање и опрему од оних који се нормално употребљавају на зиратном земљишту.

Географски положај једне земље или неког доминантног чворишта нема увек исту важност. Његова вредност и значај често се мењају, нарочито зависно од напретка науке и технике, као и датих околности међународне војно-политичке ситуације. Тако, например, прокопавања Панамског и Суецког канала повећало је стратегиску важност Панаме и Египта. Или, елиминисање британске војне базе у Суецу, утицало је на пораст значаја Кипра, нарочито због близине петролејских извора на Блиском и Средњем Истоку који обезбеђују највећи део потреба западне Европе у погонском гориву. Океанске удаљености, које су у Другом, а нарочито у Првом светском рату, биле елемент сигурности и животни фактор САД, изгубиле су много од своје вредности у епохи интерконтиненталних ракета итд.

Клима утиче на здравствено стање, физичку кондицију и физиолошку конституцију народа.²⁴⁾ Осим тога, она претставља важан чинилац у пољопривредној производњи. Клима и метеоролошки услови су веома значајни у рату, јер од њих зависи исхрана, одећа, обућа, врсте наоружања, често почетак операција и интензитет њиховог дејства, па самим тим и морал трупа. Многе операције, па чак и ратове у целини, посредно је одлучило дејство фактора климе и метеоролошких услова. У Наполеоновом походу на Русију 1812 године Руси су мајсторски искористили значајно дејство економских (концепција попаљене и напуштене земље) и географских фактора (мразеви и зима). За стратегиско решење рата најмање су деловали чисто војни фак-

²⁴⁾ Физичка кондиција условљава специфична конструктивна решења приликом планирања и израде врста и типова наоружања и опреме. Становник европског поднебља просечно је виши од становника азиског поднебља, што такође има утицаја као фактор који отежава унификацију и типизацију производне и ратне технике.

тори.²⁵⁾ У току Другог светског рата повољне метеоролошке прилике знатно су олакшале успехе које је Хитлер постигао 1939 и 1940 године, док је прерано настала руска зима 1941 године утицала да не реализује у пуној мери своје оперативне планове. Захваљујући облачном времену, један град у Јапану — чије се име и данас држи у тајности — остао је 9 августа 1945 године поштеђен од атомске бомбе, али је зато настрадао Нагасаки, над ким је било мање облака, јер је тако било могућно непосредно уочити ефект ове експлозије од стране оружаных снага САД.

Географски фактори скоро увек делују у корист браниоца, јер нападач (освајач, агресор) треба да се прилагођава у физиолошком и техничком погледу. Велик број војника италијанског експедиционог корпуса у Африци, на пример, разболео се од ТБЦ плућа у периоду 1935—1942 године услед велике амплитуде дневне и ноћне температуре. Немци су на својим авионима, које су употребљавали на фронту у Африци, морали конструисати специјалне оклопе за моторе како би их штитили од продирања веома ситних и густих честица песка.

Географски фактор као простор одиграо је значајну улогу на руском фронту у периоду 1941—1943 године, јер су се немачке армије биле сувише удаљиле од својих база, а совјетске комуникације нису одговарале саобраћајним средствима нацистичке ратне машине (друмови без камене подлоге, шири распон трачница на железничким комуникацијама и др.). Техника је била дошла у диспропорцију са освојеним простором; она није могла да га савлада у транспортном смислу.

Топографски склоп земљишта олакшава или отежава развијање непријатељских снага и могућност активне одбране на граници или у дубини државне територије.

Географски фактори заузимају значајно место у ратном потенцијалу сваке земље. Они могу бити фактори снаге, али исто тако (истина ређе) и узрочници слабих тачака ратних могућности. При стварању основних концепција ратне доктрине мора се водити рачуна, између осталог, и о тим факторима и елементима ратног потенцијала нације или коалиције.

Војни фактори. Полазни елемент за процену војних фактора ратног потенцијала сваке земље претставља број и квалитет јединица које могу одмах ступити у дејство. Оне претстављају основну снагу у мирнодопском периоду и окосницу оружаных снага нације у периоду мобилизације и рата. У првим, најкритичнијим данима рата, те јединице треба да приме на себе паралисање почетних, најжешћих удара противника.

Међутим, мирнодопски контингент војске ни једне државе на свету, без обзира на степен њеног друштвеног богатства и висину националног дохотка, не може примити на себе целокупно вођење савременог рата, који захтева максимално и тотално ангажовање живе силе

²⁵⁾ Детаљније о томе: Франц Меринг „Огледи из историје ратне вештине“, издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Београд — 1955 година, страна 204—205.

и материјалних средстава. Ради тога, величина и обученост резерви у људству претставља другу важну компоненту оперативне армије. Ради што бржег и квалитетнијег формирања јединица и установа армије у датом тренутку, веома је значајно сврсисходно деловање инструмената војне и морално-политичке мобилизације. Савремена државна мобилизација уопште, а војна посебно, претставља битку за време и од квалитета њених инструмената зависи даљи ток, па чак и исход рата.²⁶⁾ Данашњи услови диктирају извршење мобилизације у најкраћем могућном року, с обзиром на изненадност почетка рата, динамику и интензитет операција и др. Основни задатак мобилизације јесте да свако лице и свако средство што пре стигне на своје право, унапред одређено место. Предуслов за то је дуготрајан, стрпљив и студиозан рад за време мира.

Квалитет и квантитет наоружања и технике не може се посматрати издвојено, већ у склопу са нивоом војне науке и ратне вештине. Француска и Чехословачка су пред Други светски рат располагале наоружањем чији је квалитет био приближан немачком, али су неубичајено брзо изгубиле рат услед подбацивања многих других фактора ратног потенцијала. Штавише, Француска је имала више тенкова од Немачке, али су они били погрешно употребљени, тако да се није постигао максимално могућан ефект. Насупрот томе Немци су, примењујући пробој масовним тенковским и оклопним јединицама, уз снажну подршку ваздухопловства, нарочито у првој трећини рата (1939—1941), постигли значајне војне успехе.

У рату најчешће побеђује онај противник који, поред осталог, на квалитативан начин успе да буде нов (у тактичко-оперативном или у техничком погледу). Многе битке у прошлости одлучили су дужина копља, домет стреле, пушке или топа, односно бржа примена савршенијих борбених средстава у масовним размерама. Или на пример, мерљивим факторима немачког ратног потенцијала (број војника и квалитет наоружања) и концепцији муњевитог рата, НОВ и ПОЈ су супроставили у периоду 1941—1945 године немерљиве али исто тако значајне факторе: специфичну ратну доктрину дуготрајног, изнуравајућег, партизанског рата, чију су основу претстављали, пре свега, морално-политички фактори. Насупрот крутим принципима пруске војне школе да се заузимањем државног тежишта и окупацијом земље рат завршава, чијег је достојног следбеника претстављала нацистичка војна мисао, стајали су праведност рата, циљеви, руководећа улога КПЈ и неукротива енергија пробуђених народа Југославије богатих устаничким традицијама, чији се стваралачки гениј манифестовао смелим и необичним акцијама, борбеним подухватима чије су невидљиве и неухватљиве нити биле између маште и стварности.

²⁶⁾ У овом другом случају војна мобилизација се не посматра само као организациско-технички, већ и као морално-политички проблем свеукупног активирања становништва у оружаног борби против непријатеља.

Волумен мирнодопских резерви ратног материјала мора стајати у одређеној сразмери са планираним обимом оружаних снага у претпостављеним условима. У првим недељама рата 1914 године, Русија је успела да мобилише 20 милиона војника. Међутим, овој импозантној цифри живе силе није могао бити придодат одговарајући еквивалент оружја, муниције, и другог ратног материјала, па је и то, поред осталог, био један од разлога за познати ток операција на Источном фронту у току Првог светског рата.

Материјална припрема могућности или фиксiranог бојишта, број војних база и њихов географски размештај такође јачају ратни потенцијал нације или коалиције. У савременим условима велик значај имају контролни, осматрачки и прислушни центри који електронским путем упозоравају на опасност првог, вероватно најтежег удара. Рат је у толикој мери постао лабораториско-индустриско-научан позив да су његове основне јединице мере за време постале часови и минути, чак и у стратeгиским, а не само у оперативно-тактичким размерама.

Војна идеологија, ниво војне науке и ратне вештине, способност руководећег кадра армије у овлађивању искуствима савремених ратова, могућност правилне оцене карактера и физиономије будућег рата и др. — све су то војни фактори ратног потенцијала земље.

Фактор време. Време, које одређеној земљи стоји на располагању ради потпуног или делимичног развијања њених условних снага, претставља веома значајну компоненту ратног потенцијала. Између објективних могућности (потенцијал) и објективне стварности (ефективи) делује фактор време, чији је значај уочен давно пре Другог светског рата кад је овај проблем постао примаран чинилац, који више није било могућно потиснути у други план, нарочито с обзиром на изненадност почетка рата и интензитет савремених борбених дејстава.

Разматрајући овај проблем, некадашњи шеф америчког генералштаба, Ц. П. Самерол (Ch. P. Summerol), у говору одржаном у Војној индустриској школи²⁷⁾ изјаснио се на следећи начин:

„Реч је о скраћивању времена потребног да се производња јако и успешно ухода. Ако ви то време можете скратити за 30 дана, тиме ће се оперативна армија повећати за 300.000 људи. То је толико као кад бисте команданту будуће војске дали појачање од 15 дивизија. То питање можете посматрати и с друге стране: ако сте ви пропустили да производни период скратите за 30 дана, мада је скраћивање било могућно, онда је ваш пропуст једнак губитку 15 дивизија“.

Да би своје економске и друге могућности претворила у ратне ефективе, Америци је у периоду Другог светског рата било потребно око две године (1940—1942). САД је у том погледу олакшала океанска удаљеност од својих противника — Немачке и Јапана, јер је војни сектор индустрије 1940 године износио само: 6 арсенала наоружања и опреме КоВ, 1 фабрика морнарничких топова и 5 бродоградилишта

27) Часопис »Army Ordnance«, јул/август 1927 године, страна 8.

ратне морнарице.²⁸⁾ У току Другог светског рата, међутим, подигнуте су 444 резервне фабрике војног сектора индустрије,²⁹⁾ што значи да се исти за четири године (1941—1945) повећао 37 пута, што претставља јединствену појаву у ратној привреди зарађених земаља не само у периоду Другог светског рата, већ у историји ратова уопште. Ниједна држава није тако неспремна ушла у рат 1939—1945 године, али исто тако у то доба ниједна земља није располагала таквим индустријским могућностима за производњу ратног материјала као САД.

Општи услови, физиономија и карактеристика савременог рата: изненадност почетног напада, велика динамика, снажан интензитет и огромно територијално простирање ратних операција, заоштравају овај проблем до максималних граница, јер се време којим ће располагати нападнута земља (жртва агресије) смањује. У том смислу извесне функције и предности фактора време, којима се обилно користи агресор, морају се у мирољубивој земљи благовремено у периоду мира, компензирати квалитативним мерама припрема.

Морално-политички фактор. У ратовима вођеним у епохама које доносе промену војничког материјала (Француска револуција, Октобарска револуција, Народноослободилачки рат Југославије и др.), морално-политички фактори заузимају доминантно место у ратном потенцијалу посматране земље. Развезивање старих друштвено-економских супротности испољава се у веома снажном ентузијазму борачког и руководећег састава у борби за идеале сутрашњице или одбрану постојећих тековина, који је толико овладао њима да претставља материјалну снагу неизмерне вредности. То је тренутак кад фактор живе силе достиже кулминациску тачку. У таквим условима морају затајити све теорије засноване на позитивним количинама (обим оружаних снага противника, његов индустријски потенцијал, наоружање, снабдевање и сл.), и подбацити сви прорачуни ратног потенцијала који су засновани искључиво или претежно на њима. Довољно је у том погледу узети само један пример из наше Народне револуције. У Петој непријатељској офанзиви је 19.000 изгладнелих, слабо одевених и недовољно наоружаних бораца НОВ однело моралну победу над 120.000 до зуба наоружаних, ситих и одлично опремљених противничких војника. Изузев морално-политичких, скоро сви мерљиви фактори били су на страни непријатеља. Висока свест борачког и руководећег састава НОВ и ПОЈ и стваралачка енергија маса, коју развијају само револуционарне епохе, битно су утицали на стратегиско решење овог и многих других ратова.

„Операцију Суец“ из новембра 1956 године одлучили су пре свега политички фактори. Једна далеко надмоћнија сила у чисто војном погледу морала се повући пред компактним јединством народа

²⁸⁾ Burnham Finney: »Arsenal of democracy«, New York — Whitley House — London, Mc Graw — Hill book Company Inc., 1941 година.

²⁹⁾ George A. Lincoln: »Economics of National Security«, Prentice Hall, Inc., New York — 1954 година.

спремног да по сваку цену брани своју тешко стечену слободу, пред притиском међународног јавног мњења и пред одлуком Организације Уједињених Нација.

Почевши од Француске револуције, кад су први пут дошли до снажног изражаја, преко Првог и Другог светског рата, па све до последњих збивања савременог света, морално-политички фактори перманентно заузимају све значајније место у ратном потенцијалу појединих а нарочито оних земаља које проналазе специфичне путеве активирања фактора и елемената свог ратног потенцијала ради успешног одупирања евентуалном противнику супериорнијем у броју војника и квалитету ратне технике.

Треба истаћи да карактеру и физиономији евентуалног будућег рата и нехотице погодују системи децентрализованог управљања у мирнодопском периоду, који се примењује у појединим земљама савременог света, за разлику од Другог светског рата, кад су централистичке тенденције претстављале једино могућан метод управљања и руковођења ратом у целини.

Морално-политички фактори произилазе из карактера друштвено-економског уређења, историских традиција и обичаја нације. Спремност народа и армије да подрже све мере државне власти и њихова способност да у току дужег периода подносе сурове захтеве тоталног рата до потпуне победе над непријатељем одлучно утичу на ток и решење ратног сукоба. Гигантске напоре СССР у доба Отацбинског рата могла је да организује и натчовечанске жртве да поднесе само земља са социјалистичким друштвеним уређењем. Да је на место Совјетског Савеза стајала било која капиталистичка земља, она би, чак и према западним ауторима, у току Другог светског рата сигурно била поражена. Праведност ослободилачког рата народа Алжира условљава висок морал бораца и њихову веру да ће рат добити и поред тога што је квантитативан однос снага око 6 : 1 у корист Француза, упоређујући бројно стање обострано ангажованих војника (800.000 : 130.000).

Евентуално занемаривање морално-политичких фактора или њихово потискивање у други план, значило би веома озбиљну грешку, јер они у савременим условима заузимају истакнуто, а у земљама у којима је дошло до буђења националне и класне свести чак доминантно место у ратном потенцијалу.

Међусобна поређења ратних потенцијала разних земаља или коалиција држава су веома компликован, а често и незахвалан посао. Ово пре свега стога што ратни потенцијал претставља укупност мерљивих и немерљивих фактора. С друге стране, значај и вредност појединих фактора или елемената нису исти у свим земљама. Свака земље ће на различит начин и у неједнаком степену активирати поједине факторе и елементе свог ратног потенцијала у оружаном сукобу,

зависно од низа датих околности. Изразито математичка поређења ратних потенцијала Истока и Запада, која се често срећу у иностраној стручној литератури, претстављају јалов посао и фикцију своје врсте, вулгарно-материјалистичко прилажење овом проблему. Приликом евентуалних поређења различитих ратних потенцијала морају се комплексно и дијалектички захватити сви фактори и елементи да би се дошло до приближно реалне претставе. Дефинитиван резултат у том погледу није могућан. Никаквим рачунским операцијама нити статистичким и другим методама не може се „израчунати“ нити „предвидети“ евентуалан будући победник, између осталог, баш зато што „апсолутно такозвано математичко, не налази чврсту основицу нигде у проценама ратне вештине“ (Клаузевиц), што ратовање претставља чудан и ћудљив резултат двеју дијаметрално супротних компонента: деловања по једном унапред утврђеном плану и супротстављању низа непредвидљивих, често наоко неважних детаља или фактора, али који могу изменити ток операција и одлучно утицати на стратетско решење рата у целини. Која ће од њих превагу у конкретном случају, то се може дефинитивно и непобитно утврдити само историском анализом после одиграног ратног чина.

Ратни потенцијал и ратна доктрина су међусобно повезани и узајамно условљени. Достигнут степен развјетка ратног потенцијала условљава основне концепције ратне доктрине. Ратна доктрина се може кретати само у оквирима датог ратног потенцијала. С друге стране, ратна доктрина претставља највиши теоретски израз аналитичког уопштавања норми и принципа активирања фактора и елемената ратног потенцијала. Ратна доктрина осветљава методологију употребе и дејства основних фактора ратног потенцијала у могућном ратном сукобу, у складу са оценом карактера и физиономије савременог рата. Ратна доктрина дејствује на ратни потенцијал сопствене земље или коалиције држава благовременим откривањем и елиминасањем његових слабих тачака, као и максималним развијањем елемената који обезбеђују убојну моћ. У том погледу ратни потенцијал и ратна доктрина се налазе, у извесном смислу, у односу базе и надградње, утичући једно на друго, с тим да је дејство потенцијала на доктрину примарно, а доктрине на потенцијал секундарно.

Ратна доктрина је основна, полазна платформа војне надградње. У њој су формулисани и фиксирани извори и начин употребе фактора и елемената ратног потенцијала у евентуалном ратном сукобу.

Ратна доктрина је највиши и најсавременији израз војне мисли одређене земље или коалиције држава, на достигнутом степену развјетка материјалне базе и адекватних друштвених односа, аналитичко-директиван путоказ активирања ратног потенцијала у могућним ратним условима. Она у пуној мери одража домет, снагу и способност земље у одређеном историском периоду.

Основни проблем савремене ратне вештине састоји се у правилном избору фактора, откривању метода и одређивању интензитета употребе одабраних фактора и елемената ратног потенцијала у

оружаном сукобу. Синхронизацију њиховог деловања утврђује и регулише такав инструмент као што је ратни план. Међусобна повезаност и узајамна условљеност демографских, економских, географских, војних, темпоралних и морално-политичких фактора чини савремен рат изванредно сложеним и компликованим процесом, чије руковођење изискује интеграцију најразноврснијих и најразличитијих надлежности на свим нивоима државне управе. Благовремено сагледавање ратних потреба и могућност њиховог задовољавања у државним и регионалним размерама, омогућује активирање постојећих фактора и елемената ратног потенцијала у изванредним ситуацијама од стране органа који буду практично у могућности да их усмеравају према искрелом ратном циљу.

О РАДУ МАТЕРИЈАЛНО-ПЛАНСКОГ ОРГАНА ДИВИЗИЈЕ

Савремени услови ратовања постављају пред позадину јединица знатно сложеније проблеме материјалног обезбеђења и збрињавања. Проблем је на првом месту у отежаном снабдевању, односно материјалном потхрањивању борбених дејстава, због тога што дивизија располаже великим бројем разноврсне борбене технике која троши велике количине муниције, погонског горива и других материјалних средстава. Осим тога, основни извор снабдевања дивизије биће најчешће дотур из складишта претпостављене команде, а он ће зависити од расположивих транспортних средстава, стања комуникација и њихове угрожености од дејства непријатеља.

Следећи је проблем правременог збрињавања већег броја рањеника и оправке већег броја оштећене борбене технике. И овај проблем често ће се решавати у условима ограничених транспортних, санитетских и ремонтних капацитета и захтеваће њихову што смишљенију и рационалнију употребу.

Осим тога, рад позадине ваља саобразити повећаном темпу савремених борбених дејстава и чешћим и наглим променама борбене ситуације. Зато планирање тог рада мора бити упрошћено и саображено расположивом времену, а организација позадине еластично постављена како би се могла брзо прилагођавати новим ситуацијама.

У светлости изнетих проблема и услова треба посматрати улогу и рад материјално-планског органа команде дивизије на планирању и организовању материјалног обезбеђења и збрињавања у оквиру напора команде као целине на припреми и руковођењу борбеним дејствима. При томе ваља имати у виду да је материјално-плански орган команде дивизије јединствен позадински орган у коме су интегрирани органи свих служби и повезани у усклађену целину — радно тело. Он врши следеће послове: припремање података за процену ситуације, подношење предлога и доношење одлуке; организација позадинског извиђања и рекогносцирања; израда наређења, упутстава и извештаја о материјалном обезбеђењу и збрињавању; планирање материјалног обезбеђења и збрињавања; планирање саобраћаја и транспорта; планирање и организовање дотура и евакуације; учествовање у планирању које врше оперативни и други органи команде о питањима из оквира рада позадине; контрола борбеног обезбеђења и веза позадин-

ских органа и јединица; организовање асанације бојишта, као и прикупљања и коришћења ратног плена; организовање и вршење контроле послова из области материјалног обезбеђења и збрињавања и др. Обим и начин извршења појединих послова зависе од карактера добијеног задатка, ситуације у којој се он извршава, расположивог времена и стања позадине. Због тога у даљем излагању изнет редослед и начин рада ваља схватити еластично — само као путоказ који се у сваком конкретном случају саображава задатку и ситуацији.

Да би материјално-плански орган могао успешно да извршава наведене послове потребно је на првом месту да располаже сређеним и ажурним свим потребним подацима из области материјалног обезбеђења и збрињавања, који му омогућују да делује оперативно. Ова евиденција дозвољава му сталан увид у стање материјалног обезбеђења и збрињавања дивизије у целини и непосредно потчињених јединица, а олакшава и убрзава рад на планирању и организовању материјалног обезбеђења и збрињавања у свим ситуацијама. Брз развој, нагле и честе промене борбене ситуације у савременим условима намећу потребу не само за бржим радом, већ и за чешћим изменама и допунама у организацији материјалног обезбеђења и збрињавања. Због тога ће евиденција бити потпуна само ако се располаже свим подацима неопходним при процени ситуације, састављању и давању предлога за организовање материјалног обезбеђења и збрињавања, доношењу одлуке, планирању снабдевања, ремонта и збрињавања, издавању наређења и упутстава и достављању извештаја.

Пре свега, нужна је евиденција о стању материјалних резерви код позадинских јединица дивизије и непосредно потчињених јединица. Међутим, за оперативан рад материјално-планског органа није потребна евиденција свих, већ само основних материјалних средстава, која су од битног значаја за борбену способност јединица уопште и посебно у одређеној борбеној ситуацији (наоружање, муниција, погонско гориво, храна и др.). Тачна и ажурна евиденција попуњености материјалним средствима чини основу евиденције материјалног обезбеђења и збрињавања, јер од ове попуњености у највећој мери зависи способност јединица за извршавање борбених задатака.

Не мања потреба указује се и за евиденцијом оштећених материјалних средстава и рада ремонтних јединица, као и о броју рањених и болесних и о оптерећењу санитарских и ветеринарских јединица. Услед повећаног разорног дејства савременог оружја знатно се повећава број рањених, оштећеног наоружања и друге борбене технике, због чега код неких јединица, на првом месту оних које су изложене атомском нападу, долази до загушивања ремонтних и санитарских јединица, што изазива потребу за брзом интервенцијом од стране претпостављене команде. Због тога материјално-плански орган треба да води евиденцију о броју и степену оштећења наоружања и важније борбене технике, као и о могућностима њихове оправке у јединицама за ремонт дивизије.

Евиденција омогућује материјално-планском органу непрекидан рад на попуни јединица потребним материјалним средствима, не че-

кајући њихово тражење — требовање, брзу интервенцију санитарским снагама и средствима, као и снагама и средствима за ремонт, а у вези с тим и брз маневар позадинским јединицама и материјалним резервама.

Да би ова евиденција била ажурна, па према томе и ефикасна, њено се вођење заснива на непрекидном струјању извештаја потчињених јединица о свим важнијим променама у попуњености и оштећености материјалних средстава, броју рањених и болесних и могућностима властитих ремонтних, санитарских и ветеринарских јединица. Она се може водити у виду табеларних прегледа, графикона, шема, прибележака, на радној карти и сл. према приликама, онако како је то у конкретной ситуацији могућно и потребно.

Корисно је да материјално-плански орган команде дивизије расположе и најнужнијим глобалним подацима о могућностима коришћења месних средстава и капацитета ради оријентације о томе на шта може да рачуна из месних извора у зони дејства дивизије. Те податке он добија од материјално-планског органа војне територијалне команде на чијој се територији дивизија налази, као и од потчињених јединица које су у непосредном контакту са војним територијалним органима. Притом треба имати у виду да се о снабдевању из месних извора стара војна територијална команда на чијој се територији дивизија налази.

Један од неопходних предуслова за успешан рад материјално-планског органа је и стално праћење борбене ситуације и ситуације по материјалном обезбеђењу и збрињавању, као и упознавање претпостављених са тим променама. Ово стога што ће материјално-плански орган моћи да правовремено предлаже и предузима потребне мере за саобраћавање организације материјалног обезбеђења и збрињавања променама у борбеној ситуацији само ако је непрекидно у току догађаја. Податке о борбеној ситуацији материјално-плански орган добија од оперативног, а у исто време га извештава (по потреби и друге органе команде) о свим променама ситуације по материјалном обезбеђењу и збрињавању које би могле имати утицаја на борбена дејства. И не само то. Тесна сарадња са оперативним и другим органима команде претставља, уопште, важан услов за успешан рад материјално-планског органа. Она се, поред узајамног обавештавања о ситуацији, предузетим мерама и издатим наређењима огледа и у: заједничком раду на планирању борбених дејстава и њиховог материјалног обезбеђења и збрињавања, усклађивању извиђања и рекогносцирањем које врше позадински органи са извиђањем и рекогносцирањем које врше остали органи команде, усклађивању распореда и прегруписавањем осталих органа команде и борбених јединица, планирању саобраћаја и транспорта, планирању дотура и евакуације материјалних средстава и евакуације рањених и болесних, одређивању приоритета дотура и евакуације за поједине јединице и врсте материјалних средстава, одређивању критичних материјалних средстава у одређеној борбеној ситуацији, прикупљању и коришћењу података о ситуацији по материјалном обезбеђењу и збрињавању на

земљишту и код непријатеља, планирању борбеног обезбеђења и веза за потребе позадинских органа и јединица, организовању снабдевања водом, организовању асанације бојишта, прикупљања и коришћења ратног плена, снабдевању и збрињавању ратних заробљеника, изради и достављању документације, организовању и вршењу контроле спровођења материјалног обезбеђења и збрињавања.

Кад се добије борбени задатак, једна од првих мера материјално-планског органа је да изврши поделу расположивог времена на радње које сам извршава и које извршавају позадинске јединице дивизије, да ту поделу свима саопшти и да се стара да се предвиђене радње извршавају у одређеним роковима.

Одмах по упознавању са задатком и подели времена, материјално-плански орган припрема и преноси на позадинске органе потчињених команди и позадинске јединице дивизије припремна наређења за предузимање мера у циљу убрзавања рада на организовању материјалног обезбеђења и збрињавања за извршење добијеног задатка. У исто време он даје податке и оперативном органу команде за припремна наређења. По достављању припремних наређења потчињеним органима и јединицама, стара се о њиховом тачном и правовременом извршењу.

Уколико има довољно времена, материјално-плански орган организује и врши извиђање додељене зоне да би прикупио и проверио потребне податке за организовање материјалног обезбеђења и збрињавања (у погледу распореда позадинских јединица, путева дотура и евакуације, могућности снабдевања из месних извора, санитарске и ветеринарске ситуације).

Подаци које материјално-плански орган припрема за процену ситуације, начелно, садрже: податке о могућном утицају непријатеља на припрему и спровођење материјалног обезбеђења и збрињавања (дејство против позадинских јединица, путева дотура и евакуације и др.) и мере да се он елиминише или ограничи; податке о попуњености јединица и мере да се материјалне резерве правовремено попуне; податке о оптерећености јединица рањеним и болесним људством, општењим и непотребним материјалним средствима и ратним пленом и мере за њихово растерећење; податке о расположивим транспортним капацитетима и комуникацијама које долазе у обзир за евакуацију; податке о могућности и начину коришћења месних материјалних средстава и војних територијалних и цивилних установа за материјално обезбеђење и збрињавање; податке о могућностима снабдевања из ратног плена; податке о хигијенско-епидемиолошком и епизоотском стању код непријатеља, својих јединица и у зони дејства (код месног становништва и стоке) и мере које треба предузети; податке о најпогоднијим рејонима за распоред позадинских јединица дивизије; прорачун времена за припрему и организовање материјалног обезбеђења и збрињавања. Све те податке начелник материјално-планског органа даје усмено, користећи притом постојећу евиденцију, податке прикупљене извиђањем (ако је оно вршено), радну карту и извршене прорачуне.

Без обзира на то да ли се команданту дивизије подноси или не предлог за организовање материјалног обезбеђења и збрињавања потребно је да материјално-плански орган припреми предлог за елементе одлуке команданта и за допунска наређења и упутства за рад позадине. Припрема тих елемената врши се у тесној сарадњи са оперативним органом команде, који припрема елементе за доношење одлуке и издавање борбене заповести, како би једни и други били усаглашени. Припрема елемената за доношење одлуке по материјалном обезбеђењу и збрињавању обухвата: распоред позадинских јединица дивизије, основну организацију снабдевања, ремонта и збрињавања органских и придатих јединица, путеве дотура и евакуације, начин и обим коришћења месних материјалних средстава и објеката за материјално обезбеђење и збрињавање, потребне важније хигијенско-профилактичке и противепизоотске мере, мере за борбено обезбеђење позадинских јединица и путева дотура и евакуације и за организовање веза за потребе позадинских органа и јединица.

Ако се после доношења одлуке врши командантско рекогносцирање, онда паралелно с њим врше рекогносцирање и органи позадине ради проверавања и утврђивања на земљишту одредаба одлуке које се односе на материјално обезбеђење и збрињавање, прецизирање на земљишту задатака позадинским јединицама и детаљнијег упознавања зоне дејства. Ово рекогносцирање организује, а најчешће и њим руководи, начелник материјално-планског органа. По завршеном рекогносцирању начелник материјално-планског органа извештава представљене о резултатима, сређује и проверава прикупљене податке и користи их при изради одредаба за материјално обезбеђење и збрињавање у борбеној заповести и наређења за материјално обезбеђење и збрињавање, као и при његовом планирању.

По саопштавању одлуке, односно по завршеном рекогносцирању зоне дејства, материјално-плански орган приступа разради одредаба о материјалном обезбеђењу и збрињавању за борбену заповест и разради посебног наређења за материјално обезбеђење и збрињавање које је допуна борбене заповести. Ово наређење представља основу за рад потчињених позадинских органа и јединица. Разрада наређења за материјално обезбеђење и збрињавање врши се у складу са борбеном заповешћу, у тесној сарадњи са оперативним органом команде. Материјално-плански орган стара се о достављању наређења за материјално обезбеђење и збрињавање потчињеним органима и јединицама на најпогоднији начин, контролише његово тачно и правовремено спровођење и по потреби интервенише како би отклонио неправилности у раду.

По изради и достављању наређења, материјално-плански орган приступа једном од својих основних задатака — планирању материјалног обезбеђења и збрињавања. Оно обухвата планирање утрошка материјалних средстава за извршење добијеног задатка и њихове попуне, планирање ремонта (оправки) оштећених материјалних средстава и планирање збрињавања рањеног и болесног људства и стоке. Планирање се врши на основу расположиве евиденције о стању ма-

теријалних средстава, карактера добијеног задатка, бројног стања јединица, прописаних норматива утрошка, норми стечених искуством, норми утрошка одређених задатком и у складу са расположивим временом. Основе планирања постављају се још у току доношења одлуке, а после се разрађују. При разради материјално-плански орган треба да прорачуна утрошак материјалних средстава у току извршења добијеног задатка у целини и по фазама дејства, предвиди начин попуне и потребна транспортна средства за извршење дотура; затим, на основу норми стечених искуством прорачунава оправке оштећених материјалних средстава и предвиђа све што је потребно за њихову брзу оправку, а на основу прорачуна вероватних санитарских и ветеринарских губитака предвиђа мере санитарског и ветеринарског збрињавања.

При планирању снабдевања, материјално-плански орган разматра и питање снабдевања водом, ради чега су му потребни подаци о стању воде и водних објеката у зони дејства дивизије. Планирањем се предвиђа подела постојећих налазишта воде и водних објеката на потчињене јединице, уређење нових водних објеката, организовање водних станица и дотур воде оним јединицама које у својим зонама дејства, односно рејонима распореда, немају довољно.

На основу извршеног планирања утрошка и попуне материјалних средстава, материјално-плански орган планира и организује дотур тих средстава потчињеним јединицама и контролише његово извршење. У том раду он сарађује са оперативним органом команде у погледу снабдевања критичним материјалним средствима и приоритета дотура појединим јединицама с обзиром на важност задатака које извршавају, као и у погледу приоритета дотура појединих врста материјалних средстава (муниције, погонског горива, инжињерског и др. материјала) с обзиром на потребу за њима у појединим борбеним ситуацијама.

Материјално-плански орган планира и саобраћај у зони дејства дивизије израдом саобраћајног плана којим се регулише коришћење свих комуникација (на првом месту путева). И ово планирање се врши у тесној сарадњи са оперативним органом команде. Сарадња материјално-планског и оперативног органа при планирању маршевања огледа се у томе што први даје другом податке о стању и могућностима коришћења путева потребне за израду плана и заповести за марш. При планирању превозења она се огледа у томе што материјално-плански орган, на основу елемената добијених од оперативног, разрађује план превозења, а податке потребне за израду наређења за превозење доставља оперативном органу.

Упоредо са радом на планирању у оквиру позадине команде, материјално-плански орган сарађује са оперативним органом и у његовом планирању (планирање боја, извиђања, борбеног обезбеђења, веза и др.), при чему разрађује одредбе које се односе на улогу и рад позадинских органа и јединица.

Материјално-плански орган контролише борбено обезбеђење позадинских јединица и функционисање веза позадинских органа и је-

јединица. Његова сарадња у планирању борбеног обезбеђења са оперативним органом команде огледа се у разradi одредаба у плановима борбеног обезбеђења које се односе на позадинске јединице. О предвиђеним мерама општег обезбеђења материјално-плански орган обавештава потчињене позадинске јединице, уноси потребне податке у наређење за материјално обезбеђење и збрињавање и помоћу извода из планова борбеног обезбеђења (које добија од оперативног органа) контролише извршење предвиђених мера. Он такође непрекидно контролише организовање и функционисање веза позадинских органа и јединица.

Што се тиче асанације бојишта и прикупљања и коришћења ратног плана материјално-плански орган разрађује наређења, предвиђа потребне снаге и средства за тај посао и одређује комисије које присуствују асанацији и врше потребно евидентирање о сахрани погинулих — умрлих. За прикупљање и коришћење ратног плена организује одељења за прикупљање, одређује места сабиралишта, комисије за преглед и сортирање заплених средстава, начин коришћења и поступак са појединим врстама ратног плена.

Материјално-плански орган организује и врши контролу рада потчињених позадинских органа и јединица на извршавању послова из оквира материјалног обезбеђења и збрињавања. Осим тога он у сагласности са оперативним органом команде обезбеђује сарадњу и помоћ осталих органа команде у контроли послова из области материјалног обезбеђења и збрињавања. Да би контрола била ефикасна, треба да се врши по плану у коме су предвиђени потчињени органи и јединице код којих ће се вршити контрола, о којим питањима, ко ће је вршити и када.

Као што се види, у надлежност материјално-планског органа команде дивизије (а тако исто и других здружених јединица) спада низ обимних и разнородних оперативно-планских и материјално-планских послова од чијег успешног обављања у великој мери зависи успех извршења борбених задатака дивизије. Успешно извршавање наведених послова — задатака, поред осталог, условљено је и одговарајућим стручним квалитетима, односно спремом официра који раде у материјално-планским органима дивизија и других здружених јединица. Из изнетог садржаја њиховог рада се види да се од њих захтева солидна оперативно-тактичка спрема уопште и посебно из области позадинских служби. То значи да морају добро познавати целокупан рад позадине на планирању и организовању материјалног обезбеђења и збрињавања борбених дејстава, као и рад појединих служби и грана служби у оквиру позадине као целине.

Major Pol/ J. Miler:

POKRETLJIVOST PEŠADIJE¹⁾

Pokretljivosti jedinica poklanjana je velika pažnja i u dosadašnjim ratovima, a pojavom nuklearnog naoružanja ona je dobila naročit značaj. Zbog značaja koji pokretljivost jedinica ima u izvođenju borbenih dejstava, pisac u članku posebno ukazuje na važnost sopstvene pokretljivosti pešadiskih jedinica. U uslovima nuklearnog ratovanja od pešadije će se zahtevati da vrši česte i brze pokrete, da se brzo koncentriše i dekoncentriše, da pravovremeno eksploatiše učinak atomskog udara, da izbegava nuklearni napad, da bude sposobna za brzo pregrupisanje, a pored svega toga da normalno učestvuje u izvođenju borbenih dejstava pri neprestanim i brzim izmenama situacije. Sve će ovo zahtevati veliku taktičku pokretljivost i sposobnost manevrovanja jedinica na bojištu.

U dosadašnjem razvoju oružanih snaga učinjeni su znatni naponi u cilju povećanja taktičke pokretljivosti jedinica. No, pretežan deo tih napora usmeren je usavršavanju transportnih — zemaljskih i vazдушnih-sredstava kao što su oklopni transporteri, kamioni i helikopteri. Pisac smatra da će ovo povećano pridavanje značaja usavršavanju raznih transportnih sredstava baciti u zasenak pravo značajnije pojma pokretljivosti, a pogotovo kad se uzmu u obzir prirodna tendencija povezivanja pokretljivosti s vrstom transporta i shvatanje da je jedinica koja nema dovoljno transportnih sredstava nepokretljiva. Međutim, svaka vrsta pokreta, nastavlja pisac, ima u određenim uslovima svoju pravu vrednost i pešadiske jedinice moraju biti osposobljene da primenjuju onu vrstu pokreta koja najbolje odgovara datim uslovima. Pred pešadiju

se postavlja kao neprekidan zadatak da do najvišeg stepena razvija svoje sposobnosti kretanja. Uspeh neke jedinice u raznim situacijama u toku rata može zavistiti od toga da li je ona u stanju da razvije veću pokretljivost od protivnika. Podvlačeći značaj pokreta, pisac naglašava da ne želi da umanjí značaj transportnih sredstava, koji je opšte poznat, ali da se pešadija ne sme osloniti isključivo na njih.

Zatim pisac postavlja pitanje da li je pešačenje neophodno u sadašnjim uslovima. Nekima može izgledati da je taj zahtev zastareo i nepotreban zbog toga što se nalazimo u veku velikog tehničkog razvoja, u kome je baš na polju transporta napravljen veliki napredak. Međutim, kao što će se videti iz daljeg izlaganja, pisac na ovo pitanje pozitivno odgovara. Kao primer on uzima američku pešadisku diviziju koja u svom sastavu ima veliki broj transportnih sredstava, ali ih još uvek nema dovoljno da odjednom pokrene sve svoje pešadiske jedinice. Usled teškoća koje će se pojaviti oko urednog zbrinjavanja i snabdevanja jedinica, za koje će biti angažovan veliki broj vozila, još će se više smanjiti njihov broj za prevoz trupa. Iстина, smatra pisac, diviziji se može dodeliti veći broj kamiona, oklopnih transportera i helikoptera za izvođenje izvesnih operacija, ali to ne može postati stalna praksa, jer se zasada ne raspolaze dovoljnim brojem transportnih sredstava. Možda će u daljoj budućnosti pešadija biti potpuno mehanizovana, ali zasada i u bliskoj budućnosti se to ne može očekivati, ako ne iz drugih razloga, a ono zbog nedostatka transportnih sredstava. Taj nedostatak nije jedini razlog zbog koga se jedinice moraju kretati peške. Pa i kad bi pešadija bila potpuno motorizovana ili prevožena helikopterima, ona u borbi mora sići sa njih da bi mogla razviti svoju punu borbenu moć.

¹⁾ Foot Mobility of Infantry by Major Paul J. Mueller, Jr., *Military Review*, SAD, novembar 1959.

U prilog svojoj postavci pisac dalje navodi da vreme, zemljište i neprijatelj mogu u velikoj meri uticati na upotrebu transportnih sredstava. Tako, naprimer, planinsko zemljište, guste šume, kao i ostalo teško prohodno zemljište mogu znatno ograničiti ili potpuno onemogućiti njihovu upotrebu. Isti taj rezultat neprijatelj može postići postavljanjem minskih polja, izradom prepreka ili svojom vatom. Ako neprijatelj raspolaze nadmoćnošću u vazduhu, on može sprečiti prevoženje na većim otstojanjima, pogotovu danju, a isto tako onemogućiti prebacivanje trupa helikopterima. Radi svega ovoga pisac smatra da je kretanje peške neophodno, pa makar jedinica i raspolagala transportnim sredstvima.

Najzad, i priroda borbenih dejstava može se suprotstaviti upotrebi transportnih sredstava. Pokret jedinica na kraćim relacijama može biti efikasniji ako se izvodi peške. Prilikom dejstava gde je potrebno ostvariti veliku tajnost, pokret transportnim sredstvima ne bi bio praktičan. To bi, naprimer, bili slučajevi infiltracije između neprijateljskih položaja, izvlačenja iz dodira s neprijateljem, pregrpisavanja snaga u blizini neprijatelja, kao i u ostalim sličnim dejstvima gde korišćenje transportnih sredstava ne bi bilo najpogodnije. U svim ovim operacijama potrebna tajnost i željeni uspeh mogu se ostvariti samo pokretima peške. Prema tome, zaključuje pisac, bez obzira na to da li jedinica ima ili nema transportnih sredstava, nameće se kao konstantna potreba da se pokreti u borbenoj zoni obavljaju, peške, odnosno da pešadijske jedinice budu osposobljene za takvo kretanje.

Potom pisac postavlja pitanje uloge pokretljivosti, tj. da li ona može imati odlučujuću ulogu u borbi, da li jedna jedinica može postići veći stepen pokretljivosti peške nego protivnička, a ako može, da li to može igrati odlučujuću ulogu. Da bi na ovo odgovorio pisac se poziva na istoriju koja je puna primera u kojima je postignut uspeh baš zbog toga što je jedinica postigla veći stepen pokretljivosti. Prvi primer pisac je uzeo iz borbi koje su vođene za vreme američkog Građanskog rata između snaga Konfederacije i Unije. Snage Konfederacije pod komandom generala Džeksona, čije brojno stanje nije prelazilo 17.000 ljudi, postigle su značajne uspehe nad snagama Unije, iako su ove bile nekoliko puta veće (dostizale su nekih 70.000 ljudi). U takozvanoj Džeksonovoj kampanji (1861—

2), koja je trajala preko 7 meseci, Džekson je u potpunosti izvršio svoj zadatak. Njegove su snage pretrpele dvaput manje gubitaka nego protivničke. Pisac smatra da je Džekson postigao takve uspehe zbog toga što je pridavao naročito značaj pokretljivosti i što su njegove snage bile dobro izvežbane za kretanje. Njegova je deviza u toj kampanji bila: »Više volim da izgubim jednog čoveka na maršu nego pet u borbi.« U jednoj drugoj kampanji kad je Džeksonu pretila opasnost da bude opkoljen, on je, sa oko 2.300 zarobljenika i komorom dugom oko 13 km, izvršio marš dug preko 70 km pre protivnika koji je imao da pređe znatno kraće otstojanje. U ovoj kampanji, kako kaže pisac, opet su »noge Džeksonovih vojnika« bile odlučujuće i odnele su pobjedu, dok su se njegovi protivnici kretali sporo i neorganizovano.

Kao drugi primer pisac je uzeo nemačku invaziju na Balkan 1941 godine, kada su transportna sredstva bila dobro razvijena, ali je kretanje peške u mnogim situacijama ipak bilo odlučujuće. On ističe da je usled zemljišnih uslova pokretljivost planinskih jedinica bila jednaka ili veća od pokretljivosti mehanizovane pancer divizije, a da su pešadijske jedinice često upotrebljavane za otvaranje prolaza mehanizovanim. Tako je, naprimer, 6-ta nemačka planinska divizija lako probila dobro utvrđenu Metaksasovu liniju, i to na planinskom delu fronta za koji se smatralo da je neprolazan. Pokret peške dokazao je svoj pun značaj i u toku izvođenja operacija po močvarama i šumama istočne Evrope i Rusije.

Pisac još jednom podvlači da se u uslovima nuklearnog ratovanja veliki značaj mora pridavati pokretljivosti—i to pokretu peške—koji će u tim uslovima biti možda i jedino moguće rešenje. Zbog toga pokretljivost pešadijskih jedinica mora biti razvijena do najvišeg stepena. Dovodeći to u vezu sa stanjem u američkoj armiji, pisac ističe da postoji realna opasnost da američki vojnici, naviknuti na korišćenje velikog broja transportnih sredstava u privatnom životu i armiji, gledaju na vozilo kao jedino sredstvo pokretljivosti. On vidi rešenje ovog pitanja u razvijanju shvatanja o potrebi marševanja, odnosno u želji da se neprijatelj u tome nadmaši. Vrlo je važno da komandanti pešadijskih jedinica, a i samo ljudstvo, shvate njegovu važnost — komandanti kao sredstvo koje će im po-

moći u izvršavanju njihovih zadataka, a ljudstvo da će njegov opstanak često zavistiti od sposobnosti izvršenja pokreta.

Dalje pisac ukazuje na potrebu sticanja fizičke kondicije, koja u sklopu čitavog ovog pitanja ima vrlo važnu ulogu, pa prema tome zahteva i mnogo više pažnje nego što joj se daje. I ovdje on polazi od američkog građanina koji živi u zemlji jako razvijenog sistema transporta i koji nije sklon pešačenju. S obzirom da je mehanizacija zamenila znatan deo fizičkog rada koji bi inače razvijao snagu i izdržljivost, pisac je mišljenja da američki vojnik pri stupanju u armiju nema onu fizičku kondiciju koja se od njega traži. Ovu svoju tvrdnju on potkrepljuje iskustvom iz Korejskog rata gde je došla do izražaja »slabost nogu« američkog pešaka u poređenju sa znatno izdržljivijim domorocima. Dalje pisac navodi da su se sovjetski vojnici u toku Drugog svetskog rata isticali fizičkom kondicijom, dok su Nemci uvideli da ljudstvo njihovih oklopnih pešadiskih jedinica nema kondiciju za duže pešačenje. U pokretu kroz močvarne ili ostale rejone gde se nisu mogla koristiti vozila, ove su jedinice imale velikii broj izbačenih iz stroja zbog nedostataka kondicije. Pisac ukazuje da su ova iskustva vrlo značajna i da iz njih treba izvući potrebnu korist. Jedinice treba uvežbavati da postignu visok stepen pokretljivosti stim da po završetku pokreta budu sposobne i da efikasno učestvuju u izvođenju borbenih dejstava.

Opterećenje vojnika utiče u velikoj meri na pokretljivost trupe tako da je ona bila često smanjena zbog toga što je vojnik bio opterećen nepotrebnim stvari-

ma. Mnoge su komande u toku Drugog svetskog rata, pa docije i u Korejskom, zahtevale da trupe nose više artikala nego što je bilo neophodno. U poslednje vreme učinjen je veliki napredak u razviku lake opreme, ali treba voditi računa da se i pored toga vojnik ne opteretiti sa više tereta nego što je potrebno.

U zaključku članka pisac podvlači da je brz i efikasan pokret pešadiskih jedinica u borbenoj zoni mnogo važniji u uslovima nuklearnog rata nego što je to bio u prošlosti. Jedinice moraju koristiti najefikasnije metode pokreta, sa stalnom težnjom da postignu najviši stepen pokretljivosti. Svakako, podvlači pisac, da je jedan od tih metoda kretanje peške. Bez obzira na to što se raspolaže različitim prevoznim sredstvima, pokret peške je neophodan i u određenim uslovima može biti odlučujući.

Sposobnost za kretanje peške ne nasleđuje se, već ga jedinica stiče sistematskim vežbanjem i komandant je taj koji, shvatajući značaj pokreta, priprema svoju jedinicu i fizički i psihički da bi postigla što veću pokretljivost. On mora stvoriti brzopokretnu jedinicu, gipku, pogodnu za komandovanje i koja zadovoljava zahteve tajnosti i sigurnosti. Isto tako on treba da iskoristi sposobnost jedinice za pokret bez nepotrebnog smanjivanja njene sposobnosti za borbu i da stalno vodi računa o štetnom uticaju nepotrebnog opterećenja vojnika. Brz pokret treba da prati i odgovarajuća logistička podrška, jer se bez nje ne može postići uspeh.

S. M.

O REORGANIZACIJI NARODNE ODBRANE U FRANCUSKOJ¹⁾

Francuske Službene novine od 10 januara prošle godine objavile su naređenje koje se odnosi na opštu organizaciju narodne odbrane, a koje je doneseno na osnovu novog ustava. Objavljivanje ove reforme izazvalo je zatim, u toku sledećih nedelja i meseci, niz komentara u

francuskoj štampi koji su se, uglavnom, svodili na to da odgovore na sledeća pitanja: koji su razlozi i ciljevi ovog novog naređenja i na kojim se opštim principima ono zasniva?

Pisci navedenih članaka pokušali su da kroz kraću analizu odgovore na to, razmatrajući redom:

— dosadašnje zakone u odnosu na savremene zahteve odbrane;

— opšte principe organizacije odbrane sadržane u novom naređenju;

— državni (administrativni) sektor, vojni sektor i službu odbrane.

¹⁾ La nouvelle organisation générale de la Défense, par J. Dours et J. Duboc; Le service national, par Contrôleur général Genevey, *Revue de défense nationale*, Francuska, februar, mart, 1959 i *Le Figaro*, Paris, od 31 decembra 1958 i 31 januara 1959 godine.

Odredbe ranijih zakona u Francuskoj — a naročito zakona od 11 jula 1938 o opštoj organizaciji odbrane zemlje u ratno doba, zasnivale su se, po oceni ovih pisaca, uglavnom na:

— potpunom zakonskom odvajanju mirmiodopskog od ratnog stanja;

— određivanju takvog oblika eventualnog sukoba u kome bi se vojne operacije izvodile poglavito »u operativnoj zoni«;

— ideji dugotrajnog rata koji bi omogućio postepeno uvođenje u rat celokupnog nacionalnog potencijala Francuske.

Očigledno je, zaključuju pisci, da ovakva gledanja više ne odgovaraju i da se ne mogu primeniti u savremenim uslovima otvorenog sukoba, kao ni u slučaju stavljanja zemlje u stalno odbranbeno stanje protiv raznovrsnih oblika agresija.

U vezi sa novim zahtevima odbrane, posle Drugog svetskog rata iznošen je pred Parlament čitav niz planova i zakonskih projekata, koji su poticali ili od vlade ili su dolazili na inicijativu samog Parlamenta, a odnosili su se na probleme odbrane zemlje. Po tom pitanju donošene su mnoge izmene — pisci navode petnaest manjih reformi u posleratnom periodu — zbog čega je armija imala samo nezgoda.

Usvajanje novog ustava u Francuskoj istaklo je potrebu, po mišljenju pisaca — komentatora, za novim zakonom koji bi, s jedne strane, odgovarao novoj strukturi države, a sa druge, odražavao opšte principe na kojima danas treba da se zasniva efikasna i realistička koncepcija odbrane. Bilo je potrebno samo da se organizacija vlasti i odgovornosti pri odbrani zemlje, prilagođena savremenom tehničkom razvoju u svetu, sprovede putem jednog zakona — naređenja, koji je januara prošle godine najzad i objavljen. Po mišljenju pisaca, tri su osnovne postavke sa kojih ovo naređenje polazi:

— s obzirom na stalnost pretnje od eventualnog rata, i organizacija odbrane mora biti stalna i odgovarati kako za slučaj otvorenog tako i svakog drugog oblika sukoba;

— kako eventualni agresor može upotrebiti i nuklearno oružje, bez ikakve prethodne objave, to bi i odbrana koja bi se zasnivala uglavnom na postepenom uvođenju nacionalnog potencijala u rat bila iluzorna;

— s obzirom da agresija može uzeti raznovrsne oblike, to između civilnih i vojnih vlasti mora postojati zajednički i istovetan način gledanja na probleme od-

brane; »civilni« moraju staviti zahteve odbrane u red svojih svakodnevnih briga.

Skoro sve odredbe ovog novog naređenja okreću se, po mišljenju pisaca, oko ove tri osnovne postavke.

U odnosu na ranije zakone, novo naređenje sadrži sledeće novine:

Otsada pojam odbrane obuhvata širu definiciju s obzirom na njen cilj »da u svako doba, u svim okolnostima i protiv svih oblika agresije, obezbedi sigurnost i integritet teritorije, kao i život stanovništva«.

Osim stalnih odbranbenih mera, pred izvršnu vlast u zemlji se sada postavlja, u slučaju potrebe, i mogućnosti brzih akcija. Tako se, pored opšte mobilizacije, pojavljuje nov pojam »stanje pripravnosti«. On obuhvata naročite mere koje treba vladi da obezbede slobodu akcije, smanje povredljivost stanovništva i glavne infrastrukture (civilne i vojne) i garantuje izvođenje mobilizacije.

U toku stanja pripravnosti i opšte mobilizacije vlada ima pravo da — koristeći pravo rekvizicije — raspolaže pojedincima, materijalnim dobrima i službama, kao i da — raspodelom glavnih sredstava, — utiče na ekonomsku aktivnost zemlje. Po čl. 36 novog ustava, vlada ima pravo da u slučaju potrebe preduzme potrebnu inicijativu stim da za to tek kasnije (*à posteriori*) zatraži saglasnost Parlamenta. »Opsadno stanje se proglašava na osnovu ukaza Ministarskog saveta. Produženje njegovog trajanja preko dvanaest dana može doneti samo Parlament«.

Pravo dato vladi po pitanju angažovanja pojedinaca i korišćenja sredstava u slučaju stanja pripravnosti i opšte mobilizacije može se primeniti, pod istim uslovima, i u slučajevima naročite opasnosti (ugroženosti), besumnje manjeg značaja, ali koja bi ipak zahtevala brzu intervenciju vlade. Ta bi akcija, prema mišljenju pisaca ovih komentara, mogla biti ograničena i korišćena samo prema pojedinim, ugroženim sektorima državne aktivnosti (naprimer, strategijske sirovine, nafta, glavna saobraćajna sredstva, prekookeanski saobraćaj itd.).

Odeljak II ovog naređenja govori o pravima i odgovornostima po pitanju odbrane kako pretsednika vlade tako i ostalih ministara, kao i o prenošenju tih prava, odnosno odgovornosti. Kako je na osnovu čl. 21 francuskog ustava, pretsednik vlade odgovoran za narodnu odbranu, to on donosi opšte direktive u pogledu odbrane, vrši izbor visokog rukovodstva vojnih operacija i koordinira dejstvo svih

ministara po pitanju odbrane. U vezi sa ovim pretsednik vlade, radi proučavanja opštih problema, raspolaže jednim savetodavnim organom »Visokim savetom odbrane«. Za donošenje krupnijih odluka državnog značaja njemu pomaže tzv. »Komitet odbrane«, čiji bi samo jedan deo tzv. »Uži komitet odbrane« bio upoznat sa odlukama čisto vojnog i operativnog karaktera. Pod neposrednim rukovođenjem pretsednika vlade predviđene su još dve značajne aktivnosti: naučno i tehničko istraživanje, kao i koordinacija dokumentacije i obaveštavanja.

Na čisto vojničkom planu novo naređenje zadržava jedinstvo tri vida oružanih snaga pod komandom jednog ministra, odgovornog za sprovođenje vojne politike, tj. organizaciju, rukovođenje, pripremanje i mobilizaciju oružanih snaga, kao i vojnu infrastrukturu.

Na planu civilne odbrane istaknut je značaj civilne zaštite; u tesnoj povezanosti sa uobičajenim pojmovima održavanja javnog reda, civilna zaštita po ovoj za misli nameće potrebu za zajedničkim radom ministra unutrašnjih poslova i ministra vojske, čiji se različiti oblici saradnje ovim naređenjem i predviđaju.

Poseban akcent stavljen je na zadatak poveren ministru zaduženom za ekonomske poslove — koordinacija po pitanjima proizvodnje, sakupljanja i korišćenja glavnih izvora prirodnih bogatstava, kao i u oblasti industriskog uređenja državne teritorije.

U oblasti teritorijalne organizacije u slučaju rata naređenje predviđa u suštini dva ešelona:

— »oblast«, civilnu i vojnu, određenu s obzirom na zahteve ekonomske proizvodnje, rukovođenja i zaštite izvora snabdevanja;

— »zonu«, vojnu i operativnu, u kojoj se predviđa i prisustvo jednog visokog civilnog funkcionera, ustvari pretsednika vlade u slučaju prekida veze sa centralnom vlašću.

Vojno-operativna organizacija daje niz definicija kojima se, uglavnom, predviđaju i određuju zadaci, nadležnost i vlast glavnih i viših komandanata.

Pomenutim naređenjem se zavodi tzv. »Nacionalna služba«, koja obuhvata tradicionalnu vojnu obavezu — radi zadovoljenja potreba armije, i službu odbrane — namenjenu da odgovori potrebama civilne odbrane.

Vojna obaveza. — Ukupno trajanje »aktivne vojne obaveze« utvrđeno je novim naređenjem na 24 meseca, što ne znači da je zakonski rok služenja sada povećan sa 18 na 24 meseca. Ustvari, ovih 24 meseca obuhvatiće ono što se danas obično naziva aktivnim služenjem u pravom smislu te reči, i prirode vežbanja u rezervi. Po novom sistemu ukupna dužina trajanja vojne obaveze (od 24 meseca) biće ubuduće obično raspodeljena na više perioda — pozivanja s obzirom na potrebe službe; prvi period, najduži, odgovarao bi aktivnoj službi i on bi, u izvesnom slučaju, mogao da bude i ispod 18 meseci, stim što bi ostatak bio doslužen u toku sledećih pozivanja, tako da bi ukupna dužina trajanja od 24 meseca ostala ista za sve.

Vojna obaveza po ovom naređenju preinačuje i uopštava dosadašnji pojam ove obaveze. Ona se preinačuje utoliko što je postala različita. Iako jednake dužine trajanja za sve, vojna obaveza će se prilagodavati karakteru oružanih snaga i pojedinih specijalnih jedinica i službi. Tako jedinice za zaštitu i jedinice za intervenciju, tj. kod kojih se uvek traži određena pripravnost i koje zahtevaju kvalitet i izvesnu koheziju, zadržaće strukturu dosadašnjih aktivnih jedinica. Ljudstvo ovih jedinica služiće *odjednom* kao i dosada. Naprotiv, ljudstvo dopunskih jedinica koje se obrazuju oko postojećih jezgra, služiće periodično po mestima stacioniranja tih jedinica.

Vojna obaveza se uopštava na taj način što će buduća mobilizacija zemlje obuhvatiti manje vojnika a više civila, ali civila koji će učestvovati u odbrani unutar obučeni i disciplinovanih jedinica. Novom »Nacionalnom službom« u Francuskoj, ministar unutrašnjih poslova se zadužuje za organizovanje jedinica civilne zaštite, ministar narodnog zdravlja za sanitetsku organizaciju zemlje u slučaju rata, a ministar javnih radova i saobraćaja za mobilizaciju jedinica za održavanje komunikacija, za transport, kao i za radove opšteg značaja.

Po ovom naređenju vlada je zadržala pravo i mogućnost da u izvesnim prilikama pozove ili zadrži pod oružjem i duže od ovog roka sve ljudstvo podvrgnuto vojnoj obavezi ili jedan njegov deo.

Služba odbrane. — S obzirom da se prvi deo »Nacionalne službe« — vojna obaveza — sada završava najkasnije u 37 godini (umesto 47 kako je bilo ranije),

to će građani potom — pa sve do svoje 60 godine — biti prebačeni u službu odbrane, drugi deo »Nacionalne službe«, koja će zameniti mnoge kategorije predviđene ranijim zakonima, kao: jedinice specijalne namene, specijalne korpusne, osoblje pasivne zaštite itd.

Sama služba odbrane je namenjena da zadovolji sve potrebe odbrane zemlje koje nisu strogo vojničke prirode. Ona treba

da omogućí održavanje izvesnog osoblja u njegovoj stručnosti, stavljanje pod oružje izvesnih formacija neophodnih, naprimer, civilnoj zaštiti (jedinice za raščišćavanje, dekontaminaciju, snabdevanje), infrastrukturi (jedinice za opravku komunikacija), ili službi spasavanja (sanitarne ekipe).

V. H.

STRATEGISKI ZNAČAJ ŠVAJCARSKJE U DANAŠNJE DOBA

3

U poznatom švajcarskom vojnom časopisu, kao i časopisu NATO-a objavljeno je nekoliko članaka na gornju temu.¹⁾ U njima autori iznose svoja mišljenja po pitanju odbrane Švajcarske od eventualne agresije.

Danas se malo govori o vojnom značaju Švajcarske za odbranu Zapada verovatno zbog njene neutralnosti. Ali možda bi se moglo predvideti da bi ta neutralnost bila i napuštena u eventualnom budućem ratu. Švajcarska ne može da očekuje da bi eventualni agresor ostavio nepovređenu njenu neutralnost, jer teritorija Švajcarske predstavlja »prirodan strategijski bastion«, vrlo značajan za linije odbrane zapadnih zemalja. Zvanični stav Švajcarske jeste da bi samo agresija jednog od postojećih blokova na njenu teritoriju izazvala njeno momentano i automatsko pristupanje onom drugom. I pored toga što autori članka pretpostavljaju razne moguće slučajeve neutralnosti u eventualnom ratu, njihov je zaključak da bi Švajcarska u budućem ratu ipak bila angažovana verovatno na strani zapadnog bloka, iako ona danas zvanično nije član NATO-a.

Autori dosta opširno razmatraju i navode niz primera iz dalje i nedavne istorije iz kojih se vidi u kom je stepenu neutralnost Švajcarske povoljno ili nepovoljno uticala na razvoj pojedinih operacija. Polazeći od stava da nema apsolutne strategijske važnosti jedne teritorije, već da ona zavisi od određenih uslova, kao i da tajna strategije leži u veštini očuvanja sopstvenih komunikacija (stav Zominija), autori objašnjavaju strategijski značaj teritorije Švajcarske, koju oni nazivaju »dvostrukim krilnim strategiskim

položajem«. Taj bi položaj delio snage eventualnog napadača i kanalisao ih na dva odvojena pravca, čime bi ga primoravao da grupiše svoje snage što bi predstavljalo vrlo povoljan cilj za atomski napad branioca i izvođenje protivofanzivnih dejstava. Uticaj »švajcarskog bastiona« osećao bi se, prema njihovom mišljenju, na severu do linije Ulm-Stuttgart-Karlsruhe, a na jugu u čitavoj dolini reke Po. Bez osvajanja ili neutralnosti (što je po mišljenju autora malo verovatno) Švajcarske, ofanziva dolinom gornjeg Dunava ili preko Švarcvalda imala bi svoje levo krilo jako izloženo eventualnom protivudaru branioca sa pravca Šafhauzen-Ulm ili Šafhauzen-Stuttgart. Isti slučaj bio bi i pri eventualnom forsiranju Rajne uzvodno od Karlsruhe, kao i pri prodoru preko severozapadne Švajcarske u pravcu Grenobla. Isto bi tako veliki broj komunikacija u svim pravcima, a posebno onih koje povezuju južnu Nemačku i severnu i istočnu Francusku sa severnom i severozapadnom Italijom imao ogroman značaj za manevar braniočevih snaga. Taj bi se značaj još i povećao probijanjem tunela kod Velikog Svetog Bernarda, a eventualno i drugih. Iz ovoga i proizilazi zaključak autora da bi doprinos švajcarskih oružanih snaga, kao i prednosti »švajcarskog bastiona« i njenih komunikacija uspešno nadoknadio rđave strane znatno proširenog fronta braniočevih snaga.

Ovakav strategijski značaj imala je teritorija Švajcarske u istoriji u nizu ratova. Trka dvaju svetskih blokova u naoružanju usmerena je, po njihovom mišljenju, u tri pravca: povećanju destruktivne moći — uvođenjem atomskog i raketnog naoružanja, napretku vazduhoplovnih, kao i motorizovanih kopnenih snaga. Već dosada ostvarena postignuća u tom smislu, iako utiču na procene strategiskog zna-

¹⁾ *Revue militaire suisse*, januar, februar, mart, april 1959 i *Revue militaire générale*, Francuska, br. 3 za 1959 godinu.

čaja pojedinih teritorija, samo se u manjem obimu — smatraju autori — mogu odnositi i na strategijski značaj Švajcarske. U pogledu eventualnog dejstva mogućnog agresora mogli bi se, prema njihovom mišljenju, predvideti samo sledeći slučajevi: da se švajcarska teritorija iskristali za brz prodor u cilju napada na protivnika s boka ili iz pozadine, da se okupira deo švajcarske teritorije sa ciljem napada na odvojene delove snaga suprotne strane, kao i slučaj direktnog napada na celu teritoriju Švajcarske sa ciljem njene potpune okupacije.

U sva tri slučaja autori predviđaju da bi eventualni napad, zbog male i dosta plitke švajcarske teritorije, bio izveden u kombinaciji atomskih udara, vazdušnih desanata i direktnog napada motorizovanih kopnenih snaga na granicu Švajcarske sa osnovnim ciljem neprijatelja da ovlada njenim vitalnim centrima i osnovnim komunikacijama. Međutim, švajcarsko zemljište primoravalo bi eventualnog agresora da dejstvuje ograničenim (manjim) snagama i po izrazito kanalisanim pravcima.

Napredak moderne tehnike zahteva, po mišljenju autora, potpunu reviziju ranijih strategiskih i operativnih koncepcija uopšte. Jednu od osnovnih karakteristika predstavlja znatno ograničenje pokreta velikih kolona, kao i veliko grupisanje trupa. Ove karakteristike budućeg rata zahtevaju da se švajcarske odbrambene snage podele i rasporede po celoj teritoriji i da tako raspoređene dejstvuju prema neprijatelju, koristeći zemljište u operacijama kao svog osnovnog saveznika.

Odbrana ima uvek dve faze: statičku, koju karakteriše vatra koja treba da onemogući pokret napadaču i aktivnu, koju karakteriše pokret — protivnapad i gonjenje. U vezi s tim na celoj teritoriji Švajcarske trebalo bi organizovati, po mišljenju autora, linije i centre uporne odbrane koji bi poslužili kao osnova za obe faze odbrane. Ove linije i centri organizovali bi se na položajima geografski podesnim za odbranu.

Postojeći objekti stalne fortifikacije, i pored toga što ih je već i za vreme mira teško sakriti od očiju neprijateljske obaveštajne službe, imaju i dalje određen značaj u organizaciji odbrane, jer joj pružaju bolje mogućnosti, odnosno nepovoljno utiču na tempo napada i ostvarenje njegovih ciljeva.

Autori pridaju poseban značaj već ranije poznatim i planiranim merama razaranja industriskih objekata, mostova, tu-

nela, drumova i železničkih puteva, centara veze i uopšte svega onoga što nije neophodno za život stanovništva u Švajcarskoj. Predviđajući takva rušenja u slučaju eventualne agresije, autori navode da je i to bio jedan od razloga zbog čega u toku Drugog svetskog rata fašistički agresori nisu izvršili napad na Švajcarsku, — pošto su se, tvrde oni, bojali da će naići na potpuno razorenu zemlju koja im ne bi mogla ničemu koristiti.

Autori dalje smatraju da podzemna skloništa i prirodne pećine i stene imaju veliki značaj pri ovakvoj koncepciji odbrane. Poželjno bi bilo kad bi se ovakvi objekti nalazili u blizini centara i linija unapred pripremljenih za odbranu, a mogli bi biti i vrlo široko korišćeni kao skloništa za materijal ili ljudstvo.

S obzirom na teškoće u pogledu pokreta i grupisanja trupa, kao i na potrebu da se brani čitava teritorija Švajcarske, autori, posle zemljišta, smatraju pešadiju osnovnom snagom odbrane. Opremljena najboljim i najmodernijim protivoklopnim oružjem, dirigovanim projektilima i taktičkim atomskim oružjem, rastresito raspoređena po celoj teritoriji Švajcarske, ona bi bila u stanju da preživi početne atomske udare i da najefikasnije pruži otpor napadaču.

Mogućnosti Švajcarske za masovnu upotrebu oklopnih sredstava su, po mišljenju autora, vrlo male, pre svega zbog male teritorije, a i zbog skupoće ovog oružja. Malom taktičkom atomskom oružju u rukama pešadije autori pridaju daleko veći značaj i po njima izlazi da se Švajcarska već interesuje za kupovinu (od Francuske ili Švedske) ili sopstvenu proizvodnju takvog oružja.

Opšta karakteristika budućeg dejstva švajcarskih oružanih snaga u eventualnom ratu, po mišljenju autora, sastojala bi se u oštupanju od principa da celokupne snage budu skupno upotrebljene, i u primeni principa dejstva odvojenih manjih grupa, na odvojenim pravcima, linijama i centrima odbrane. Ovaj bi princip odgovarao i sadašnjem miliciskom sistemu oružanih snaga Švajcarske. Fizičku, psihičku i intelektualnu pripremu naroda trebalo bi, prema tome, podrediti ovom principu odbrane. Autori smatraju da je Švajcarska u stanju da angažuje pola miliona vojnika za svoju odbranu. Dosadašnji način obuke vojnika i oficira omogućuje, po njihovom mišljenju, da se oni pripremaju za budući rat na onoj teritoriji gde će se i boriti. To ima ogromnog značaja za detaljno upoznavanje zemlji-

šta, a istovremeno se za vreme izvođenja vežbi ljudstvo može koristiti i za fortifikacijsko uređenje tog zemljišta za borbu. Navedeni principi odbrane i izvođenje obuke na stvarnom zemljištu omogućuju da se niz mera i priprema za rat izvede u miru, što u uslovima savremenog rata ima primaran značaj.

Odbrana na odvojenim delovima teritorije omogućuje, po mišljenju autora, i organizaciju otpora u pozadini napadača na već okupiranoj teritoriji. S obzirom da će verovatno ciljevi napadača biti komunikacijski i industrijski centri, i s obzirom na planinski karakter celokupne teritorije Švajcarske, uslovi za vođenje partizanskog rata bili bi vrlo povoljni i ovakvom načinu odbrane autori pridaju poseban značaj. Oni se zalažu za to da taktika partizanskog ratovanja i aktivan rad na organizovanju ovakvog načina odbrane zemlje postanu predmet rada posebne ustanove u vidu »Državne komisije za odbranu okupirane zemlje«. U prikazu brošure »Odbrana Švajcarske« ističe se da autor ove brošure posebno poglavlje posvećuje razmatranjima mogućnosti partizanskog ratovanja u Švajcarskoj, u uslovima savremenog rata.

Odbranu sa linija i iz centara ranije pripremljenih i odbranu na okupiranoj teritoriji autori smatraju kao dva osnovna elementa odbranbenih planova Švaj-

carske. Treći osnovni element predstavljala bi civilna zaštita, čiju bi osnovu činila skloništa od dejstava sredstava za masovno uništavanje. Za njihovu izradu u vreme mira potrebno je angažovati čitavo stanovništvo, jer bez njegovog aktivnog učešća, uz angažovanje samo odgovornih po jedinaca i ograničenih sredstava, nije moguće, po mišljenju autora, ni približno ostvariti zahteve koji se pred ovu zemlju postavljaju. Široko angažovanje stanovništva u organizaciji civilne zaštite moguće je samo ako čitavom stanovništvu Švajcarske bude jasno da se i pored postojanja tako snažnih sredstava za masovno uništavanje, uspešan otpor eventualnom agresoru može organizovati i pružiti. Autori kritikuju nedovoljan rad odgovarajućih ustanova na propagandi i objašnjavanju ovih pitanja i zalažu se za izvesne organizacione izmene u njima. Oni izvode zaključak da bi jedino ovako postavljena odbrana Švajcarske imala određen strategijski značaj za odbranu kako sopstvene teritorije, tako i Zapada. Iako Švajcarska nema sredstava za odmazdu, ona bi mogla aktivno da doprinese »štitu« Zapada, pri čemu bi imala zadatak da organizuje odbranu Centralnih Alpa, kao i civilnu zaštitu, dakle, učestvovala bi, po njihovom mišljenju, u dva od tri osnovna elementa plana odbrane NATO.

S. O.

General Paolo Supino:

EVOLUCIJA POJMA REZERVA¹⁾

Raspravljajući najpre o pojmu koncentracije snaga, pisac je mišljenja da je primena savremenih oružanih snaga u operacijama na kopnu utisnula operativno-ju praksi novo obeležje, čija je osnovna crta način na koji se danas ostvaruje koncentracija snaga, odnosno neposredna taktička radnja i sve moguće posledice u vezi sa koncentracijom. S druge strane, poznata je činjenica da rat nije pogodan za eksperimentisanje, a najmanje je ono dozvoljeno kod najobaveznijih postupaka. Zbog toga se uvek nastojalo da se u miru stvori nešto novo, a pošto to novo mora biti originalno po zamisli, ono se ne može — logički — zasnovati na normama ra-

njih postupaka. Novo se stvara, opšte uzevši, obrazloženjem i načelnim diskusijama o tome da li ono zadovoljava uslove i potrebe oružanih snaga, a upotpunjuje se neprekidnim upoređivanjem sa postavkama koje su već u praksi kako bi se utvrdilo šta treba dopuniti ili ispraviti, a šta menjati.

Što se tiče koncentracije snaga, pisac je mišljenja da zamašan razvoj naoružanja i ostalih borbenih sredstava, u obliku najmoćnijih, najpokretljivijih i najbržih oruđa neverovatno podiže efikasnost i uslovljava naglu evoluciju kako operativnih tako i taktičkih postupaka. Ne može se, naprimer, tvrditi da više nisu prihvatljive koncepcije za vođenje boja koje su itekako odgovarale kad se borbeni pređak sastojao pretežno od pešaka naoru-

¹⁾ Generale Paolo Supino: L'evoluzione della nozione di riserva, *Revue militaire générale*, Francuska, Pariz, jul 1959.

žanih samo individualnim oružjem (nacionalni ratovi u 19 veku) ili, vremenski bliže, od pešaka podržanih skromnim naoružanjem odeljenja, a koji su još uvek predstavljali homogenu masu (početak Prvog svetskog rata). Danas je kolektivno oružje, oružje podrške, apsolutno nadmoćno nad individualnim; mehaničkim transportom obuhvaćeni su i ljudi i naoružanje, posluga se osetno smanjila; te je, po mišljenju pisca, postalo besmisleno ceniti efikasnost oružanih snaga prema broju ljudi i konja, kao što se to radilo pre nepunih pedeset godina. Sem toga, avijacija uzima sve važnije učešće u takozvanim operacijama na zemlji.

Na osnovu ovakvog razmišljanja pisac izvodi zaključak da se nekadašnji ratnik pretvorio u poslužioca oružja ili u vozača vozila, da je njegov fizički doprinos podređen znatno podignutom umnom doprinosu i da se koncentracija snaga — koju je ranije predstavljalo okupljanje što većeg broja pušaka, tj. ljudi, na određenom mestu i u određeno vreme — danas postiže sticanjem vatrenih putanja sa raznih pravaca na jednom mestu. Ukratko, koncentracije vatre, putem kojih se ostvaruju koncentracije snaga, postale su istinski činioci operativnih postupaka. Pomoću njih je moguće, uz primenu mehaničkih vozila, taktičkih postupaka i odgovorajućih borbenih poredaka, kontrolisati, i to u taktičkim okvirima, desetine pa i stotine kilometara prostora. Na taj se način mogu ostvariti, pomoću savremenih vatrenih sredstava, dugi krakovi koji omogućuju gipko dejstvo u smislu lakog prebacivanja — manevrovanja vatrom s jedne grupe ciljeva na drugu, a da pritom vatrena sredstva kojima se to postiže ostanu daleko od osetljivih zona. Ovim se krakovima može obuhvatiti širok prostor i ograničiti prilaz borbenom poretku, što nikako ne isključuje i mogućnost angažovanja tih vatrenih sredstava i u neposrednom gađanju bliskih ciljeva.

Gustina i trajanje koncentracija vatre predstavljaju moć pomenutih krakova. Pisac je mišljenja da se koncentracije velike moći, naglo ostvarene od strane daleko raspoređenih izvora, ne mogu izdržati, niti je danas moguće uspešno im se suprotstaviti. One, dakle, utiču na postepeno eliminisanje neposrednog udara kao odlučujućeg elementa u borbi i dosada neophodnog završetka taktičkih postupaka.

Pored mogućnosti koncentracije vatre, pisac navodi još jednu karakterističnu posledicu nastalih promena u razvoju

oružanih snaga, naoružanja i opreme. Radi se o pokretljivosti jedinica koja je danas mnogo veća nego ikada ranije. Njom su jedinice dobile mnogo veću moć neposrednog prilagođavanja najrazličitim situacijama i — kako je pisac naziva — operativnu dinamičnost koja ih čini sposobnim da vrlo brzo okrenu te situacije u svoju korist, dajući svakoj fazi borbe veoma brz tempo i namećući slabije opremljenom protivniku neobično brzo sopstvenu inicijativu.

U tim se uslovima javlja, između ostalog, i nova koncepcija načina na koji rezerva izvršava svoju ulogu, a koja je u prividnoj suprotnosti sa dosadašnjom. Pisac zastupa gledište da će rezerva u budućnosti sve više primenjivati improvizovane postupke, umesto da izvršava zadatke dodeljene joj još u početku operacije. On smatra da je danas već sasvim preživelo shvatanje po kome se rezerva sastoji od mase pešaka i konjanika, koji — izdvojeni od jedinica neposredno angažovanih u borbi — čekaju s puškom »k nozi« trenutak kad će komandant smatrati korisnim da ih aktivira. U svim savremenim armijama intervenisanje u iznenadnim situacijama poverava se jedinicama koje su već angažovane u borbi ili koje se izvlače sa pomoćnih pravaca na kojima njihovo dejstvo u datoj varijanti nije neophodno. Ne postoje, tvrdi pisac, druge mogućnosti da se pariraju sva iznenađenja i neočekivani obrti kojima obiluje savremena borba. Uostalom, takvo shvatanje je već i dosada bilo zastarelo u artiljeriji, u kojoj se vatrena sredstva ne ostavljaju u rezervi, sem uobičajenih izuzetaka. Na taj način se povećavaju vatrene mogućnosti angažovanih jedinica. Slična shvatanja su i za formiranje rezervi pri upotrebi oklopnih jedinica, avijacije i vazdušno-desantnih jedinica.

Razumljivo je, razmišlja dalje, pisac, da potreba za funkcijom rezerve ostaje. Komandant će i ubuduće morati da interveniše, no to će se intervenisanje ostvarivati raznim načinima što će zavisiti od konkretnih mogućnosti oružanih snaga. Nema sumnje da će se to intervenisanje sve više preobražavati u manevar masovnom vatrom. Pri tome će se vatreni izvori sve više udaljavati od ciljeva, ali to neće negativno uticati na efekat vatre.

Funkciju rezerve, dakle, kao sredstva pomoću koga komandant utiče na razvoj i tok borbe, po mišljenju pisca, ne treba više shvatati kao pokretanje i stavljanje u akciju novih jedinica, već kao manevar

elemenata borbenog poretka već angažovanih u borbi, kao novo dodeljivanje zadataka jedinicama, odnosno kao manevar vatrom. Osnovni problem upotrebe rezerve ne sastoji se više u utvrđivanju procenta njene jačine u odnosu na veličinu jedinica koja je formira, niti određivanju jedinica iz kojih će se ona sastojati, polaznog i sledećih položaja sve do trenutka njene upotrebe. Umesto toga u savremenom boju je bitno predvideti, kombinovati upotrebu snaga i upravljati vatrom na takav način da se pravovremeno može odgovoriti na svaku promenu situacije.

Nova koncepcija imaće različite posledice. Uloge i dužnosti u borbi, bilo da je cilj taktički uspeh ili pobjeda kao rezultat operacije, poprimaće sadržaj različit od onoga na koji se naviklo i koji se još uvek, u širokim srazmerama, smatra vaļjanim.

Od borca pojedinca se, prema mišljenju pisca, više ne traže isključivo fizička snaga i lična hrabrost kao elementi neophodni za individualnu akciju, čija je završna faza direktan sudar s borcem protivničke strane. Borba više nije splet pojedinačnih sukoba kao nekad, niti frontalni sudar delova u borbenom poretku. Od borca se danas traži da u vrlo teškim uslovima opslužuje tehniku (naoružanje i vozilo), da u osetljivim i delikatnim situacijama održava njenu efikasnost kako bi svakog trenutka bila u stanju da stupi u dejstvo prema zahtevu i naređenju starešina.

Taktički uspeh, nastavlja svoja razmišljanja pisac, nije više neposredan i isključiv rezultat ličnih doprinosa mase boraca, već nadmoćne taktike kolektiva koja se javlja kao plod mnogih činilaca i koja dobrim delom zavisi od tehničkih mogućnosti naoružanja. Analogno tome, pobjeda kao rezultat operacije nije posledica samo lokalne taktičke nadmoćnosti, već integracije većeg broja odvojenih akcija koje su, pojedinačno uzete, nepotpune, ali se srčano i majstorski izvode, i čiji se okviri proširuju sve dok se ne dostigne okvir strategiskog plana. Vođenje boja na takav način zahteva znatnu autonomiju pojedinih izvršilaca u taktičkom pogledu na svim stepenima komandovanja, ali, s druge strane, i veoma striktno rukovođenje u celini.

U iznetim uslovima upotreba jedinica svih stepena izjednačuje se sa stvarnom decentralizacijom, a kontrolisanje akcije kao celine prelazi u domen komandovanja viših stepena. Na taj se način proširuju operativne mogućnosti, prostorni okviri

se povećavaju, a tempo operacije podiže. Akcija koja se samo koordinira i koja se izvodi na širokom prostranstvu iziskuje decentralizaciju sredstava. To se postiže objedinjavanjem jedinica raznih rodova u jednu celinu. Umesto principa homogenosti naoružanja, koji je ranije vredeo kao pravilo koje se ne sme prenebregnuti, na taktičku pozornicu stupa naoružana borbeno (taktička) grupa koja se sastoji iz jedinica raznih rodova. Pisac potseća na to da se stvaranjem taktičkih grupa, pored ostalog, duboko menja vrednost klasičnog naoružanja kao i načelo jednovrsnosti jedinica. Jednovrsnost više ne postoji čak ni u osnovnim (vatrenim) jedinicama pošto su i one zasićene najraznovrsnijim naoružanjem i specijalistima.

Što se tiče upotrebe rezerve stvar se svodi na prelaženje sa određivanja zadataka na početku boja na upravljanje njenim dejstvom, to jest od relativno pasivnog stava, bar za vreme određene taktičke epizode, ka dinamičnom procesu stalne aktivnosti. Neprekidno prilagođavanje odvija se sa manje teškoća nego kad se zadaci određeni na početku neke taktičke faze moraju iznenadno menjati usled nepredviđenog razvoja događaja. U krajnjoj liniji rezultat takvog prilagođavanja je stvaranje vrlo efikasnih i trajnih mogućnosti za laku intervenciju komandi i njihov uticaj na dalji pozitivan razvoj boja. Koncepcija rezerve u klasičnom smislu, koja se nesumnjivo stvarala radi same sebe, ne može, po mišljenju pisca, da se održi pred konstatacijom da postoje ogromne mogućnosti uzajamnog dejstva kombinovanih kopnenih i vazduhoplovnih snaga kojima se može intervenisati u svakoj situaciji. Da bi to dejstvo bilo efikasno, ono mora biti munjevito i silovito. Ustvari, munjevitost i silina dejstva su funkcije pokretljivosti, brzine kretanja, dometa naoružanja, smanjenog vremena intervencije, kao i energičnosti kojom se izvodi svaka pojedina akcija. Ovim osobinama se naročito ističu mehanizovane i oklopne jedinice, avijacije jedinice koje se transportuju vazduhom, vodene i slobodne rakete. Zbog toga se, po mišljenju pisca, iznete koncepcije mogu najšire primeniti baš kod tih jedinica. Drugim rečima, ukoliko se tako značajno pitanje kao što je upotreba rezerve želi dalje obrađivati, onda treba poći od poznavanja mogućnosti savremenog naoružanja i oružanih snaga uopšte, pa na tome zasnovati i nove postupke. A tome pitanju je potrebno zaključuje pisac, zaista znalacki prilaziti. Seš

KNJIGE

Sanitetski pukovnik **dr Dorđe Dragić**,
SANITETSKA SLUŽBA U PARTIZAN-
SKIM USLOVIMA RATOVANJA, ~~izda-~~
~~nje~~ → Vojne biblioteke — naši ~~disci~~
VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd 1960,
307 strana sa 9 skica i 57 fotografija,
cena 550 dinara.

Sanitetsko iskustvo iz našeg NOR-a je značajan faktor naše odbranbene moći. Da bi i ubuduće odigralo takvu ulogu neophodno je da ga usvoje ne samo naši sanitetski radnici i vojne starešine već i ceo narod. Ova iskustva jasno pokazuju koliko bi bila korisna u eventualnom budućem ratu, a naročito ona koja se odnose na izgradnju i korišćenje konspirativnih bolnica, podzemnih skloništa, korišćenje raznih improvizacija i sl.

Knjiga ne daje sva rešenja problema sanitetske službe u budućem ratu, ali svakako pruža orijentaciju u pogledu organizacije rada u određenim uslovima, a obrađuje sledeće probleme: sanitetsko obezbeđenje partizanskih jedinica, higijensko-epidemiološko obezbeđenje u par-

tizanskim uslovima i sanitetsko snabdevanje.

Dr Milivoje Perović, TOPLIČKI USTANAK 1917, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda«, VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1959, 396 stranica, 6 skica, — cena 600 dinara.

U delu je obrađen ustanak na jugu Srbije, februara 1917, koji je buknuo pod teškim uslovima bugarske okupacije. Autor je uspeo da zahvati pitanja kao što su: stanje na okupiranoj teritoriji i uslovi za ustanak, tok ustanka i organizacija ustaničke vojske, neujednačen stav ustaničkih vođa o pitanju koncepcije ustanka, plan i protivdejstva okupatora, događaji posle ugušenja ustanka i zločini okupatora.

U ovom dopunjenom izdanju iskorišćeni su naknadno pronađeni (u arhivama u Sofiji) ustanički i okupatorski dokumenti i dnevnici ustaničkih vođa, među kojima i autentični dnevnik Koste Vojnovića.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

Br. 1/1960

Potpukovnik Manojlo Babić: *Oklopna četa u zatvaranju breše stvorene atomskim udarom*

U članku se razmatra vrlo aktuelna problematika dejstva oklopne čete u savremenim uslovima: mere koje se preduzimaju u pripremnom periodu odbrane; izbor mesta za posedanje položaja pri zatvaranju breše; dolazak oklopne čete na položaj za zatvaranje breše i neki od mogućnih metoda dejstva čete pri zatvaranju breše.

Major Miodrag Ruml: *Dejstvo artiljerije noću bez korekture*

Autor obrađuje aktuelnu temu i iznosi iskustva do kojih se došlo pri noćnim vežbama u pogledu kretanja, pripreme i dejstva artiljerije i to kad nema vremena da se pripreme izvedu danju — što će biti čest slučaj u uslovima savremenog rata.

Major Novo Čivša: *Zaprečavanje zimi*
U članku su obrađena ova pitanja: karakteristika zime u našim uslovima, uticaj snežnog pokrivača na saobraćaj vozilima, primena pojedinih vrsta prepreka i fortifikacione prepreke sa primerom organizacije rada.

Potpukovnik Severin Nemeč: *O zoni sigurnosti*

Autor razmatra pitanja koja napadač treba da proceni pri upotrebi atomskog

oružja po prednjim delovima branioca, a da pritom ne nanese gubitke sopstvenim snagama. Ukazuje se takođe i na postupak branioca u takvom slučaju.

Pored ovih »Vojni glasnik« donosi i sledeće članke:

Major Ratko Anđelković: *Otkrivanje neprijatelja po tragovima na snegu*

Potpukovnik Ante Bačinić: *Proveravanje obučenosti vojnika — jedno mišljenje*

Kapetan I klase Branko Nešić: *Priprema komandira voda u artiljeriji za nastavu iz taktičke obuke*

Poručnik Bogdan Berić: *Obuka u nišanjenju na pav topu 20 mm M 38 (četvo-rocevnom)*

Kapetan I klase Žika Vujanić: *Radio-disciplina u oklopnim jedinicama*

Major Dimitrije Lupinka: *Korektura pomoću korekturnika i mreže sa dvostranim osmatranjem*

IZ NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA

Pukovnik Vukašin Brajović: *Formiranje i neka dejstva brdske baterije Druge proleterske divizije*

Major Rade Guberina: *U okupiranim gradovima Jugoslavije*

IZ RAZNIH DOMENA

Kapetan Vojislav Vukićević: *Boja u vojničkom životu*

Kapetan I klase Vlado Vukašinović: *Izgradnja fiskulturnih poligona*

PRIKAZI KNJIGA

Pukovnik Novo Matunović: *Prikaz knjige »Anegdote«*

IZ INOSTRANIH ARMIJA

»Evakuacija ranjenika na planinskom zemljištu« (Š. H.)

»Radar za otkrivanje položaja minobacača«

»O radioaktivnom taloženju«

Taktičko-tehničke i druge novosti

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK BR. 1/1960

General-major avijacije — pilot Enver Čemalović: *Neki pogledi velikih sila na upotrebu taktičkog vazduhoplovstva u budućem ratu*

Pisac razmatra koncepciju budućeg rata ističući da će biti integralan, po zahvatu na celoj teritoriji sa masovnom upotrebom ljudi i tehnike. Na osnovu toga razrađuje zakon kontinuelnosti upotrebe sredstava i pristupa detaljnoj analizi nekih gledišta o upotrebi taktičkog vazduhoplovstva. On razmatra i strategisko izvidanje i iznenađenje, izbor ciljeva, neposrednu i posrednu podršku.

Pukovnik avijacije Vladimir Bakarić: *ABH odbrana aerodroma*

U članku se obrađuje niz praktičnih mera počev od lične, kolektivne i kolektivno stručne odbrane. Naročito se insistira na značaju lične zaštite u smislu preventivne, još za vreme mira izvršene obuke, i snabdevanja.

Major avijacije — pilot Momčilo Nikić: *Noćna dejstva lovaca bombardera po pomorskom desantu*

Članak je isključivo iskustven. Pisac ulazi u analizu svih uticajnih elemenata (svetla noć, mračna noć, sumaglica) na noćno dejstvo po pomorskim objektima i adekvatno praktičnim zahtevima takvih dejstava daje konkretne mere za njihovu organizaciju.

Sem ovih časopis donosi i sledeće članke:

Major avijacije Ilika Beko: *Neka pitanja izviđačke obuke u jedinicama borbenih avijacije*

Pukovnik avijacije Blažo Kovačević: *Neka zapažanja iz rešavanja taktičkih zadataka na ispitima za činove*

Potpukovnik avijacije Radivoje Lazarević: *Priprema aerodroma i jedinica za rad preko zime i čišćenje snega na aerodromu*

Doktor nuklearnih nauka Milorad Mladenović: *Aparati za dobijanje termonuklearne energije*

Vazduhoplovno tehnički pukovnik Miro Boras i pukovnik avijacije — pilot Stevan Roglić: *Uređaji za lansiranje vođenih projektila*

Vazduhoplovno tehnički kapetan I klase ing. Pavle Drakulić: *Primena i eksploatacija raketnih motora u vazduhoplovstvu*

Vazd. tehnički kapetan ing. Želimir Dobovišek: *Uzroci neispravnosti ležaja sa kotrljanjem*

Vazd. tehnički potpukovnik Ivica Kuhnec: *Gubitak remanentnog magnetizma kod vazduhoplovnih generatora*

Vazd. tehnički kapetan I klase Dušan Kisa: *Najčešća profesionalna oboljenja pri radu*

Pored toga časopis donosi i prikaze članaka iz inostranih armija.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK BR. 2/1960

Petar Budisavljević: *Karakteristike i primena artiljerijskih osvetljavajućih zrna*

U članku su izneti osnovni principi i način primene osvetljavajućih zrna. Izlaganje je praćeno praktičnim primerima.

Tehnički potpukovnik Anton Černe: *Glavna razvodna kutija tenka M-47*

U članku se obrađuje regulisanje i princip rada u svim fazama glavne razvodne kutije.

Tehnički major Bojan Naumovski: *Materijalno poslovanje trupnih tehničkih radionica*

U članku se izonosi šta obuhvata materijalno poslovanje; način poslovanja tehničkim sredstvima; način poslovanja materijalnim sredstvima; kako se vrši izdavanje, dugovanje, pravdanje i rashodovanje utrošenog materijala i daje se uput-

stvo za popunjavanje dokumentacije koju vode tehničke radionice.

Tehnički pukovnik Strahinja Lazarević: *Savremena mehanizacija kopnene vojske i tendencija njenog daljeg razvoja*

U članku se na vrlo popularan način objašnjava pojam, potreba i organizacija savremene mehanizacije kopnene vojske i iznose se pojedine grupe raznovrsnih mašina za potrebe vidova, sa kratkim tehničkim karakteristikama i tendencijom njihovog daljeg razvoja.

Sem navedenih časopisa donosi i sledeće članke:

Ing. Milan Milivojević: *Kontrolna geometrijska ispitivanja pri građenju puteva i aerodroma (II deo)*

Tehnički kapetan I klase ing. Bojan Vandot: *Tehnički problemi otpornosti fortifikacijskih objekata*

Ing. Vladimir Mudri: *Merenja na visokofrekventnoj radarskoj glavi*

Potpukovnik jedinica veze Mićo Đurović: *O uzrocima nekih kvarova na radiouređajima u oklopnim jedinicama*

Ing. Vojislav Babić: *Sunčana baterija — novi izvor električne energije*

U rubrici »Naučne i tehničke novosti i zanimljivosti« objavljeni su članci:

Artiljerija u atomsko doba

Savremeni telefonski prenosi — kanali Radari sa neprekidnim zračenjem

Nove računске mašine sa poluprovodničkim i magnetnim elementima

Kako je Lunjik III snimio Mesec

Avion na atomski pogon

Usavršavanje mlaznih motora